గజేంద్ర మోక్షము

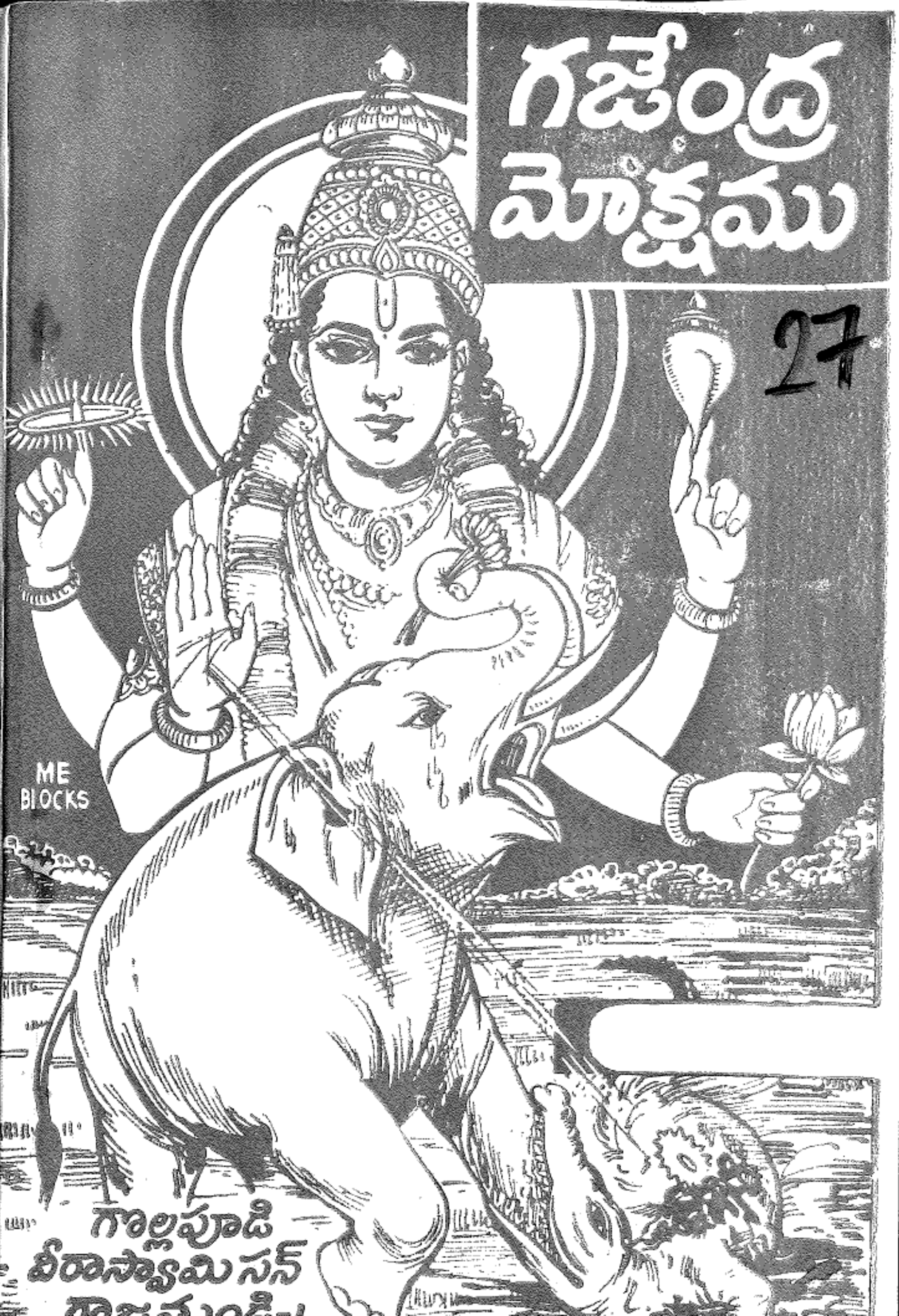

గొల్లపూడి
వీరాస్వామి సన్

శ్రియః పతయే నమః

గజేంద్రమోక్షము
అర్థతాత్పర్యసహితము

పాపయ్యశాస్త్రిగారి పరిష్కృతము

పబ్లిషర్స్ :

ఫోన్: 76252

గొల్లపూడి వీరాస్వామి సన్
శ్రీ సీతారామా బుక్ డిపో
రాజమండ్రి-533101

1994

వెల : 15/-

శ్రీ కృష్ణ పరమాత్మాయ నమః

గజేంద్ర మోక్షము

(టీకా తాత్పర్య సహితము)

కం॥ శ్రీమన్నామ ! పయోద
శ్యామ ! ధరా భృల్లలామ ! జగదభిరామా !
రామాజన కామ ! మహో
ద్దామా! గుణస్తోమ ధామ ! దశరథరామా !. 1

టీ. శ్రీమత్=సర్వసంపదలతో నిండిన, నామ=పేరు గలవాడా, పయోద=మేఘమువలె, శ్యామ=నల్లని ఛాయగలవాఁడా! ధరాభృత్ = రాజులందఱిలోనూ, లలామ = శ్రేష్ఠమైనవాఁడా ! జగత్ = ధరావలయంబునకు, అభిరామా = మనోహరమైనవాఁడా ! రామాజన = స్త్రీ సమూహము, కామ = కోరదగిన, మహా=మిగుల, ఉద్దామా=గంభీరము గలవాఁడా, గుణ=సుగుణముల, స్తోమ=సమూహమునకు, ధామా = ఆటపట్టయినవాఁడా ! దశరథరామా=దశరథుని కుమారుఁడవైన రాముఁడా !

తా. భక్తులకు సర్వసౌభాగ్యములనిచ్చు నామము గలవాఁడవు, మేఘమువలె శ్యామలమగు శరీరకాంతిఁగలవాడవు, జగత్తునకు సంతోషము నొసగూర్చువాఁడవు. సర్వసద్గుణములకు ఆటపట్టయినవాఁడవు. స్త్రీలకు మిగుల గంభీరుడవు. దశరథుని కుమారుడవూయైన ఓ శ్రీ రామప్రభో !

సీ॥ మానవాధీశ్వర - మనువు నాల్గవవాడు
తామసుండనఁగ ను- త్తముని భ్రాత
పృథివీపతులు కేతు - పృథునరఖ్యాతాదు
లతని పుత్రులు పదుగు - రధికబలులు
సత్యక హరివీర - సంజ్ఞులు వేల్పులు
త్రిశిఖనామమువాఁడు - దేవవిభుఁడు
మునులు జ్యోతిర్వ్యోమ - ముఖ్యులు, హరిపుట్టె
హరి మేధునకుఁ బ్రీతి - హరిణియందు

ఆ॥ గ్రాహవిబద్ధుఁడయినఁ - గజరాజు విడిపించి
ప్రాణ భయమువలనఁ - బాపి కాచె
హరి దయాసముద్రుఁ - డఖిలలోకేశ్వరుఁ
డనిన శుకునిఁజూచి - యవనివిభుఁడు. 2

టీ. మానవ=మనుష్యులకు, అధీశ్వర=ప్రభుండగు ఓ పరీక్షిన్ మహారాజా! మనువు నాల్గవవాఁడు = నాలుగవ మనువగు, తామసుండనగన్ = తామసుఁడనుపేరు గల, ఉత్తముని = ఉత్తముడను మూడవ మనువుయొక్క, భ్రాత = తమ్ముడు అతని పుత్రులు=ఆ తామసుని కుమారులు, అధిక బలులు=మిగుల బలవంతులు, కేతు, పృథు, నరఖ్యాతాదులు = కేతుఁడు, పృథుఁడు, నరుడు, ఖ్యాతుఁడు మొదలగు, పదుగురు = పదిమంది, పృథివీపతులు = భూపతులు, సత్యకహరి వీర=సత్యకుడు, హరివీరుఁడు, సంజ్ఞులు = పేరుగలవారు, వేల్పులు = దేవతలు, త్రిశిఖ నామమువాఁడు = త్రిశిఖుడను పేరుగలవాడు, దేవవిభుఁడు = దేవతలకు ప్రభువయిన ఇంద్రుడు, జ్యోతిర్వ్యోమముఖ్యులు = జ్యోతిస్సు, వ్యోముఁడు మున్నగు, మునులు = ఋషీశ్వరులు, హరిమేధునకున్ = హరిమేధుఁడనువానికి, హరిణియందు = హరిణయను నామెయందు, ప్రీతిన్ = ప్రేమతో, హరిపుట్టె =

శ్రీ మహావిష్ణువు జన్మించెను, అఖిలలోకేశ్వరుడు = సమస్త లోకముల ప్రభువగు, దయాసముద్రుడు = కరుణగలిగిన, హరి = శ్రీ మహావిష్ణువు, గ్రహ = మొసలిచే, నిబద్ధుఁడయిన = పట్టుబడిన, గజరాజు = గజేంద్రుని విడిపించి, ప్రాణభయము వలనన్ = మరణ భీతినుండి, బాపి = తొలగించి, కాచె = రక్షించెను, అనిన = ఇట్లు శుకుఁడను ముని చెప్పగా, అవనివిభుడు = పరీక్షిన్మహారాజు, శుకుని = శుకమహర్షిని చూచి (పై పద్యాన్వయము.)

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజేంద్రా! ఉత్తముఁడను మూడవ మనువుయొక్క తమ్ముడు తామసుఁడను నాలుగవమనువు కాలమున బలవంతులగు నాతని కుమారులు పదుగురు భూమినేలుచుండిరి. సత్యకుఁడు, హరివీరుఁడు అనువారు దేవతలుగను, త్రిశిఖుఁడు ఇంద్రుడుగను, జ్యోతిస్సంవ్యోముఁడు మున్నగువారు ఋషులుగ నుండిరి. ఆ కాలమున హరిమేధుఁడనువాని భార్యహరిణియందు విష్ణుమూర్తి పుట్టెను. దయాసముద్రుఁడై జగత్తునేలు అ విష్ణుమూర్తి ఒక సమయమున మొసలివలన పట్టుబడిన గజరాజును రక్షించెనని, శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో చెప్పగా రాజు శ్రీ శుకుని జూచి యిట్లనియే.

క. నీరాట వనాటములకు
బోరాటం బెట్లుగలిగెఁ - బురుషోత్తముచే
నారాట మెట్లు మానెను
ఘోరాటవిలోన, భద్ర - కుంజరమునకున్. 3

టీ. నీరాటవనాటములకు = నీటియందు సంచరించు మొసలికిని, అడవులందు సంచరించు యేనుగునకును, పోరాటంబు = జగడము, ఎట్లు = ఏరీతిని కలిగెను = వచ్చెను, ఘోరాటవిలోన = భయంకరారణ్యములోని, భద్ర = భద్ర జాతియందు బుట్టిన, కుంజరమునకు = ఆ ఏనుగునకును, ఆరాటము = కష్టము, పురుషోత్తముచే = శ్రీ మహావిష్ణువలన, ఎట్లు మానె = ఏవిధముగా నివారణమయ్యెను.

తా. నీటిలో సంచరించు మొసలికిని, అడవులయందు దిరుగాడు ఏనుగునకును జగడ మెట్లు సంభవించెను ? ఆ గజేంద్రుని బాధను శ్రీ విష్ణుమూర్తి ఏ విధముగా నివారించెనో ఆ కథను సవిస్తరముగా, ఓ మునీంద్రా !, నాకు జెప్పుమని సంబోధించినవాఁడాయెను.

క॥ మునినాథ యీ కథాస్థితి
వినిపింపుము వినఁగ నాకు వేఁడుకపుట్టెన్
వినియెదఁ గర్ణేంద్రియములు
బెనుఁబండువు సేయ మనము • బ్రీతింబొందన్. 4

టీ. మునినాథ = ఓ మునిశ్రేష్ఠుడా ! ఈ కథాస్థితిన్ = ఈ కథారూపమును, వినఁగ = వినుటకు; నాకు వేడుక పుట్టెన్ = నాకు కోరిక కలిగెను, వినిపింపుము= చెప్పుము, కర్ణేంద్రియములు = నా చెవులు, పెనుపండువు సేయన్ మిగుల యానంద మొందునటుల, మనము ప్రీతిన్ = మనస్సు తనివి పొందునటుల, వినియెదన్ = విందును.

తా. ఓ మునీంద్రా ! నాకీ కథను విను వేడుక కలిగినది. తమరు దయతో చెప్పితిరేని కర్ణానందముగను, మనస్సున కానందదాయకముగ వినగలనని కోరెను.

క॥ ఏ కథలయందుఁ బుణ్య
శ్లోకుఁడు హరి సెప్పఁబడును సూరిజనముచే
నా కథలు పుణ్యకథలని
యాకర్ణింపుదురు పెద్ద • లతిహర్షమునన్. 5

టీ. ఏ కథలయందున్ = ఏ చరిత్రములందు, పుణ్యశ్లోకుఁడు = పుణ్యమూర్తియను బిరుదముగల, హరి = విష్ణువు, సూరిజనముచే = పండితులయిన వారలచే, సెప్పఁబడు = చెప్పఁబడుచున్నాడో, ఆ కథలు = ఆ చరిత్రములు,

పుణ్యకథలని=పుణ్యమిచ్చు కథలని, పెద్దలు = జ్ఞానవంతులు, అతిహర్షమునన్= మిగుల సంతోషముతో, ఆకర్ణింపుదురు—విందురు.

తా. పుణ్యమూర్తియని కీర్తింపబడిన శ్రీ మహావిష్ణుని చరితములు పుణ్యదాయకములని జ్ఞానులు ప్రీతితో వానిని విన వేడుకతో నుందురుగదా.

వ. ఇవ్విధంబునఁ బ్రాయోపవిష్టుండైన పరీక్షిన్నరేంద్రుఁడు బాదరాయణి నడిగెనని చెప్పి సభాసదులైన మునుల నవలోకించి సూతుండు పరమ హర్ష సమేతుండై చెప్పె, నట్లు శుకుండు రాజున కిట్లనియె. 6

టీ. ఇవ్విధంబుగన్ = ఈ రీతిగ, ప్రాయోపవిష్టుండయిన = ప్రాయ + ఉపవిష్టుండు + ఐన = సర్వకర్మలను విడచి దర్భలమీఁద బరుండి ప్రాణములు విడచుటకు నిరాహారము జేయుచుండిన, పరీక్షిన్నరేంద్రుడు = పరీక్షిన్మహారాజు, బాదరాయణిన్ = వ్యాసుని కుమారుఁడగు శుకమునీంద్రుని, అడిగెను, అని చెప్పి సభాసదులయిన = సభయందున్న, మునుల నవలోకించి = మునీశ్వరులనుచూచి, సూతుండు = సూతుడను పేరుగల ఋషీశ్వరుఁడు, హర్షసమేతుండయి = మిగుల సంతోషించినవాఁడయి, అటుల = ఆ ప్రకారము పరీక్షిన్నరేంద్రు డడుగగా, శుకుడు=శుకమహర్షి, రాజున కిట్లనియె=పరీక్షిత్తున కిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

తా. సమస్త కర్మలను త్యజించి, ప్రాణములు విడచుటకు నిరాహారియైన వ్రతనిష్ట గలవాఁడయిన పరీక్షిన్మహారాజు విష్ణుకథలు వినుటయందాసక్తిగలవాఁడయి శుకమహర్షిని చూచి వేడుకొనెనని సూతమహర్షి శౌనకాది మహర్షులతో చెప్పి శుకుండటుల రాజునకు దెలిపినరీతిగ నిటుల చెప్పం బూనెను॥

సీ॥ రాజేంద్ర ! విను సుధా - రాశిలో నొక పర్వ
తము త్రికూటంబన దనరుచుండు
యోజనాయతమగు - నున్నతత్వంబును
నంతియ వెడ-లుపు నతిశయిల్లు
గాంచనాయస్సార - కలధౌత మయములై
మూడు శృంగంబులు - మొనసియుండు ;
దటశృంగ బహురత్న - ధాతుచిత్రితములై
దిశలు భూనభములుఁ - దేజరిల్లు ;

తే॥ భూరి భూజ లతాకుంజ - పుంజములును
బ్రోసి పఱతెంచు సెలయేటి - మొత్తములును ;
మరిగి తిరిగెడు దివ్య వి-మానములును ;
జలులఁ గ్రీడించు కిన్నర - చయముఁ గలిగి. 7

టీ. రాజేంద్రా = ఓ రాజరాజా ! విను సుధారాశిలో = వినుము, పాలసముద్రములో, ఒక పర్వతము= ఒక కొండ, త్రికూటంబన - త్రికూటమను పేరుతో తనరుచుండు = ఒప్పియుండును, (ఆ కొండ) యోజనాయతమగు = ఒక యోజన పరిమాణముగల, ఉన్నతత్వంబును = ఎత్తును, అంతియ = అంతే, వెడల్పును= విశాలమును (గలిగి) అతిశయిల్లును = పెంపొందియుండును, కాంచనాయస్సార బంగారము, ఇనుము, కలధౌత = వెండిమయములై (కూడుకొనియున్న) మూడు శృంగములు = మూడు శిఖరములు మొనసియుండు = కూడియుండును, తట = చరియలయందలిఁ పర్వతమందలి శిఖరముక్రింది చోటు, బహురత్నధాతు, అనేక రీతుల రత్నములు = గైరికాది ఖనిజములతోగూడిన, చిత్రితములై = చిత్రవివర్ణములుగలవై, దిశలు = దిక్కులు, భూనభముల్ = భూమిఆకాశములు, తేజరిల్లు = ప్రకాశించుచుండెను, భూరి = అనేకములగు, భూజ = వృక్షములు, లతా = తీగ

కుంజ = పొదరిండ్లు, పుంజములను = సమూహమును, మ్రోసి = ధ్వనిసేయుచు, పఱతెంచు=పారునట్టి, సెలయేళ్ళయొక్క, మొత్తము = సమూహమును, మరిగి= అలవాటుపడి, తిరిగెడు = సంచారముచేయు, దివ్యవిమానములు = దేవతల విమానములు, చరులన్=చరియలందు, క్రీడించు = విహారము . జేయు కిన్నరచయము= కిన్నరుల సమూహమును కలిగియుండెననుట.

తా. ఓ పరీక్షిన్నరేంద్రా ! చెప్పెద నాకర్ణింపుము. పాలసముద్రమందు త్రికూటంబను పర్వత మొకటి గలదు. అది ఒక యోజనము ఎత్తు, ఒక యోజనము వెడల్పు గలదు. ఆ పర్వతమునకు బంగారు, వెండి, ఇనుముతో గూడిన మూడు శిఖరములు గలవు. ఆ శిఖరములందు పర్వతచరియలందు ననేక రత్నములు ధాతువులు వలువిధములగు దిక్కులు గలిగి భూమ్యాకాశంబులను ప్రకాశింపఁ జేయుచుండును. అందు వృక్షములు, పొదలు లెక్కలేని సెలయేళ్ళు గొబ్బ ధ్వనులతోఁ బ్రవహించుచుండును. ఆ పర్వత శృంగారమునుఁ జూడ దేవతలెల్లప్పుడును విమానములందు సంచరింతురు. ఆ కొండ చరియలందుఁ గిన్నరులు విహారము సల్పుచుందురు.

వ. అది మఱియును, మాతులుంగ లవంగ లుంగ చూత కేతకీ భల్లాత * కామ్రాతక సరళ పనసబదరీ వకుళ వంజుళ వట కుటజ కుంద కురువక కురంటక కోవిదార ఖర్జూరనారికేళ సింధువార చందన పిచుమందమందార జంబూజంబీర మాధవీ మధూక తాల తక్కోల తమాల హింతాల రసాల సాల ప్రియాళుబిల్వామలక క్రముక కదంబ కరవీర కదళీ కపిత్థ కాంచన కందరాళ శిరీష శింశు పాశోక పలాశ నాగ పున్నాగ చంపక శతపత్ర మరువక మల్లికామతల్లికా ప్రముఖ నిరంతర వసంతసమయ సౌభాగ్య సంపదంకురిత పల్లవిత కోరకిత

* కామ్రాతక అని కొన్ని ప్రతులందు గలదు.

కుసుమిత ఫలిత లలిత విటపవిటపి వీరు న్నివహాలంకృతంబును, మణి వాలు కానేక విమల పులిన తరంగిణీ సంగత విచిత్ర విద్రుమలతా మహోద్యాన శుకపిక నికర నిశిత సమంచిత చంచూపుట నిర్దళిత శాఖ శాఖాంతర పరిపక్వ ఫలరంధ్ర ప్రవర్షిత రసప్రవాహ బహుళం బును, కనకమయ సలిల కాసార కాంచన కుముద కల్హార కమల పరిమళ మిళిత కబళాహార సంతతాంగీ కార భార పరిశ్రాంత కాంతా సమాలింగిత కుమారమత్త మధుకరవిట సముదాయ సమీప సంచార సముదంచిత శకుంత కలహంస కారండవ జలకుక్కుట చక్రవాక బలాహక కోయష్టిక ప్రముఖ ముఖర జలవిహంగ విసర వివిధ కోలా హల బధిరీభూత భూనభోంతరాళంబును, తుహినకర కాంత మరకత కమలరాగ వజ్ర వైఢూర్య నీల గోమేధిక పుష్యరాగ మనోహర కనక కలధౌత మణిమయానేక శిఖర తట దరీ విహరమాణ విద్యా ధర విబుధ సిద్ధ చారణ గరుడ గంధర్వ కిన్నర కింపురుష మిథున సంతత సరససల్లాప సంగీత ప్రసంగ మంగళాయతనంబును, గంధగజ గవయ గండభేరుండ ఖడ్గ కంఠీరవ శరభ శార్దూల చమర శల్య భల్ల సారంగ సాలావృక వరాహ మహిష మర్కట మహోరగ మార్జా లాది నిఖల మృగనాథ సమూహ సమర సన్నాహసంరంభ సంచకిత శరణాగత శమనకింకరంబునునై యొప్పు నప్పర్వత సమీపమునందు. 8

టీ. అది = ఆ పర్వతము, మఱియు = మఱిన్ని, మాతులుంగ = మాదీ ఫలపుజెట్లు, లవంగ = లవంగపుజెట్లు, చూత = మామిడి, కేతకి = మొగలి

భల్లాతక=జీడి, ఆమ్రాతక = అంబాళపుచెట్లు, సరళ=తెల్లతెగడ, పనస = పనస చెట్లు, బదరీ=రేగు, వకుళ = పొగడ, వంజుళ = ప్రబ్బ, వట=మఱ్ఱి, కుటజ = కొండమ, కుంద=మల్లె, కురవక = ఎఱ్ఱగోరంట, కరంటక = పసుపు గోరింట కోవిదార = ఎఱ్ఱకాంచనపుచెట్లు, ఖర్జూర, నారికేళ = కొబ్బరిచెట్లు, సింధువార = వావిలి, చందన = మంచిగంధపుచెట్లు, పిచుమంద=వేప, మందార = మందారపు చెట్లు, జంబూ=నేరేడు, జంభీర=నిమ్మ, మాధవి = గురివెంద, మధూక = ఇప్ప, తాళ=తాడి, తక్కోల = కక్కోలపుచెట్లు, తమాల = ఉలిమిరి, హింతాల = గిరిక తాడి, రసాల=తియ్యమామిడి, అమలక = ఉసిరిక, క్రముక = పోక, కదంబ = కడిమ, కరవీర = గన్నేరు, కదళీ = అరటి, కపిత్థ=వెలగ, కాంచన=కాంచనపు చెట్లు, కందరాళ=జువ్వి, శిరీష=దిరిసెన, శింశుపా = విరుగుడు, అశోక = అశో కము, పలాశ=మోదుగ, నాగ = నాగకేశరము, పున్నాగ = సురపొన్న, చంపక= సంపెంగ, శతపత్ర = తామర, మరువక = మరువము, వల్లకాషతల్లికా = మంచి మల్లెలు, ప్రముఖ = మున్నగునవి, నిరంతర = తెరపిలేని, వసంతసమయ = వసంత ఋతువునందలి, సౌభాగ్యసంపత్ = సౌందర్యముతో గూడిన, అంకురిత= ఎదుగుచున్న, పల్లవిత = చిగుర్చుచుండిన, కుసుమిత = పూలు పూసినవియు, ఫలిత=పండ్లుగలవియునైన లలిత = అందముగల, విటప = కొమ్మలు, విటపి= చెట్లును, వీరుత్ = పొదలు, నివహ = గుంపులచే, అలంకృతంబును = శృంగా రించునట్లు, మణివాలుకా = రత్నాల రజనువంటి, అనేక = అనేకములగు, విమల = తేటయగు, పులిన=ఇసుక దిబ్బలున్న, తరంగిణీ = నదులయందు, సంగత = కలయికతో, విచిత్రవిద్రుమలతా = వింతలగు పగడంపు తీగలతో, మహోద్యాన = శృంగారమగు పెద్ద వనములతోడను, శుకపిక = చిలుకలు, కోయిలలు, నికర = గుంపులు, నిశిత = వాడియగు, సముంచిత = ఒప్పుచున్న, చంచూపుట = పక్షి ముక్కులయొక్క, నిర్దళిత = పీల్చబడిన, శాఖశాఖాం తర = కొమ్మలందునా కొమ్మలనడుమనా, పరిపక్వఫల = మిగుల ముగ్గినపండ్ల,

రంధ్రప్రవర్షిత = చిల్లులనుండి స్రవివించుచున్న, రసప్రవాహ = రసధారల చేత, బహుళంబును = నిండినవియు, కమనీయ = మనోహరమగు, సలిల = నీరుగల, కాసార = కొలనులందలి, కాంచన = బంగారపు, కుముద = తెల్ల గలువ, కల్హార = చెంగల్వ, కమల = తామరపూవు, పరిమళమిళిత = సువాసనతో గూడిన; కబళాహార = తినుటకయిన ఆహారమును, సంతతాంగీకార = ఎల్లప్పుడును పుచ్చుకొనుటయందు, భార = ఆయాసముచే, పరిశ్రాంత = అలసిన, కాంతాసమాలింగిత = భార్యలచేత కౌగిలించుకోబడిన, కుమారమత్త = మదించిన పిన్నవయస్సునందున్న, మధుకర = తుమ్మెద, విట = జారుల, సముచయ = సమూహములు, సమీప సంచార = దగ్గరగా తిరుగుచుండుటచే, సముదంచిత = మిగుల అందముగల, శకుంత = శకుంతములు, కలహంస = రాజహంస, కారండవ = కారండవ పక్షులు, జలకుక్కుట = నీటికోళ్ళు, చక్రవాక = చక్రవాక పక్షులు, కోయష్టిక = గుడ్డికొక్కెర, ప్రముఖ = మున్నగునవి, ముఖరజలవిహంగ = కూయుచున్న నీటిపక్షులయొక్క, వినర = గుంపులు, వివిధ = అనేకములయిన, కోలాహల = గొప్ప శబ్దముచేత, బధిరీభూత = చెముడు గలుగునట్లుగా చేయుచుండిన, భూనభ = భూమి ఆకాశము, అంతరాళంబును = మధ్యభాగముతో, తుహినకరకాంతా = చంద్రకాంతమణులు (చంద్రుని వెలుగున ప్రకాశించు మణులు), మరకత = పచ్చలు, కమలరాగ = కెంపులు, వజ్ర = వజ్రములు, వైడూర్యములు, నీల = ఇంద్రనీలమణులు, గోమేధిక = గోమేధికములు, పుష్యరాగములు = పుష్యరాగములు, మనోహర = సుందరములయిన, కనక కలధౌత మణిమయ = బంగారు, వెండి రత్నములు గల, అనేక శిఖర = అనేక శృంగములును, తటదరీ = చరియలందు, గుహలయందు, విహరమాణ = సంచారము చేయుచుండు, విద్యాధరులు, విబుధులు = దేవతలు, సిద్ధులు, చారణులు, గరుడులు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, కింపురుషులు అను దేవతా సమూహములు గల (అను దేవతలు పదుగురు సంతానము అని భావము.) మిధున = దంపతు లాడుకొను

సంతత సరససల్లాప = మితిలేని సరసమగు సంభాషణలచే, సంగీత ప్రసంగ = గానమాధుర్యముచే, మంగళాయయతనంబున = శుభములు, చేకూర్చుచిదిపై, గంధ గజ = మదించిన ఏనుగులు, గవయ = కాటెనుబోతులు, గండభేరుండ ఖడ్గ = గండభేరుండ ఖడ్గమృగములు, కంఠీరవ = సింహములు, శరభ = మీగండ్ల మెకములు, (ఎనిమిది కాళ్ళుగలవి, ఇవి సింహములను జంపునవి), శార్దూల = పులులు, చమర=సవరపు మృగములు, శల్య=ముండ్ల ఏదుపందులు, భల్ల=ఎలుగు బంట్లు, సారంగ = జింకలు, సాలావృక = తోడేళ్ళు, వరాహ=అడవి పందులు, మహిష=అడవి దున్నలు (గేదెలు), మర్కట=కోతులు, మహా+ఉరగ = మహో రగ=కొండచిలువలు, మార్జాల = గంటుబిల్లి, అది = మున్నగు, నిఖిల మృగనాథ సమూహ=సమస్త మృగములతో గూడిన, సమరసన్నాహ = యుద్ధప్రయత్నము లతో, సంరంభ = ఆడంబరములతో, సంచవతి = మిగుల భయపడివారలై శరణాగత = శరణుజొచ్చి, శమనకింకరుబును = యమకింకర్లుగలవై, ఒప్పు అతిశయించు, ఆ పర్వతము దగ్గర (పై పద్యాన్వయము.)

తా. ఆ పర్వతమందు అనేక గుల్మలతాదులు ఋతుభేదంబులేక ఫలపుష్ప చరితంబులై యుండును. ఆపర్వతము వసంత సౌభాగ్యసంపదచే శోభిల్లుచుండును. రత్నమయములగు యిసుకతిన్నెలు; నదీనదంబులందలి పగడపుదీవులవంటి లత లతోనుండు వనములు, అందు విహరించు పక్షిగణంబులు తమ ముక్కులతో మాగిన పండ్లను పొడువగా స్రవించు రసప్రవాహములు కనపడుచూ, నచటి తామరకొలను లందు వివిధ పుష్పములు పరిమళించునివై, ప్రియులతో నిమగ్నులైన రాజహంస చక్రవాక పక్షులసమూహముల జలవిహంగముల కలకలధ్వనులు భూమ్యాకాశం బుల నిండియుండెను. నానారత్న శోభితంబులగు నాయా శృంగములందు విహ రించు విద్యాధరాది దేవయోనుల సరససల్లాప సంగీత ధ్వనులచే ఆ పర్వతము శుభప్రదంబై జూపట్టుచు అందలి శార్దూలాది క్రూరమృగంబుల పోరుల కుయమ

కింకరులు సైతము భయపడి అట శరణు జొచ్చుచుందుధట. అట్టి ఆ పర్వత సమీపమునందు.

క॥ ఖిల్లీ భల్ల లులాయక
భల్లుక ఫణి ఖడ్గ గవయ బలిముఖ చమరీ
ఝిల్లీ హరి శరభక కిటి
మల్లాద్భుత కాకఘూక - మయమగు నడివిన్. 9

టీ. ఖిల్లీభల్ల = బోయతలు, లులాయక = కారెనుపోతులు, భల్లుక = ఎలుగుబంట్లు, ఫణి = పాములు, ఖడ్గమృగములు, గవయ=గురుపోతు (ఒక విధ మగు ఎద్దులు, బలిముఖ=కోతులు, చమరీ = సవరమృగములు, ఝిల్లి = యీలం పురుగులు, హరి=సింహములు, శరభ = శరభమృగములు, కరి=ఏనుగులు, కిటి మల్ల = శ్రేష్ఠములగు పందులు, అద్భుత = ఆశ్చర్యము గొలుపు, కాకఘూక = కాకులు, గుడ్లగూబలతో, మయమగు = కూడియున్న, అడవిన్ = అరణ్యమందు (సై పద్యముతో అన్వయము.)

తా. కిరాత సమూహములు, సింహ శరభాది జంతు సంతానముతో, కాక ఘూకాది పక్షిగణంబు లుండు నొక అరణ్యమందు.

శా॥ అన్యాలోకన భీకరంబులు జితా - శానేక పానీకముల్
వన్యేభంబులు గొన్ని మత్తతనులై - వ్రజావిహారాగతో
దన్యత్వంబున భూరిభూధరదరీ - ద్వారంబులందుండి సా
జన్యక్రీడల నీరుగాలివడి గాసా రావగాహార్థ మై, 10

టీ. అన్యాలోకన = ఇతరుల చూపులకు, భీకరంబులు = భయము గలిగించునవియై, జితాశా = జయింపఁబడిన దిక్కులందలి, అనేకప = ఏనుగుల యొక్క, అనీకముల్ = సేనలుగలవై, వన్యేభంబులు = అడవి ఏనుఁగులు, కొన్ని, మత్తతనులై = మదించిన శరీరములు గలవై, వ్రజావిహార = పలు మార్గములు తిరుగుటవలన, అగత = కలిగిన, ఉదన్యత్వంబునన్=నీళ్ళ = త్రాగు

ఆశచే, భూరిభూధర = గొప్ప పర్వతములయొక్క, దరీద్వారంబులందుండి = గుహలయొక్క మార్గములనుండి, సౌజన్యక్రీడల = మంచి మాటలతో కూడినఁ నీరుగాలి = నీటియందలి చల్లనిగాలి, వడి=సోకగా, కాసార = కొలనులందలి, అవహార్థమై = మునుగులకొఱకు (పై పద్యము అన్వయము.)

తా. చూచుటకు భయంకరములను, దిగ్గజములను గెలువఁదగిన మదపు టేనుగులు తమ తమ గుహలనుండి తిరిగి తిరిగి దాహముకాగా నీటిలో మునిగి చల్లదనము పొందుటకొఱకు ఆశించి—

ఆ॥ అంధకార మెల్ల - నద్రిగుహాంతర
వీథులందుఁ పగలు - వెఱచిడాఁగి
యెడరువేచి సంధ్య - నినుఁడు వృద్ధతనున్న
వెడలెననఁగ గుహలు - వెడలెఁగరులు. 11

టీ. అంధకారము+ఎల్లన్ = చీకటియంతయు, పగలువెరచి = పగలునకు భయపడి, అద్రిగుహా = కొండగుహలయొక్క, అంతరవీధులందున్ = లోపలి భాగములందు, డాఁగి = మరుగుపడి, ఎడరు = సమయముకొఱకు, వేచి = కాచు కొని, సంధ్యన్ = సాయంకాలమున, ఇనుఁడు = సూర్యుడు, వృద్ధతన్ = అస్త మించుచుండగా, వెడలెన్ అనంగ = బయలుదేరుచున్నవో యనునటుల, కనులు=ఏనుగులు, గుహలు=తమ నివాసమునుండి, వెడలెన్=బయలువెడలెన్.

తా. సూర్యునివలన భయముచే పగటియందు కొండగుహయందు దాగిన యాచీకటి, సూర్యాస్తమయవేళ లోకము క్రమ్మినట్లు - చీకటివలె నల్లగావున్న ఏనుగులు గుహలనుండి బైటకు వచ్చినవి.

క॥ తలఁగవు కొండలకైనను
మలగవు సింగములకైన - మార్కొనుగడిమిన్

గలఁగవు పిడుగులకైనను
నిల బలసంపన్న వృత్తి - నేనుగు గున్నల్. 12

టీ. ఏనుఁగుగున్నల్ = పడుచుదనపు ఏనుగులు, ఇల = భూమియందు, బలసంపన్నవృత్తి = మిగుల బలముగలవగుటచే, కొండలకైనన్ = కొండ లడ్డము వచ్చినను, తలఁగవు = తొలగిపోవు, సింగములకైన = సింహము లెదురు వచ్చినను, మలగవు = మరచిపోవు, కడిమిన్=పౌరుషముతో, మార్కొనున్ = ఎదిరించగలవు, పిడుగులకైనను=పిడుగులు పడినను, కలఁగవు=భీతిపొందజాలవు,

తా. ఆ పదగజంబులు మిగుల బలముగలవగుటచే అడ్డు వచ్చిన పర్వతములను లెక్కచేయనివై సింహము లెదురు వచ్చినను పరాక్రమముతో నెదిరించగల పౌరుషముతో నెదిరించునవై, పిడుగులు పడినను భీతి పొందనటువంటి బలము గలిగియున్నవి॥

సీ॥ పులుల మొత్తంబులు - పొదరిండ్లలోదూఱు
ఘోర భల్లూకముల్-గుహలుసొచ్చు
భూదారములు నేల - బొరియలలో డాఁగు
హరిదంతములు కేగు - హరిణచయము
మడుగులఁ జొఱబాఱు - మహిషసంఘంబులు
గండశైలంబులఁ - గపులుప్రాకు
వల్మీకములు సొచ్చు - వనభుజంగంబులు
నీల కంఠంబులు - నింగికెగయు

తే॥ వెఱచి చమరీ మృగంబులు - విసరువాల
చామరంబుల విహరణ - శ్రమమువాయ
భయదపరిహేల - విహరించు భద్రకరుల
గాలివాటిసమాత్రాన - జాలిబొంది. 13

టీ. భయద = భయంకరమగు, పరిహేల = విలాసమగు ఆటలతో, విహరించు = తిరుగు, భద్రకరులగాలి = భద్రజాతి ఏనుగులగాలి, పారిన మాత్రాన = తాకినతోడనే, జాలినొంది = దిగాలుపడి, పులుల మొత్తంబులు = పులి సమూహములు, పొదరిండ్లలోన్ దూరు = పొదలలో దూరును, ఘోర భల్లూకముల్ = భీకరములైన యెలుగులు, గుహలుచొచ్చు = గుహలలో దాగును, భూదరములు = పందులు, నేలబొరియలలో = భూమియందలి గుంటలలో, దాగున్ = దాగుకొనును, హరిణచయము = జింకలమూక, హరిత్ + అంతములకు + ఏగు = దిక్కుల చిగురునకు బరువెత్తును, మహిషసంఘంబులు = అడవి దున్నల సమూహములు, మడుగులన్ = మడుగులలోనికి, చొరన్ + బారు = ప్రవేశించబోవును, గండశైలంబులన్ = పర్వతములనుండి జారిపడు పెద్దరాళ్ళమీఁదికి, కపులు = కోతులు, ప్రాకు = ప్రాకివెళ్ళును, వన భుజంగములు = కొండచిలువలు, వల్మీకములు = పుట్టలలోనికి, సొచ్చు = పోవును, నీలకంఠములు = నెమళ్ళు, నింగికి + ఎగయున్ = ఆకాశమున కెగిరి పోవును, చమరీమృగంబులు = సవరపు మృగములు, వెరచి = భీతిచెంది, విహరణ = సంచారము చేయుటవలన గలిగిన, శ్రమలు = ఆయాసము, పాయ = తొలగిపోవునట్లు, వాల = తోక లనెడు, చామరంబు = వింజామరలతో, విసరు = వీచునని.

తా. సర్వజంతు భయదములగు యా భద్రగజసంచారముఁ జూచిన తోడనే పులులు పొదలలోను, ఎలుగులు గుహలలోను, పందులు కలుగులలోను ప్రవేశించును, జింకలు దిక్కుల చివరకు పరుగిడును. మహిషములు మడుగులలోను, చిలువలు పుట్టలలోను దాగును, కోతులు పర్వత ప్రాంతములకు పోవును. నెమళ్ళాకాశమున సంచరించును. ఎటుబోవుటకు తోచక చమరీమృగములా ఏనుగుల సంచార బడలిక బోవ తమ తోకలతో విసరుచుండునని.

క॥ మదగజ దానామోదము
కదలని తమకముఁ(దావి - కడుపులునిండన్

బోదలుచు తుమ్మెద - కొదమల
కదుపులు జుంజుమ్మటంచు - గానము సేసెన్. 14

టీ. తుమ్మెద కొదమల = కొదమతుమ్మెదల (చిరుప్రాయపు తుమ్మెదలు) కదుపులు=సమూహములు, మదగజ=మదపుఏనుగుల, దాన= మదజలముయొక్క, ఆమోదము = పరిమళము, కదలని + తమకంబులన్ = నిలుకడగలిగిన ప్రేమతో (మమకారము), కడుపులునిండన్ = పొట్టలు నిండునట్లుగ, త్రావి = త్రాగి, పొదలుచు = రేగుచు, జుంజుమ్మ + అటంచు = జుంజుం అను ధ్వనితో గానము సేసెన్ = పాడెననుట (రొదచేసెను)

తా. ఆ వనపు తుమ్మెదగుంపులు మదపుఏనుఁగుల గండభాగములందుండి కారుచున్న చెమట పరిమళము తనివితీర వాసనజూచి రేగి ఝంకారములు చేసెను.

క॥ తేఁటి యొకటి యొరు ప్రియకును
మాటికి మాటికిని నాగ - మదజలగంధం
బేటి కని తన్నుఁ బొందెడి
బోటికి నందిచ్చు నిండు - బోటుదనమునన్. 15

టీ. తేటి ఒకటి=ఒక మగతుమ్మెద, ఒరు ప్రియకును = మఱొకతుమ్మెద యొక్క ప్రియురాలికి, నాగ=ఏనుగుయొక్క, మదజల గంధంబు=మదోదక జలము యొక్క పరిమళము, ఏటికిన్ అని = ఏలయని, తనున్ పొందెడి=తన్ను కూడెడి, బోటికి=ఆడుతుమ్మెదకు, నిండుబోటు దనమునన్ =మిఁగుల నేర్పుతో, మాటిమాటికి పలుసారులు, అందిచ్చు = తెచ్చి యిచ్చుచుండెను.

తా. ఒక మగతుమ్మెద ఆడు తుమ్మెదకు, ఆమదగజముల మదజలంబుల పరిమళము వాసన జూచుటచే యోర్వలేక యితరుల ప్రియురాండ్ర కీ మదజల గంధం బేలయని వాని కక్కరలేదని తలంచి తన భార్యయైన తుమ్మెదకు అనేక పర్యాయంబులు మదజలగంధమును దెచ్చి యిచ్చుచుండెనని,

క॥ అంగీకృత రంగన్మా
తంగీమదగంధమగుచుఁ - దద్దయు వేడ్కన్
సంగీత విశేషంబుల
భృంగీగణమొప్పెఁ బ్రమాను - పెట్టెడిపూడ్కన్. 16

టీ. భృంగీగణము = ఆఁడుతేటుల సమూహము, అంగీకృత = ఒప్పుగొనఁబడిన, రంగత్=తిరుగుచుండెడి, మాతంగీ = ఆడయేనుగులయందలి, మద=మదజలమునందు, గంధము = తావి (పరిమళము), అగుచును = ఔచును, తద్దయు=మిగుల, వేడ్కన్ = సంతోషముతో, సంగీతవిశేషంబులన్ = గానామృత విశేషములచేత, బ్రమానుపెట్టెడిమాడ్కన్ = నిలచిపోవునట్లుగా జేసినట్లు, ఒప్పె = కనుపించెను.

తా. ఆడు తుమ్మెదలు తమ భర్తలు దెచ్చి యిచ్చెడు మదపుటేనుగుల మదజలపు పరిమళము వాసనజూచి మిగుల యానందపరవశలై వినువారలు నివ్వెరపడునట్లు అనేక రీతుల గానము చేసినవి.

క॥ వల్లభలు పాఱి మునుపడ
వల్లభమని మురిరేని - వారణదానం
బొల్లక మధుకర వల్లభు
లుల్లంబుల బొందిరెల్ల - యుల్లాసంబుల్. 17

టీ. వల్లభలు = తమ భార్యలు, పాఱి=పరుగిడి, మునుపడ=ముందుగనే, వల్లభము+అని = ప్రీతియని, వారణ=ఏనుఁగులయొక్క, దానంబు = మదజలము మీద, మురిరేవి = వ్రాలినటులైన, మధుకర వల్లభులు = మగతుమ్మెదలు, ఒల్లక = మదగంధమును వాసనజూడక, ఉల్లంబుల = మనస్సులందు, యెల్ల యుల్లాసంబుల్ = సంతోషమును, పొందిరి = పొందిరనుట.

తా. ఆఁడు తుమ్మెద లా యేనుగుల మదగంధమును వాసనజూచి ముందుగా నాళతో బోయి వ్రాలినటులైన వానినడ్డుపెట్టక తమ ప్రియురాండ్రు వాసనజూచినచో తాము వాసనజూచినట్లే యని మగతుమ్మెదలు తమలో తాము సంతోషించిన వాయెను.

వ. అప్పుడు = ఆ సమయమున - అనగా యేనుగులు దుష్ట మృగములకు భయము గలిగించుచుండగా తమ మదగంధమున తుమ్మెదల తృప్తినొందించుచు తిరుగుచుండు సమయమున—

మ॥ కలభంబుల్ చెఱలాడు బల్వలము లా - ఘ్రాణించి
మట్టాడుచున్
ఫలభూజంబులు రాయుచుంజివురుజొం-పంబుల్
వడిన్ మేయుచుం
బులులన్ గాఱెనుబోతులన్ మృగములన్ - బోనీక
శిక్షించుచున్
గొలకుల్సొచ్చి కలంచుచున్ గిరులపై - గొబ్బిళ్ళ
గోరాడుచున్. 19

టీ. కలభంబుల్ = ఏనుఁగు గున్నలు, పల్వలములు = నీరుగల చిన్న పల్లములను, ఆఘ్రాణించి = వాసనజూచి, మట్టాడుచున్ = చిందర వందరగా, ఫలభూజంబులు = ఫలవృక్షములను, రాయుచున్ = రాసికొనుచు, చివురు = చిగుళ్ళను, జొంపంబుల్ = గుబురులను, వడిన్ = వేగముగా, మేయుచున్ = నమలుచు, బులులన్, కాఱెనుబోతులన్ = అడవి దున్నలను, మృగములన్ = జింకలను, పోనీక = అడ్డుతగిలి, శిక్షించుచున్ = కష్టపెట్టుచు, కొలకుల్ సొచ్చి = గుంటలందు దిగి, కలంచుచున్ = ముఱికిజేయుచు, గిరులపై=కొండపై,

గొబ్బిళ్ళల గోరాడుచున్ = చిన్నపిల్లల ఆటలవలె దంతములతో, పొడుచుచు దుమ్ము నెగుఱగొట్టుచు, చెఱలాడుచు,

తా. ఏనుఁగుగున్నలు మడుగులందుజేరి అల్లరిచేయుచు, ఫలవృక్షములను ద్రుంచుకొనుచు, చిగురు గుబురులను గబళించుచు, తన కంటబడిన పులులను అడవి దున్నలను జింకలను బోనీయక కష్టపెట్టుచు గుంటలలో దిగి వానిని కలచివైచి దంతములతో గొండలను పొడుచుచు దుమ్ము నెగుర బోయుచుండెను.

క॥ తొండంబుల మదజలవృత
గండంబులఁ గుంభములను - ఘట్టన సేయం
గొండలు దలక్రిందై పడు
బెండుపడున్ దిశలు సూచి - బెగడున్ జగముల్. 20

టీ. తొండంబుల = తొండంబులతోడను, మదజల = మదోదకముచేత, వృత = కప్పఁబడిన, గండంబులన్=దవడలతో, కుంభములను = కుంభస్థలములచేత, ఘట్టనచేయన్=దట్టింపగాఁ (పొడుచుటచే), కొండలు, తలక్రిందై=క్రిందకు ఒఱుగబడునట్లు, పడున్ = పడిపోవుచు, దిశలు = దిక్కులు, బెండు పడున్=బలము లేనివిగనగుచు, జగములు = లోకములు, సూచి = చూచుచు, బెగడున్=భయపడుచుండెను.

తా. మఱియు గజపు గున్నలు తమ తొండములతో బొడవగా, చెక్కిళ్ళచే త్రోయగా, కుంభస్థలములతోఁ పొడువగా కొండలు తలక్రిందుగా పడెను. దిక్కులు బలములేని వగుచుండెను, ఇది చూచి లోకములు భయపడ సాగెను.

క॥ ఎక్కడ చూచిన లెక్కకు
నెక్కువయై యడవి నడచు - నిభయూథములో

నొక్క కరినాథుఁ డెడ తెగి
చిక్కెనొక కరేణుకోటి - సేవింపంగన్. 21

టీ. ఎక్కడ=ఏ భాగమున, చూచిన=చూచినను, లెక్కకు నెక్కువయె=మితిమీఱినట్లుగా, అడవిసడచు = అడవియందు సంచరించు, ఇభ = ఏనుగుల యొక్క, యూథములో = సమూహము లోపల, ఒక్క కరినాథుఁడు = గజేంద్రుం డొకడు, కరేణుకోటి = ఆడ ఏనుగుల గుంపొకటి, సేవింపఁగన్ = తన్ను ప్రార్థించుచుండగా, ఎడతెగి = విడిపోయి, చిక్కెను = వెనుకనుండి దూరపడెను.

తా. ఇటుల స్వేచ్ఛగా నా యడవియందు సంచరించుచుండు ఆ ఏనుగుల మందలో నొక మగ ఏనుఁగు కొన్ని స్త్రీ ఏనుగుఁలు కలుసుకొనగా వానినుండి విడిపోయి వెనుకపడెను.

వ. ఇట్లు వెనుకముందఱనడుమ నుభయపార్శ్వంబుల దృష్టార్థితంబులై నరుగుదెంచు నేనుంగు గములం గానక తెఱంగుదప్పి తొలంగుడుపడి యీశ్వరాయత్తంబయిన చిత్తంబు సంవిత్తంబు గాకుండుటం జేసి తానును దన కరేణుసముదయంబును నొక తెరువై పోవుచు. 22

టీ. ఇట్లు = ఈ ప్రకారము, వెనుక ముందఱన్ = ముందు వెనుకలుగ, ఉభయ పార్శ్వంబులన్=రెండుప్రక్కలను, అరుగుదెంచు=వచ్చుచున్న, ఏనుంగు గములన్=ఏనుఁగు గుంపులను, కానక = చూడక, తెఱంగుదప్పి=దారి తప్పి పోయి, తొలంగుడుపడి=విడిపోయి, ఈశ్వరాయత్తంబైన భగవంతుఁడే భారమను కొని, చిత్తంబు=తనమనసు, సంవిత్తంబు=సముదయించు తెలివి, కాకయుండుటం జేసి=కాకపోవుటచే, తానును = ఆ గజేంద్రుఁడు, తనకరేణు = తనతోనున్న ఆడ ఏనుగుల, సముదయంబున్ = సమూహమును, ఒక్క తెరవై పోవుచు = మఱి యొక మార్గమునుబట్టి పోవుచు.

తా. ఈ విధమున నా గజేంద్రుండు తన చుట్టునుగూడి వచ్చుచున్న ఏనుగుల గుంపును గానక దారితప్పి దూరమై, దైవఘటనచే తన మనంబునకు నేమియుం దోచక తనతోనున్న స్త్రీ ఏనుగులతోఁ దానును వేరొక దారిని బోవుచుండెను.

సీ॥ పల్వలంబుల లేఁత - పచ్చిక మచ్చిక -
జెలుల కందిచ్చు న - చ్చికములేక
నివురు జొంపములఁ గ్రొ - వ్విరియుబూ గొమ్మలఁ
బ్రాణ వల్లభలకుఁ - బాలువెట్టు
ఘన దాన శీతల - కర్ణతాళంబుల
దయితల చెమటార్చుఁ - దనువులరసి
మృదువుగాఁ గొమ్మల - మెల్లన గళములు
నివురుచుఁ బ్రియముతో - నెఱపుఁ గఱపు

తే॥ పిఱుఁదు చక్కట్ల డగ్గఱి - ప్రేమతోడ
డాసి మూర్కొని దివికిఁ దొం-డంబు సాఁపు
వెద వివేకించుఁ గ్రీడించు - విశ్రమించు
మత్తమాతంగ మల్లంబు - మహిమతోఁడ.

టీ. మత్తమాతంగమల్లంబు = మదించిన యా శ్రేష్టగజేంద్రము, మహిమతోడ=తన నేర్పుతో, పల్వలంబుల = చిన్నమడుగులందలి, లేతపచ్చిక = లేతపసరుగడ్డిని, మచ్చికన్ = అనురాగముతో, అచ్చికములేకన్ = తక్కువ గాకుండ, చెలులకు = తన భార్యలకు, అందిచ్చుచున్ = తొండముతో బెట్టుచు, ఇవురుజొంపములన్ = చిన్నగుబురులను, క్రొవ్విరియు = అప్పుడే విడచిన, పూగొమ్మలన్ = పూలకొమ్మలను, ప్రాణవల్లభలకున్ = భార్యలకు, పాలుపెట్టు = బంచిపెట్టును, దయితల = భార్యలయొక్క, తనువులు =

శరీరములు, అరసి = చూచి, ఘనదాన = అధిక మదనోదకముచే, శీతల = చల్లనగు, కర్ణాతాళంబులు = చెవు లనెడు విసనకఱ్ఱలచేత, చెమట = చెమటను, ఆర్చున్ = పోఁజేయును, మృదువుగాన్ = మెల్లగా, కొమ్మల = ఆడువారియొక్క మెల్లని గళములు=తీరైన కంఠములను, నివురుచున్ = తొండములతో రాయుచు, ప్రియముతోనెఱపు కఱపు=సంతోషమును కలిగించును, పిరుదుచక్కట్ల = వెనుక వైపులను, దగ్గరి = చేరి, ప్రేమతోడ = అనురాగముతో, డాసి = దరిజేరి, మూర్కొని = వాసనచూచి, దివికిన్ = ఆ వనమువంకకు, తొండంబుచాఁపు = తన తొండము నెత్తును, వెద = ఋతువును, వివేకించున్ = వెదకుచు, క్రీడించు= ఆటలాడుటను, విశ్రమించు=ఆయాసము దీర్చుకొనును.

తా. మదించిన యా గజేంద్రుఁడట్లు పోవుచు తన భార్యలందలి మోహమున వారలకు తనివితీరునట్లు మడుగులందలి లేఁబచ్చికను చివురుగుబురుల కందిచ్చుచు. పూలకొమ్మలను వంచిపెట్టును. విసనకర్రవంటి తనచెవులతో చెమటను దోగొట్టును. వాని మెడలను తొండముతో నాకుచు ప్రేమజూపుచు, తనతో విహరింప యాస గొల్పుచుండును, కొన్నిటియెడ వెనుకకుఁ బోపుచు వాని యటుభాగంబును మూర్కొని తొండంబుఁ పైకెత్తి ప్రేమ జూపును. ఋతుకాల మెరుంగును. గ్రీడించుచు, వనవిహారశ్రమను దీర్చుకొనును.

సీ॥ తన కుంభముల పూర్ణ-తకు డిగ్గి యువతుల
కుచములు పయ్యెద - కొంగు లీఁగఁ
దన యాన గంభీర-తకుఁ జాల కబలల
యానంబు లందెల - నండ గొనఁగఁ
దన కరశ్రీఁ గని - తలఁగి బాలల చిఱు
దొడలు మేఖల దీప్తిఁ - దోడు పిలువఁ

దన దంతరుచికి జాలక నోడి - తరుణుల నగవులు
ముఖచంద్ర దీప్తుల - ముసుగు దిగువ

తే॥ దనదు లావణ్యరూపంబు - దలచిచూడ
నంజ నాభ్రము కపిలాది - హరిదిభేంద్ర
దయితలందఱుఁ దనవెంటఁ - దగిలి నడువఁ
గుంభివిభుఁ డొప్పె నొప్పుల - కుప్ప వోలె.

టీ. తన=తనయొక్క, కుంభముల పూర్ణతకు=కుంభస్థలములు నిండుటకు, డిగ్గి, యువతులకుచములు = యవ్వనస్త్రీల స్తనములు, పయ్యెదకొంగులు+యీగ-బమిటగ వేసికొనగా, తన,యాన=నడకయొక్క, గంభీరతకున్=గొప్పదనమునకు, చాలక=సరిరాక, అబలల యానంబులు=వనితల నడకలు, అందెలన్ = నూపురములను, అండఁగొనన్=సాయము చేసుకొనగా, తన, కర=తొండముయొక్క, శ్రీ=సొంపును, కనితలఁగి = చూచి భయపడి, బాలలు=బవరాళ్ళు, చిరుదొడలు = చిన్న తొడలు, మేఖలదీప్తిన్=మొలనూళ్ళ కాంతిని, తోడుపిలువన్ = సాయము కోరగా, తన దంతరుచికి=దంతముల కాంతికి, ఓడి = చాలక, తరుణుల నగవులు = స్త్రీల నవ్వులు, ముఖచంద్రదీప్తుల = ముఖచంద్రుని కాంతులచేత, ముసుగుదిగువన్=ముసుగు వేసికొనగా, తనదు, లావణ్యరూపంబు = కోమల అంగసౌష్ఠవముతో గల రూపమును, తలచిచూడన్ = తలంచుకొనిచూచిన, అంజన+అభ్ర+కపిల+ఆది=అంజన అభ్రకము-కపిల ఇట్టి పేర్లుగల యాయా, హరిదిభేంద్ర = గొప్ప దిగ్గజముల యొక్క, దయితలు+అందరున్=భార్యలందరును (తామ్రపర్ణి, శుభ్రదంతీ, అఙ్గనా, అంజనావతులను దిగ్గజముల భార్యలు), తనవెంట తగిలి = తనతోఁ వెంబడించి నడుపన్=రాగా, కుంభవిభుఁడు = గజరాజు, ఒప్పులకుప్పవోలె = సౌందర్యముతో ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను.

తా. స్త్రీల స్తన్యములు తన కుంభస్థలములకు సరిపోవని వారు పైటలను గప్పుకొనగా, తన నడతతో ఈడుకాలేక కాంతలు కాలకందెలు దాల్చునట్లు, తన తొండము కాంతికి తమతొడల అందము సరిపోజాలదని ఒడ్డాణంబులు ధరించు నువిదలు, దన దంతకాంతికి దమ చిరునగవులు తొలుకరింప చాలవని దానలు మేలిముసుగులు ధరించుచుండ, అంజజనాద్యష్ట దిగ్గజముల భార్యలు దమ ప్రియులం భాసి తన్నే వెంబడించునంతటి రూపలావణ్యాతిశయము గలిగి ఆ గజేంద్రుని సొగసుందనము ప్రకాశించుచుండెను.

వ. మఱియు, నానా గహన విహరణ మహిమతో మద గజేంద్రంబు మార్గంబుందప్పి, పిపాసా పరాయత్త చిత్తంబున మత్త కరేణువుల మొత్తంబునుం దానును జనిచని. 25

టీ. మఱియు = మరిన్నీ, నానాగహన = అనేక అడవులందు, విహరణ= సంచరించుటకు, మహిమతో=వేడుకపడి, మదగజేంద్రంబు = మదించిన గజరాజు, మార్గంబుతప్పి=దారితప్పి, పిపాసా = దాహమునకు, పరాయత్త=వశమైన, చిత్తంబున=ఊహతో, మత్తేకరేణువుల=ఆడయేనుగులయొక్క, మొత్తంబును=గుంపును, తానును, చనిచని = బహుదూరమేగి.

తా. ఆ గజేంద్రుడు అడవులందు విహరించుచు సంతోషములో మునిగి యున్నవాండై, దాహముగొని కన్నుమిన్ను గానక తనకరేణు సముదాయంబును దానును గడుదూరమేగి.

మ॥ అటగాంచెంగరిణీవిభుండునవపు - ల్లాంభోజకల్హారమున్
నటదిందిందిరవారమున్ గమఠమీ-నగ్రాహదుర్వారమున్
వటహింతాళ రసాలసాల సుమనో-వల్లీకుటీ తీరమున్
జటులోద్ధూతమరాళ చక్రబకసం - చారంబుంగాసారమున్

టీ. అటన్=అచట, కరణీవిభుండు = గజేంద్రుండు, నవపుల్ల = క్రొత్తగా వికసించిన, అంభోజకల్హారమున్=తామరలుగల, నటత్=తిరుగుచున్న,ఇందిందిర= తుమ్మెదలయొక్క, వారమున్ = సమూహముగలది, కమఠ = తాబేళ్ళు, మీన =

చేపలు, గ్రాహ = మొసళ్ళచేతను, దుర్వారమున్ = దాటరానిది, వట=మర్రిచెట్లు, హింతాల = గిరిక, రసాల = తీయమామిడిచెట్లు, సాల = ఏపిచెట్లు, సుమనోవల్లీ= జాజితీగలు, కుటీ = అడవిమల్లెలు, తీరమున్ = గట్టునందుగల, చటుల = గొప్ప, ఉద్ధూత మరాళ=దుమికెడు హంసలయొక్క, చక్రబక = చక్రవాకముల, కొంగల యొక్క, సంచారంబు = తిరుగుచున్న, కాసారంబు = చెఱువును, కాంచెను = చూచెను.

తా. ఆ గజేంద్రుడు అచట అప్పుడే వికసిన కమలములు, వానిపైఁ దిరుగాడు తుమ్మెదల సమూహము. మొసళ్ళు మున్నగు జంతు సముదాయముగలదియు, నందు చొరబడు భయముగలుగజేయు వృక్ష సముదాయములు హంస చక్రవాకాది నీటి పక్షులతో నుండు కొలనును చూచెను.

వ. ఇట్లనన్యపురుష సంచారంబును నిష్కళంకంబైన యప్పంకజాకరంబుఁ బొడఁగని. 27

టీ. ఇట్లు = ఈప్రకారము, అనన్యపురుష సంచారంబై = ఇతరులెవ్వరును సంచరించు ప్రదేశము కానిదై, నిష్కళంకంబై = మురికి లేనిదై నిర్మలమగు, ఆ+పంకజాకరంబు=ఆ తామరకొలనుని, పొడఁగని = చూచి.

తా. ఇతర జీవసంచారములేని యా యరణ్యంబుననున్న యా తేటనీటి తామరకొలనుంగాంచి.

సీ॥ తోయజగంధంబు - దోఁగిన చల్లని
మెల్లని గాడ్పుల - మేనులలర
కమలనాళాహార విమలవా - క్కల హంస
రవములు సెవుల పం - డువులు సేయ

పుల్ల దిందీవ రాం-భోరు హామోదంబు
ఘ్రాణ రంధ్రంబుల - గారవింప
నిర్మల కల్లోల - నిర్గ తాసారంబు
వదన గహ్వరముల - వాడుదీర్ప
తే॥ త్రిజగ దభినవ సౌభాగ్య - దీప్తమైన
విభవ మీక్షణములకును - విందుసేయ
నరిగి పంచేంద్రియ వ్యవ-హారములను
మఱచి మత్తేభ యూథంబు - మడుగుసొచ్చె 28

టీ. తోయజ = తామరపూల, గంధంబుతోగిన = సువాసనలందు, చల్లని మెల్లని=శీతలము మందమునైన, గాడ్పుల=గాలిచే, మేనులలర=శరీరము లానందించునట్లు, కమళనాళ = తామరతూడులు, ఆహార = భోజనముగాగల, విమలవాక్= సుందరధ్వనులుగల, కలహంస=రాయంచలయొక్క, రవములు=అరపులు, చెవుల పండుపులు సేయ=వినుట కానందము గొలువగా, పుల్ల = వికసించిన, ఇందీవర= నల్లకలువలయొక్క, అంభోరుహ=తామరపూల, ఆమోదంబు = సువాసన, ఘ్రాణ రంధ్రంబుల = వాసన పీల్చుటను, గారవింప = మర్యాద సేయగా, నిర్మల కల్లోల=తేటయగు పెద్ద కెరటమునుండి, నిర్గత=వెలువడు, ఆసారంబు = జడివాన వంటి తుంపురులు, వదన-నోళ్ళను, గహ్వరములు=గుహలయొక్క,వాడుతేర్పన్= ఆర్చుతనము పోవునట్లు, త్రిజగత్ = మూడు లోకములకు, అభినవ సౌభాగ్య= నూతనమగు సొంపుచే, దీప్తమైన=ప్రకాశించు, విభవ=సౌందర్యము, ఈక్షణములకును=నేత్రములకు, విందుసేయన్=సంతర్పణ చేయునట్లుగా, అరిగి=పెళ్ళి, పంచేంద్రియ = ఐదింద్రియములయొక్క (త్వక్-చక్షు-శ్రోత-జిహ్వ ఘ్రాణరూపశబ్ద రస గంధములను)మరచి=జ్ఞప్తిలేక, మత్త+ఇభయూథంబులు=మదించిన ఏనుగులగుంపు, మడుగు = కొలనిలో, చొచ్చె = దిగెననుట.

తా. ఆ కొలనునుండి పచ్చ పుష్ప పరిమళములు శీతల మందవాయువులు ఆ ఏనుఁగుల కెంతయో సుఖమునుగూర్చెను. అందలి తామరతూండ్లను తినుచుండు రాయంచల యింపుపలుకులు వానిచెవుల కానందముసేయ, వికసించిన కమలముల యొక్క సుగంధము తృప్తినీయ, నిర్మలమగు కాసారం బంతయు కల్లోలమొనర్చి వాడువారిన జిహ్వలకు సేదదీర్చెను, ఆ కొలనుసొంపు మూడు లోకములకు నూతనమై నేత్రములకు ఆనందమైన విధంబున గుణపంచకములై పంచేంద్రియములకు సుఖతరంబై యున్న యా మదపుటేనుఁగులు అందు ప్రవేశించెననుట.

క॥ తొండంబులఁ - బూరింపుచు
గండంబులఁ - జల్లుకొనుచు - గళగళరవముల్
మెండుకొన వలుద కడుపులు
నిండ న్వేదండకోటి - నీరుం డ్రావెన్. 29

టీ. వేదండకోటి=ఏనుగుల సమూహము, తొండంబులన్=తొండములతో, పూరించుచు=నీరు నింపుకొని, గండంబులన్=చెక్కిళ్ళమీద చల్లుకొనుచు, గళగళ రవముల్=గళగళమను శబ్దములతో, మెండుకొన=కలుగునట్లు, వలుద కడుపులు= వాని పెద్ద కడుపులు, నిండన్ = నిండునట్లుగా, నీరున్=నీటిని, త్రావెన్=త్రాగెను.

తా. ఆ ఏనుఁగులన్నియు నా కొలననందు దిగి తమ తొండములతో తమ పెద్ద కడుపులు నిండునట్లు నీటిని బీల్చుకొని తమగండభాగములందు జల్లుకొనెను. గళగళ ధ్వనులతో నోటబోసికొనుచు నీరు త్రావెననుట.

వ. అప్పుడు - ఆ యేనుఁగు లిట్లు నీరు త్రావి మిగుల సంతోషముతో అందు విహారము చేయు సమయంబున - 30

మ॥ ఇభలోకేంద్రుఁడు హస్తరంధ్రముల నీ-రెక్కించి పూరించిచం
డ భమార్గంబునకెత్తె నిక్కివడిను - ద్దాడించి పైఁ జిందునా

రభటిన్నీరములోనఁబెల్లెగసి న-క్రగ్రాహపాఠీనముల్
నభమందాడెడు మీనకర్కటము - లన్ బట్టెన్ సురల్
భ్రమన్పడన్. 31

టీ. ఇభలోక+ఇంద్రుడు=ఏనుగు సమూహములకు రాజైన గజేంద్రుడు, హస్త=తుండముయొక్క, రంధ్రములు=సందులందు, నీరెక్కించి = నీటినిపూరించుకొని, చండభమార్గంబునకు=సూర్యునివైపునకు, ఎత్తినిక్కి=తొండముమ పైకిలేపి, వడిన్=వేగముగా, ఉజ్జాడించి=కలగించి, పైచిమ్మ=పై భాగమునకు చిమ్మను, ఆరభటిన్=వేగముతో, నీరములోనన్=నీటియందుండు, నక్ర=మొసళ్ళు, గ్రాహ=ఎండ్రలు, పాఠీనముల్ = వేయికోరలుగల చేపలు, పెల్లు+ఎగిసి=మిక్కిలి ఎగసరునట్లు, సురల్ భ్రమన్పడన్=దేవతలు ఆశ్చర్యపడునట్లు, నభమందు=ఆకాశమందు, ఆడెడు మీనకర్కటములన్ = వర్తించు చేపలను, ఎండ్రలను, పట్టెన్ = ఆశ్రయించెననుట.

తా. ఆ గజేంద్రుఁడు తొండముతో నీరు నింపుకొని తన శక్తికొలఁది పైకెగజిమ్మనందుండిన చేపలు, ఏండ్రలాదిగాగల నీటిజంతువులు బయటబడి గజేంద్రునకు భయపడి ఆకాశమునకేగి యచటగల శింశుమార చక్రమందుండు మీన కర్కటరాసులచు శరణు వేడుకొనెను. అందలి దేవతాగణము లీ వింతను గని ఆశ్చర్యపడసాగిరి.

వ. మఱియు నగ్గజేంద్రంబు నిరర్గళ విహారంబున. 32

టీ. మఱియున్=మఱియు, ఆ గజేంద్రంబు=ఆ గజరాజు, నిరర్గళ = అడ్డులేని, విహారంబున = విహారమందు,

తా. ఆ గజరాజీతీరున నడ్డులేని విధమున విహారమ్ము సలుపుచుండగానని.

సీ॥ కరణీకరోజ్ఝిత - కంకణచ్ఛటదోఁగి
సెలయేటి నీలాద్రి - చెలువుఁ దెగడు

హస్తినీహస్త వి-న్యస్త పద్మంబుల
వేయిగన్నులవాని - వెరవుసూపుఁ
గలభసముత్కీర్ణ - కల్హార రజమునఁ
గనకాచలేంద్రంబు - ఘనతఁ దాల్చు
గుంజరీ పరిచిత - కుముదకాండంబుల
ఫణిరాజమండన - ప్రభ వహించు
ఆ॥ మదకరేణు ముక్త - మౌక్తికశక్తుల
మెఱుగు మొగిలుతోడ - మేలమాడు
నెదురులేని గరిమ - నిభరాజ మల్లంబు
వనజ గేహకేళి - గ్రాలునపుడు. 33

టీ. ఇభరాజమల్లంబు=గజరాజశ్రేష్ఠము. ఎదురులేని=అడ్డులేని, గరిమన్ = మహిమతో, వనజగేహకేళి = కమలాకరక్రీడయందు, గ్రాలునపుడు = మీఱుచుండు నపుడు, కరణీకర=ఆఁడయేనుగుల తొండములనుండి, ఉజ్ఝిత=పైకి ఎగురవేయబడు, కంకణ=నీటిబిందువుల, నీలాద్రి=కాటుక పర్వతముయొక్క, చెలువున్=సొగసును, తెగడు = వెక్కిరించును, హస్తినీ = ఆఁడయేనుఁగుల, హస్త = తుండములచే, విన్యస్త=ఉంచబడు, పద్మంబుల=తామరపూవులచే, వేయిగన్నులవాని = ఇంద్రుని యొక్క, వెరపుజూపున్=మాదిరిని కనపడును, కలభ=స్త్రీగజములచే, సముత్కీర్ణ= వెదజల్లబడిన, కల్హార = ఎఱ్ఱతామరపూవుల, రజమున = పుప్పొడిచే, కనకాచలేంద్రంబు = ఘనమైన మేరుపర్వతముయొక్క, ఘనతన్ = గొప్పను, తాల్చున్= ఒప్పును, కుంజరీపరిచిత=ఆడ యేనుగులచే వేయఁబడిన, కుముదకాండంబుల= తెల్లతామరకాడలచే, ఫణిరాజమండన = ఈశ్వరుఁడు అలంకరించు పాములరీతిని, ప్రభవహించు = శోభతో కనబడును, మదకరేణు=మదించిన స్త్రీ యేనుగులచే, ముక్తమౌక్తిక శక్తుల=ముత్యపు చిప్పలచే చేయబడిన, మెఱుఁగు మొగుల

తోడ=మెరుపుగల మబ్బులతో, మేలమాడున్ = సరసముతో పరియాచకము చేయు నట్లుండెను.

తా. ఆఁడఏనుఁగులతోఁ గూడియుండు గజరాజు ఆ కొలనునందు జలక్రీడ సల్పునప్పుడు ఆఁడఏనుగులు తొండములతో నీరెత్తి జల్లుటచే అనీటఁ తడిసి పోయి యాతడు స్రవించు నదులతోడఁ గూడిన కాటుకపర్వతమువలెను, తొండము లతో తామరపూలను జల్లుటచే దేవేంద్రునివలెను, తామరపుప్పొడి జల్లుటచే మేరు పర్వతమువలెను, తెల్లతామరకాడలను జల్లుటచే పాములను ధరించు ఈశ్వరునివలెను, ముత్తియంపు చిప్పలను వెదజల్లుటచే మెరుపులవలెను కనుపట్టెను. గజరాజు మిగుల ఏత్తుగలవాఁడగుటచే కాటుకకొండలతోను, బంగరు పర్వతముతోను, మబ్బులు మెరుపులతోను పోల్చబడెనని భావము. వీనిని ధరించు ఇంద్రుఁడు - ఈశ్వరునితో పోల్చియుండెను. కలువకాడలు పాములతో పోల్చబడినవి. (ఇవి పూర్ణోపమానములని తెలియదగినది.)

వ. మఱియు నా సరోవరలక్ష్మి మదగజేంద్ర వివిధ విహార వ్యాకులిత నూతన లక్ష్మీవిభవయై, యనంగ విద్యానిరూఢ పల్లవ ప్రబంధ పరికంపిత శరీరాలంకారయగు కుసుమ కోమలియునుంబోలె వ్యాకీర్ణ చికుర మత్తమధుకర నికరయు, విగత రసవదన కమలయు నిజస్థాన చలిత కుచరథాంద యుగళియు లంపటిత జఘన పులినతల యునై యుండె నంత— 34

టీ. మఱియును = అదియునుంగాక, ఆ సరోవరలక్ష్మి = ఆ కొలనుసంపద, మదగజేంద్ర = మదించిన యేనుగులయొక్క, వివిధవిహార=పలు విధములగు ఆటలచే, వ్యాకులత=చెదురుపరచబడిన, నూతనలక్ష్మి=నూతన ప్రకాశముయొక్క, విభవయై=పెచ్చు పెరిగినదై, అనంగ విద్యానిరూఢ = కామశాస్త్రకళయందు ప్రసిద్ధి

పొంది, పల్లవ=విటులయొక్క, ప్రబంధ = బంధములచేత, పరికంపిత = మిగుల భయపడునట్లు, శరీరాలంకారయగు = శరీరముగలదై, కుసుమకోమలియునుంబోలె= పూవువంటి మృదుశరీరియై, వ్యాకీర్ణ=చెదరియున్న, చికుర=ముంగురులనెడి, మత్త మధుకర నికరయు=మదించిన తుమ్మెదల సమూహముతో, విగతరస = రసము లేనిదై, వాడిపోయిన వదన = ముఖమనెడి, కమలయుత = తామరపూలుగల, నిజ స్థాన=తమ చోటునుండి, చలితకుచ = కదలుచున్న స్తనములనెడి, రథాంగ యుగళయు=జక్కవపిట్టల జంటలుగల, లంపటిత = శ్రమనొందిన, జఘన = కటి ప్రదేశములనెడి, పులినతలయునై=ఇసుకతిన్నెలును గలవై,

తా. (ఏనుగులు నీటియందే సురతక్రీడ జరుపుకొనుచు,) కామకోవిదుఁడు కామినితో భోగించినపుడు శరీరశోభ తగ్గి తలవెండ్రుకలు విరియబోసుకొని చక్ర వాకములవలె మండు స్తనములు అదురుచు, ఇసుకతిన్నెవంటి మొల ముందరి భాగము శ్రమపొంది అంటుకొనిపోవుట స్వభావము.

ఆ రీతిగనే యీ కొలను గజేంద్రునిచే కలియబెట్టబడినప్పుడు తుమ్మెద గుంపులు చెదరిపోయినవి. పెరకివేయబడిన తామరతీగలు వాడిపోయినవి. చక్రవాక పక్షిజంటలు వెఱచి వీడిపోయినవి. జఘనసీమవంటి పులినతలములు నలిగిపోయి యుండెననుట.

సీ॥ భుగభుగాయిత భూరి - బుద్బుదచ్ఛటలతోఁ
గదలుచు దివికి భం-గంబు లెగయ
భువనభయంకర - ఫూత్కారరవమున
ఘోరనక్రగ్రాహ - కోటిబెగడ
వాలవిక్షేప దు-ర్వార ఝంఝూనిల
వశమున ఘుమఘుమా - వర్తమడరఁ

గల్లోలజాల సం - ఘట్టనంబులఁ దటీ
తరులు మూలంబులై - ధరణిఁగూల

తే॥ సరసిలోనుండి పొడగని - సంభ్రమించి
యుదరి కుప్పించి లంఘించి - హుంకరించి
భాను గంబళించిపట్టు స్వ - ర్భానుపగిది
నొక్క మకరేంద్రుఁ డిభరాజు - నొడిసిపట్టె 35

టీ. ఒక్కమకరేంద్రుఁడు=ఒక మొసలిరేడు, భుగభుగాయిత = భుగభుగ యను ధ్వనితో, భూరిబుద్బుద=విశేషబుడగలతో, చటలతోన్=గుంపుతో, కదలుచు= కదలుచున్నప్పుడు, దివికి=ఆకసమునకు, భంగంబులు = కెరటములు, యెగయ= లేవంగా, భువనభయంకర=లోకములకు వెరవు గలుగునట్లు, పూత్కారరవమున= మొసలికంఠరవముతో (గొప్పధ్వనితో), ఘోరనక్ర = క్రూరములగు మొసళ్ళ యొక్క, గ్రాహకోటి = ఎండ్రకాయల గుంపు, బెగడ = అదరునట్లు, వాలవిక్షేప= తోకలు విసరుటచే, దుర్వార ఝంఝానిలవశమున = అడ్డులేని గొప్ప వర్షధారలతో గూడిన పెనుగాలివలన, ఘుమఘుమావర్తము = గొప్ప ధ్వనితో గూడిన సరస్సు, అదరన్=రేగగా, గల్లోలజాల = పెద్ద కెరటముల సమూహముయొక్క, సంఘట్టనంబులన్=తాకుడులచేతను, దటీ=ఒడ్డునందలి, తరులు=వృక్షములు, మూలంబులై= మొదళ్ళవరకు, ధరణిన్=నేలపై పడిపోగా, సరసిలో ఉండి = సరస్సులోనుండి, పొడగని=చూచినదై, సంభ్రమించు=తొందరపడి, యుదరి=అదరుతో, కుప్పించి= ఊపిరిబిగియబట్టి, లంఘించి=దుమికి, హుంకరించి=హుంకారారావముతో, భానున్= సూర్యుని, గబళించినట్టు=మ్రింగిపట్టు పట్టుకొను, స్వర్భానుపగిదిన్=రాహువువలె, ఇభరాజున్=ఆ గజేంద్రుని, ఒడిసిపట్టె = ఎగిరి పట్టుకొనెననుట.

టీ. గజేంద్రుఁడు తన ప్రియభార్యలంగూడి యా సరస్సునందు విహరించు చుండగా అందలి మొసళ్ళగుంపు కదలివచ్చునపుడు గలిగిన గొప్పగాలిచే పెద్ద యలలులేచి భయంకర సుడిగుండములు బయలుదేరగా ఆ కెరటముల గాలికి గట్టుపైనుండుచెట్లు నేలగూలెను. అంతట నా మొసలిరేడు సూర్యుని మ్రింగుటకొరకు రాహువు పట్టునట్టు ఆ గజేంద్రుని కాలును గట్టిగా పట్టుకొనెను.

క॥ వడిదప్పించి కరీంద్రుఁడు
నిడురకరంబెత్తి వ్రేయ - నీరాటంబుం
బొడవడఁగినట్లు - జలములఁ
బడి కడువడి బట్టెఁ బూర్వ - పదయుగళంబున్. 36

టీ. కరీంద్రుండు = గజేంద్రుడు, వడిన్ దప్పించి=వేగముగా తన కాలు దొరకకుండునట్లు, నిడుదకరంబు = పొడవైన తుండముతో ఎత్తివేయన్ = విదిలించగా, నీరాటంబు=ఆ మొసలియు, బొడవ+అడిగినట్లు=ధైర్యము లేనట్లు, జలములబడి = నీటిలోనికిజారి, కడువడిన్=మిగుల వేగముతో, మఱలి=తిరిగి, పూర్వ పద యుగళంబున్=ముందుకాళ్ళ రెంటిని, పట్టెన్ = పట్టుకొనెను.

తా. ఆ మకరిరాజు గజేంద్రునిఁ బట్టుకొనగానే యా గజరాజు దానికి తన కాళ్ళు పట్టుబడకుండ తన తొండము పైకెత్తి ఒకదెబ్బ కొట్టెను. ఆమకరిరాజు దాని తొండపుదెబ్బకు చచ్చినదానివలె నీళ్ళలోపలికిఁ బోయి మఱల తటాలున పయికి వచ్చి ముందరి కాళ్ళను రెంటినీ పట్టుకొనెనని.

చ॥ పదములు బట్టినందలకు - బాటొకయింతయులేక శూరతన్
మదగజవల్లభుండు ధృతిమంతుఁడుదంతయుగాంతఘట్టనన్
జెదరఁగఁజిమ్మె నమ్మకరి - చిప్పలుపాదులుదప్ప నొప్పరన్
వదలి జలగ్రహంబు కరివాలము మూలముఁజీరెఁగోఱలన్. 37

టీ. ధృతిమంతుడు=సాహసము గలవాడగు, మదగజవల్లభుండు = మదపు టేనుగులరాయుఁడు, పదములు = తనముందరికాళ్ళు, పట్టన్=మొసలి పట్టుకొనగా, దలకుపాటు=భీతి, ఒక యింతయు=కొంచెమైనను, లేక, శూరతన్=సాహసముతో, దంతయుగ + అంత = దంతములరెంటి కొనలతో, ఘట్టనన్ = పొడుచుటచేత, అమ్మకరిచిప్పలు=ఆ మొసలి శరీరముమీది చిప్పలు, పాదులు=కుదుళ్ళు, తప్పన్= తొలగునటుల, నొప్పరన్ = మారుపడునట్లు, చెదరన్ = బెదరునట్లుగా, చిమ్మన్= విసరగా, జలగ్రహంబు= మొసలి, వదలి=కాళ్ళనువదలిపెట్టి, కరివాలము మూలము నన్=ఏనుగు తోక మొదటి భాగమును, గోరులన్=గోళ్ళతో, చీరెన్=గీరెనుట.

తా. మకరిరాజు తన ముందరికాళ్ళను పట్టుకొన్నను భయపడక, ఆ ఏనుగు తన తొండముతో నా మొసలియొక్క వీపునందున్న చిప్ప (బొడిపె) లు తొలగు నట్టుఁ బొడిచెను. అట్లు పొడిచిన తరువాత మొసలి, ఏనుగుయొక్క రెండుకాళ్ళ వదలి వెనుకచేరి తోక మొదలును తనగోళ్ళతో చీరెను.

క॥ కరిఁదిగుచు మకరి సరసికిఁ
గరిదరికిని మకరిఁ దిగుచుఁ - గరకరి బెరయున్
గరికి మకరి మకరికిఁ గరి
భరమనుచును నతల కుతల భటులదరిపడన్. 38

టీ. కరికి మకరి = ఏనుగునకు మొసలి, మకరికి కరి=మొసలికి ఏనుగు' భరముఅనుచున్=తీసిపోనివని, అతల కుతల=పాతాళ భూలోకములందలి, భటులు= వీరులు, అదరిపడ = ఆశ్చర్యపడునట్లు, మకరికరికిన్ = మొసలి ఏనుఁగును, సరిసికిన్ = కొలనులోపలకు, దిగుచు = ఈడ్చుచుండును, కరికరి=ద్వేషము, బెర యన్=వృద్ధిపొందునట్లు, కరిమకరిన్=ఏనుగు మొసలిని, దరిన్=ఒడ్డుభాగమునకు, లాగుచున్ = లాగుచుండును.

తా. ఇట్లు ఒండొరులు పగబూని మొసలి ఏనుగును కాలను లోపలకు ఏనుగు మొసలిని ఒడ్డువైపునకు ఈడ్చుచుండెను. ఈ రెండును భీతిపడక నీటిలో నుండు మొసళ్ళు గజముకంటె బలముగలవనియు, బైటనుండిన ఏనుగులు మొసలి కంటె బలముగలవనియు ఆలోచించుచుండెను.

వ. ఇట్లు కరిమకరంబులు రెండును నొండొండ సముద్దండ దండంబులై తలపడి నిఖిలలోకాలోకన భీకరంబులై యన్యోన్య విజయశ్రీ వశీకరంబులయి సంక్షోభితకమలాకరంబులై హరిహరియును గిరిగిరియునుం దాఁకి పిఱుతివియక పెనంగు తెఱంగున నీరాటంబైన పోరాటంబునఁ బట్టుచు వెలికి లోనికిం దిగుచుచుఁ గొలంకు కలంకం బొందఁ గడువడి నిట్టట్టుపడి తడఁబడక బుడబుడానుకారంబులై భుగులు భుగుల్లను చప్పుళ్ళతో నురువులు గట్టుచు జలంబు లుప్పరంబున కెగ యం జప్పరించుచు, దప్పక వదనగహ్వారంబుల నప్పళించుచు నిశిత నితాంత దురంత దంతకుంతంబుల నింతింతలు తునియలయి నెప్పళం బునం బునుకచిప్పలు కుదుళ్ళుదప్పి రక్తంబులు గ్రమ్ముదేర హుమ్మని యొక్కుమ్మడిం జిమ్ముచు నిత రేతర సమాకర్షణంబులం గదలక పదంబుల మొదలిపట్టు వదలక కుదురై యుండుచుఁ బరిభ్రమణ వేగం బున జలంబులం దిరుగుచు మకర కమఠకర్కట గండక మండూకాది సలిల నియమంబుల ప్రాణంబులు క్షీణంబులుగా నొకటొకటిందాఁకు రభసంబున నిక్కలువడ మక్కన్ ద్రొక్కుచు మెండుచెడి బెడువడి

నాఁచుగుల్లచిప్పతుండంబులం బరస్పర తాడనంబులకు నడ్డంబ
నొడ్డుచు నోలమాస గొనక గెలుపు దలంపులు బెట్టిదంబులై రెట్ట
నహోరాత్రంబులుంబోలె గ్రమక్రమ విజృంభమాణంబులై బహుక
కలహావిహారంబులై నిర్గతనిద్రాహారంబులై యవక్రపరాక్రమ ఘో
బులై పోరుచున్న సమయంబున.

టీ. ఇట్లు కరిమకరంబులు రెండు=ఏనుఁగు మొసలియు, నొండొండున
ఒకటికొకటి క్రమముగా, సముద్దండదండులయి = మిగుల పూనికతో, వహించి
కోరికగలదై, తలపడి=ఎదుర్కొనుచు, నిఖిలలోక=ప్రజలందఱియొక్క, ఆలోకన
చూపులకు, భీకరంబులై=భీతిని పుట్టించునవై, అన్యోన్య=ఒకదానికొకటి, విజయశ్రీ
గెలుపుశ్రీల, వశీకరంబులయి = లోబరచుకొనునవియై, హరిహరియును = సింహ
ముతో సింహమును, గిరిగిరియున్=పర్వతమును, తాకి=ఢీకొనుచు, పిఱుతివియక
వెనుదీయక, పెంపగుతెఱంగునన్ = పోరుతీరున సీర, ఆరాటంబు అయన నీటి
జరుగునట్టి పోరాటంబునన్, పట్టుచు = పోరాడుచు, వెలికి=బయటకు, లోనికిన్
లోపలకు, తిరుగుచున్=లాగుచు, కొలంకు = తామర సరస్సును, కలకలంబునొ
దన్=కలుగ బాఱునట్లు, కడువడిన్=వేగముతో, ఇటు అటుపడి = ఈవయిపునకు
ఆవయిపునకు, తడఁబడక=తొందరపడక, బుడబుడఅనుకారంబులై=బుడబుడఅన
శబ్దంబులబోలె, బుగుల్‌బుగుల్=బుగులుబుగులను, చప్పుళ్ళతో= ధ్వనులతో, నుర
పులుగట్టుచు = బుడగలు గలుగునట్లు, జలంబు=నీళ్ళను, ఉప్పరంబున కెగయన్=
ఆకసముపైపున కెగురునట్లు, చప్పుడించుచు, వదన గహ్వరంబులను = నోళ్ళతో,
అప్పళించుచు=పట్టుకొనుచు, నిశితనితాంత=మిగుల వాడియైన, దురంతదంతకుంత

బులన్=గెలువజాలని దంతములచే, ఇంతలింతలు=చిన్న చిన్న వియగు,తునియలై= ముక్కలై, నెప్పళంబులన్ = వేగమున, పునుకచిప్పలు = తలపుర్రెలు, కుదుళ్ళ దప్పి=మార్గముతొలగి, రక్తంబులు=గ్రమ్ముదేరన్ = నెత్తురుకారునట్లు, హుమ్మని= హుమ్మను, ధ్వనితో, ఒక్కుమ్మడిన్=ఒక్కమారుగా, చిమ్ముచున్=ఎగురగొట్టుచు ఇతర సమాకర్షణంబులన్=ఒకటి కొకటి యీడ్చుకొనుటచేత, కదలక= కదలకుండ పదంబుల మొదలిపట్టు=మొదట పట్టిన పాదముల పట్టును, వదలక = విడిచిపెట్టక కుదురుఅయి=కుదురుపడి, ఉండను=స్థిరపడి, పరిభ్రమణ వేగంబున = సుడుల వేగ ముచే, జలంబులన్=నీటియందు, తిరుగుచున్=తిరుగుచు,కమఠ=తోడేళ్ళు,కర్కట= ఎండ్రకాయలు, గండక మండూక = చేపలు, కప్పలు, ఆదిమొదలైన, సలిలనిల యంబుల=జలజంతువులు, ప్రాణంబులు+క్షీణంబులుగాన్ = జీవములు చాలించినటు లుగా, ఒండొంటికిన్=ఒకటికొకటి, తాకురభసంబునన్=ఢీకొను వేగముచే, ఇక్కడ వడన్=తమ స్థావరము తొలంగిపోవునట్లు, ముక్కన్ తొక్కుచు చచ్చునట్లు నుక్కాడుచు, మెండుచెడి = గొప్పతనముచెడి, బెండువడి = బలము తగ్గినవారై, నాచు=నీటిముటికి, గుల్ల = నల్లగుడ్లయొక్క, చిప్పతండంబులన్ = కప్పచిప్పల సమూహములు, తండంబులన్ = సమూహములను, పరస్పరతాండవంబులకున్ = ఒకరొకరి దెబ్బలకు, అడ్డంబుగా నొడ్డుచు=ఎదురుగ నిడుచు, వోలమాల గొనక= పోరుటయందు, గెలుపు తలంపులు=గెలుపునందాసలు బెట్టిదంబులై, రెట్టింపన్= ధృఢతరములై, అహోరాత్రంబులన్బోలె = రేయింబగళులవలె, క్రమక్రమ= విజృంభమాణంబులై, ఒండొరులలో నొకటి మించినవై, నిర్గత నిద్రాహారంబులై= నిద్రాహారములులేనివై, అవక్రపరాక్రమ=మితిలేని పరాక్రమముచే, ఘోరంబులై= భయము గల్గించునవయి, పోరుచున్న సమయంబునన్=దెబ్బలాడునప్పుడు.

తా. ఈ విధముగా ఏనుగు మొసలి పోరుచుండ చూచువారలకు భీతి గలిగించు ఖుగుల్ ఖుగులను శబ్దములు రేగి నీటియందు బుడగలు నురగలు

కలిగి నీరు నెగజిమ్ముచు ననేక విధంబులచే చెఱువును కలిపివేసి వాడి మొనలుగ
దంతములు పురియ చిప్పలు తునకలై రక్తము కారుచుండ హుంకరించుచు ప
బులఁ గదువక స్థానములు విడువక చలంబులు వీడక ఒకటినొకటి తాకుచు పో
చుండ కమఠాది జలజంతువులు చనిపోవుచు భయములేని పౌరుషముతో రేయి
బవళ్ళు నొకటిపై నొకటి పౌరుషంబున నిద్రాహారములు మాని బహుకాల
ఘోరముగ పోరుచున్న సమయంబున.

క॥ జవమును జలమును బలమును
వివిధములుగఁ బోరు కరటి-వీరతకుభువిన్
దివి మకర మీన కర్కట
నివహము లొక్కటన మిత్ర-నిలయముఁ బొందెన్ 4

టీ. జవమును = త్వరపడుటయు, జలమును = పట్టుదలయు, బలయును
బలిమియు, వివిధములుగ = అనేక విధములుగ, పోరు = యుద్ధముసేయు, కరటి
ఏనుగులయొక్క, వీరతకు శౌర్యమునకు భయపడి= భువిన్ = భూమియందు, మక
మీనగర్కట = మొసళ్ళు, చేపలు, ఎండ్రకాయల సమూహములు, ఒక్కటన
ఒక్కమారుగా, దివి=ఆకాశమందుండు, మకరమీన కర్కటనివహములు, మిత్ర
స్నేహితులయొక్క, నిలయము= స్థానమును, పొందెన్= ప్రవేశించెను.

తా. ఈ విధంబున త్వరితమగు పట్టుదల బలిమియుగలిగి యా గజరా
అనేక ప్రకారంబులను తన శౌర్యమును సాగించుచు పోరుచుండ చనిపోయి
మకర మీన కర్కట సమూహములు భూమినుండి బయల్పడి ఆకాశమునఁ గ
తమ మిత్రులతో నాశ్రయమునకు వెడలెను.

శా॥ ఆటోపమ్మునఁజిమ్ముతొమ్మగల - వజ్రాభీలదంతంబులన్
దాఁటించున్ మెడజుట్టిపట్టిహరిదో - ర్దండాభశుండాహతిన్
నీటిన్ మాటికి మాటికిన్ దిగువఁగా - నీరాటమున్ నీటిపో
రాటందోటమిపాటు జూపుటకరి - ణ్యాటంబువాచాటమై 4

టీ. నీటన్ మాటికి మాటికిన్=నీటిలోని కనేకసార్లు, దిగువఁగా=లాగగా, నీరాటమున్=మొసలిని, నీటిపోరాటం=నీళ్ళలోజేయు పోరున, ఓటమిపాటు=పరాజయమును, చూపుటకు = తెలియబరచుటకు, అరణ్యాటంబు = అడవి ఏనుగు, వానాటమై=డాబులు పలికినదై, ఆటోపమ్మునన్=ఆడంబముతో, త్రొమ్ము+అగలన్=శరీరము నలుగునట్లు, వజ్ర+ఆభీల = వజ్రాయుధమువంటి భీతి గలిగించు, దంతంబులన్=దంతములచే, చిమ్మన్=ఎగురఁగొట్టును, హరి=విష్ణునియొక్క, దోర్దండ=గొప్పవైన భుజములవంటి, ఆభ=కాంతిగల, శుండ = తొండముచేత, ఆహతిన్=కొట్టబడుటచేతఁ, మెడను చుట్టిపట్టి = మెడను పట్టుకొనిపట్టి, తాటించుచున్ = మోదుచును.

తా. ఆ మొసలి మాటిమాటికని యా యేనుఁగును నీటిలోనికి లాగును. గజేంద్రుఁడు మొసలితో పోరాటమునందు వెనుదీయక దానినోడింప డంబములు గొలుపుచు మిగుల భయంకరమగు వజ్రాయుధమువంటి దంతములతో మొసలి శరీరము పగులునటుల గొట్టుచు దొండముతో మెడజుట్టి కొట్టుచుండును.

వ. అప్పుడు. 42

తా. ఆ విధంబున రెండును పోరాడుచుండునప్పుడు.

ఆ॥ మకరితోడఁ బోరు - మాతంగ విభుని నొ
క్కరుని విడిచిపోవఁ - గాళ్ళురాక
కోరి చూచుచుండెఁ - గుంజరీ యూథంబు
మగలు తగులు గారె - మగువలకును. 43

టీ. కుంజరీయూథంబు=ఆడ ఏనుగులగుంపు, మకరితోడనే = మొసలితో, పోరు=పోరాడుచున్న, మాతంగవిభునిన్ = గజేంద్రుని, ఒక్కరున్ = ఒంటరిగా, విడిచిపోవన్ = విడిచిపెట్టి పోపుటకు, కాళ్ళురాక = వెళ్ళలేక; కోరిచూచుచుండె = ఆసక్తిగా (ఆపోరును) చూచుచుండెను, మగలు=భర్తలు, మగువలకును=భార్యలకు, తగులుకారె = ఎడబాయని వారు కదా !

తా. మకరితో పోరాడుచున్న తమ భర్తయైన గజేంద్రుని విడిచిపోలేక ఆఁడు ఏనుగు లన్నియు తమ భర్తకే జయము కావలెనని కోరుచు యచటనే నిలువఁబడి యుండినవి, లోకమందు భార్యలు తమతమ పతులను విడిచి వెళ్ళరనుట నిజము.

వ. అంత— 44

అ॥ జీవనంబు దనకు - జీవనంబై యుంట
నలవుఁ చలము నంత - కంత కెక్క
మకరమొప్పె, డస్సె - మత్తేభ మల్లంబు
బహుళపక్ష శీత - భాను పగిది. 45

టీ. జీవనంబు=నీరు, తనకు, జీవనంబై ఉంట=ప్రాణాధారమగుటచే, అలవున్=బలమును, చలమును=పట్టుదలయు, అంతకంతకు=అప్పటికప్పుడే, ఎక్క=అధికమగుచు, మకరము ఒప్పె=మొసలి ప్రకాశించెను, మత + ఇభమల్లంబు = మదగజము, బహుళపక్ష శీతభానుపగిది = కృష్ణపక్షమందలి చంద్రునివలె, డస్సె= అలసిపోయెను.

తా. మొసలికి నీరే ఆటపట్టు కావటంవల్ల రానురాను బలోత్సాహములు ప్రబలెను. గజరాజున కది పరస్థలమగుటచే కృష్ణపక్షచంద్రునివలె దినదినము అలసట హెచ్చు కా జొచ్చెను.

మ॥ ఉఱుకుం గుంభయుగంబుపై హరిక్రియన్
హుమ్మంచుఁ బాదంబులం
దిఱుకుం గంఠము వెన్నుఁదన్ను నెగయున్
హేలాగతి వాలమున్
జఱచున్నగ్గుగఁదాకుఁ ముంచుమునుగున్
శల్యంబులున్ దంతముల్

విరుగన్ వ్రేయుచు బొంచి పొంచి కదియున్
వేదండ యూథోత్తమున్. 46

టీ. (మొసలి) హరిక్రియన్ = సింహమువలె, కుంభయుగంబుపై ఏనుగు యొక్క కుంభస్థలముపై, ఉరుకున్ = దుముకును, హుమ్మనుచున్ = హుంకారము చేయుచు, పాదంబులన్ = కాళ్ళను, ఇరుకున్ = పట్టుకొనుచుండును, కంఠము = మెడను, వెన్ను=వీపును, తన్నున్ = తోఁకతోఁ గొట్టును, హేలాగతిన్ = విలాస ముతో, ఎగయున్=ఎగురుచు, వాలము=తోఁకను, చఱచున్ = మోదును,నుగ్గుగన్= పొడియగునట్లు, తాకున్=కొట్టును, వేదండయూథ+ఉత్తమున్ = ఏనుగులన్నిటిలో శ్రేష్ఠమైన గజరాజును, ముంచు=ముంచును, నీటిలో, మునుగున్ = దానితో తానును మునుగును, శల్యంబులన్ దంతముల్ = ఎముకలును, దంతములును, విఱుగన్ = తునకలగునట్లు, వ్రేయున్=కొట్టుచు, పొంచి పొంచి=చూచి చూచి, కదియున్ = సమీపించును.

తా. అప్పుడు మొసలిరాజు, గజేంద్రుని కుంభస్థలముమీదికి సింహము వలె నెగిరి దుముకుచు హుంకరించి పాదములను పట్టుకొని నీటిలోపలకు ఈడ్చుచు మెడ, వీపు తోకమీదను గొట్టుచు నేనుగును నీటిలోముంచుచు తానును మునుగుచు నెముకలను దంతములను విరగగొట్టుచు నుండియుండి గట్టునకు పోవుతఱిజూచి కాళ్ళుపట్టుకొని లోపలికి లాగుచు ఆ యేనుగును బాధించుచుండెనని.

మ॥ పొడగానంబడకుండడాఁగు, వెలికిన్ బోవగ, దానడ్డమై
పొడచూపున్, జరణంబులన్ బెనగొనన్, బోరాకరారాక బె
గ్గడిలన్ గూలఁగదాచు, లేచుతఱి నుద్ఘాటించులంఘించు బ
ల్విడిఁ జీరున్ దలగున్ మలంగునొడియు న్వేధించుఁ
క్రోధించుచున్. 47

టీ. (మొసలి) పొడగానంబడకుండ=తనజాడ తెలియకుండునటుల, దాగు=దాగుకొనుచు, వెలికిన్ పోవంగన్=ఏనుగుతీరమునకు పోబోగా, తానడ్డమై=అడ్డుపడి, పొడచూపు=తన రూపును గనబరచును, చరణంబులను కాళ్ళను, పెనంగొనున్=చుట్టుకొనును, పోరాక రారాక=పైకి పోనీయక లోపలకు రానీయక, బెగ్గడిలన్=భీతినిజెందించుచు, కూలగన్=చతికిలబడునటుల, తాకున్=అణచును, లేచుతఱిన్=మరల లేచుసమయమున, ఉద్ఘాటించున్=తఱుమును, లంఘించు బల్విడిన్=మిగుల బలిమితో దుముకును, చీఱన్=పోరునకు కాలుదువ్వును, తగులన్=ఏనుగుపైకిరాగా తొలగిపోవును, ఒడియన్=పూనికతోడ, క్రోధించుచున్=కోపగించుచు, వేధించుచు=కష్టపెట్టుచునుండెను అని.

తా. మొసలి ఏనుగుకు కనపడకుండ నీటిలో దాగుచు, ఏనుగుపైకి బోవు సమయముజూచి దాని కడ్డుతగిలి గదలనీయక కాళ్ళకు చుట్టుకొనుచు గజరాజును చతికిలబడునట్లు చేసి నీటియందులేచు సమయంబున ఎదురుపడి కోపముతో బలిమిని పోరాడుచు తనపైకి వచ్చునపుడు నీటిలోనికి తప్పించుకొనుచు ఆ గజరాజు కాళ్ళను పట్టుకొనుచు కష్టపెట్టుచుండెను.

వ. ఇట్లు విస్మిత నక్రచక్రంబై నిర్వక్రవిక్రమంబున నల్ప హృదయజ్ఞానదీపంబు నతిక్రమించు మహా మాయాంధకారంబునుం బోలె నంతకంతకు నుత్సాహ కలహాసన్నాహ బహువిధజలాసగాహం బయిన గ్రాహంబు మహా సాహసంబున. 48

టీ. ఇట్లు=ఈ విధముగ, విస్మిత = ఆశ్చర్యము పొందిన, నక్రచక్రంబు+అయి = నీటిజంతువులగుంపు గలదై, నిర్వక్రవిక్రమంబునన్ = ఎడతెగని శౌర్యముతో, అల్పహృదయజ్ఞాన = అల్పబుద్ధిగల తెలివిచే, దీపంబును, అతిక్రమించు=మెఱుగునుదాటు, మహామాయ=గొప్ప అజ్ఞానమును, అంధకారంబునుంబోలె = చీ టి

వలె, అంతకంతకు అప్పటికప్పుడు, ఉత్సాహ=సంతోషముతో, కలహసన్నాహ= ఘోర ప్రయత్నముగల, బహువిధ = అనేక విధములగు, జలవగాహంబగు = నీటి యందు మునుగుటయందు, గ్రాహంబు = మొసలి, మహాసాహసంబున = గొప్ప తెంపు గలిగెననుట.

తా. ఈ విధముగా నా మొసలి నీటిజంతువులన్నియు అద్భుతమందునటుల అల్పజ్ఞానమును వెలుగు గ్రమ్ముకొన్న యజ్ఞానమను తమమువలె అప్పటికప్పుడు హెచ్చగు నుత్సాహము గలదియై మిగుల సాహసించి.

శా॥ పాదద్వంద్వము నేలమోపి, పవనుం బంధించి, పంచేంద్రియో
న్మాదంబుం బరిమార్చి, బుద్ధిలతకున్ మాటాకుహత్తించి, ని
ష్ఖేదబ్రహ్మపదావలంబనగతిన్ గ్రీడించు, యోగీంద్రుమ
ర్యాదన్నక్రము విక్రమించెఁ గరిపాదాక్రాంత నిర్వక్రమై 49

టీ. నక్రము = మొసలి, పాదద్వంద్వము = రెండు కాళ్ళను, నేలమోపి= భూమిపైనాని, పవనున్ బంధించి = ఊపిరిని బిగియబట్టి, పంచేంద్రియములను, ఉన్మాదంబున్=గర్వమును, పరిమార్చి = అణచుకొని, బుద్ధిలతకున్ = బుద్ధియను తీగకు, మాటాకు హత్తించి=ప్రాకునట్లు పాతి, నిష్ఖేద = విచారమువదలి, బ్రహ్మపద = మోక్షపదమును, అవలంబనగతిన్ = అవలంబించునటుల, క్రీడించి=అనుభవించు, యోగీంద్రు మర్యాదన్ = మునీశ్వరునివలె, కరిపాద = ఏనుగుకాళ్ళను, ఆక్రాంత = పట్టుకొనుటయందు, నిర్వక్రమై = అడ్డులేనిదై, విక్రమించెను = ప్రకాశించెను.

తా. మొసలి తన పాదమును నేలయందు పూన్చి, ఊపిరిని బిగియబట్టి, పంచేంద్రియముల నణచికొని, బుద్ధిబలమును పెంచుకొని, యేనుగుయొక్క పాదముల కద్దుపడి పట్టుకొని, సుఖపంతమైన బ్రహ్మపదవి నొందగోరి సమాధి యందలి యోగీంద్రునివలె ప్రకాశించెను. (సమాధియందలి యోగిపాదములు నేల మాని యుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసలు బంధించి యింద్రియ విషయములు విసర్జించి

నిశ్చలమానసుఁడై యుండి మోక్షమార్గమున కాసించినట్లే మొసలి ధృఢనిశ్చయ
ఏనుగును కదలకుండ బంధించెనని భావము.)

ఆ॥ వనగజంబుఁ నెగుచు - వనచారిఁ బొడగని
వనగజంబెకాన - వజ్రిగజము
వెల్లనై సురేంద్రు - వేచి సుధాంధుల
పట్టుఁబట్టనీక - బయలుబ్రాఁకె

టీ. వనగజంబున్ = అడవిఏనుగును, నెగుచు = ఈడ్చుచుండిన,
చారిన్ = మొసలిని, బొడగని = చూచి, వజ్రిగజము = దేవేంద్రుని ఐరావతము,
గజంబెకాన = అడవియందు బుట్టిన ఏనుగేయగుటచే, వెల్లనై = దుఃఖించి
సురేంద్రు = దేవేంద్రుని, వేచి = క్రిందకు దింపివేసి, సుధాంధుల = దేవతలయొ
(అమృతమే భుక్తిగా గలవారు) పట్టు = పట్టుకొనుటకురాగా, పట్టనీక = చిక్కబ
బయలు = ఆకాశమందు, బ్రాఁకె = బరువిడెను.

తా. ఇటుల మొసలిచే చిక్కబడిన గజేంద్రుని జూచి యింద్రగ
వనగజమగుటచేత తన జాతియందు బుట్టినదాని కింత కష్టము గలిగెనని విచా
ఇంద్రునిదింపి, తెలివిదప్పి, దేవతలకు చిక్కక, ఆకాశమున బరువిడెనని భావ

ఉ॥ ఊహకలంగి జీవనపు-టోలమునన్బడి పోరుచున్మహా
మోహలతానిబద్ధపద-మువ్విడించుకొనంగలేక సం
దేహముఁబొందు దేహిక్రియ-దీనదశన్ గజముండె భీషణ
గ్రాహదురంత దంతపరి-ఘట్టితపాద ఖురాగ్రశల్యమై.

టీ. గజము = ఏనుగు, గ్రాహ = మొసలియొక్క, దురంతదంత = వాడియ
కోరలచే, పరిఘట్టిత = చక్కగా గ్రుచ్చి పట్టుకొనగా, పాదఖురాగ్రశల్యమై

కాలిగిట్ట కొనలనుండు ఎముకలను, ఊహకలంగి=బుద్ధిచెదరి, జీవనపుటోలమునన్= నీటిప్రదేశమునందలి ప్రవాహమున, పడిపోరుచున్=పోరుచేయుచు, మహామోహ= గొప్ప అజ్ఞానమను, లతానిబద్ధ=తీగలచే కట్టబడిన, పదమున్ = పాదమును, విడిపించుకొనంగలేక, సందేహములు పొందు = ప్రాణసందేహమయియుండు, దేహి క్రియన్=ప్రాణివలె, దీనదశన్=విచారస్థితిన్, ఉండెన్=ఉండెననుట.

తా. ఒక జీవి అధికోత్సాహమున బుద్ధి నిలకడలేక సంసార తాపత్రయముచే చింతబొందునటుల, మొసలి పట్టుకొనిన గజేంద్రుఁడు తన కాలిని విడిపించుకొనలేక దుఃఖించుచుండెను.

వ. ఇవ్విధంబున=ఈ ప్రకారముగా—

క॥ అలయక సొలయక వేసట
నొలయక కరి మకరితోడ - నుద్దండత రా
త్రులు సంధ్యలు దివసంబులు
సలిపెన్ బోరొక్క - వేయి - సంవత్సరముల్. 53

టీ. కరి = ఏనుఁగు, అలయక = బడలికలేక, సొలయక = మూర్ఛబోక, వేసటన్=విసుగును, ఒలయక=పొందక, రాత్రులు దివసంబులు = రేయింబవళలు, ఒక్క వేయి సంవత్సరముల్ = వేయియేండ్లు, మకరితోడన్=మొసలితో, ఉద్దండత పోరు=ఎడతెగని యుద్ధము, సలిపెన్=చేసెననుట,

తా. ఈ ప్రకారముగా గజరాజు అలయక, విసుగుజెందక, వేయి సంవత్సరములా మొసలితో నెడతెగని యుద్ధము చేసెను. (ఇది అసమంజసము. ఏనుగుకు వేయి సంవత్సరము లాయుర్దాయము. మొసలికి చాల తక్కువ ఆయుర్దాయము, వేయి సంవత్సరములు పోరుట అసంభవము.)

మ॥ పృథుశక్తిన్ గజమా జలగ్రాహముతోఁ - బెక్కేండ్లు
పోరాడి, సం

శిథిలంబై తనలావు వైరిబలమున్ - జింతించి మిథ్యామనో
రథ మింకేటికి దీనిఁగెల్వ సరి - పోరం జాలరాదంచు స
వ్యథమై యిట్లనుఁ బూర్వపుణ్యఫల ది-వ్యజ్ఞాన
సంపత్తితోన్. 5

టీ. గజము=ఏనుఁగు, పృథుశక్తిన్=మిగుల బలముతో, ఆ జలగ్రాహ
తోన్=ఆ మొసలితో, పెక్కుఏండ్లు=అనేక సంవత్సరములు, పోరాడి=పోరుసల్పి
సంశిథిలంబై=మిగుల అలసినదై, తనలావు=తన బలము, వైరిబలమున్ = విరో
బలము, చింతించి=తెలుసుకొని, దీనిగెల్వన్ = దీనిని జయించుటకు, మిథ్యామన
రథము=వట్టి ఆశ, ఇంకనేటికిన్ = ఇంకెందులకని, సరిన్ పోరన్ = సమానము
పోరుటకు, చాలరాదు=శక్తిలేనిదై, అవ్యథమై = చింతలేనిదై, పూర్వపుణ్యఫల
ముందుజన్మయొక్క పుణ్యఫలితమును, దివ్యజ్ఞాన సంపత్తిన్ = దివ్యజ్ఞానము కలిగి
ఇట్లనున్ = ఈ విధముగా చెప్పుచుండెను.

తా. గజేంద్రుఁడు మొసలితో అనేక వత్సరములు పోరుసల్పి మిగు
అలసినదై యింక దీనితో సరిగా బోరుసలుపలేనని, తన పూర్వ పుణ్యఫలవ
దుఃఖించి, జ్ఞానము తెచ్చుకొని, దుఃఖము విడచి యీ తెరంగున తలపోసికొనెను.

శా॥ ఏ రూపంబున దీనిఁగెల్తునిటమీఁ - దేవేల్పు జింతింతు, నె
వ్వారిన్ జీరుదు నెవ్వరడ్డమిఁక - నివ్వారిప్రచారోత్తమున్
వారింపన్ దగువార లెవ్వ రఖిల-వ్యాపార పారాయణుల్
లేరే మ్రొక్కెద దిక్కుమాలిన మొరా-లింపన్ బ్రప
జ్ఞ్యాత్మకుల్. 5

టీ. ఏ రూపంబున=ఏవిధముగా, దీనిగెల్తునికమీద=ఇకమీద ఈ మొసలిని జయింతును, ఏ వేల్పున్=ఏదేవతను, చింతింతు=ప్రార్థింతును, ఎవ్వారిన్ చీరుదు=ఎవరిని పిలుతును, ఎవ్వరడ్డమిక = నాకెవ్వరడ్డము వత్తురు, ఈ+వారి ప్రచారోత్తమున్=ఈ జంతువగు మొసలిని, వారింపన్ తగువారలు=అడ్డుకొనువారలు, ఎవ్వడు=ఎవరుగలరు, దిక్కుమాలినమొర = దిక్కులేని నా ప్రార్థన, ఆలంపన్=వినువారు, అఖిల వ్యాపార పారాయణుల్ = అనేక వ్యాపారములందు నిమగ్నులైనవారు, పుణ్యాత్మకుల్ = పుణ్యము చేయువారు, లేరే=లేరా ?, మ్రొక్కెదన్ = అట్టివారికి నమస్కరింతును.

తా. ఏ రూపమున దీనిని గెలుతును ? ఎవరిని ధ్యానింతును ? నాకెవరు అడ్డుపడుదురు ? దిక్కులేని నా మొరలు విని రక్షించువారెవ్వరు ? అట్టి పరోపకారులగు పుణ్యవంతులకు మ్రొక్కెదను అట్టివారు నన్ను కాపాడుదురు గాక !

శా॥ నానానేకపయూథముల్ వనములో-నన్ బెద్దకాలంబు స
న్మానింపన్ దశలక్షకోటి కరణీ-నాథుండనై యుండి మ
ద్దానాంభః పరిపుష్ట చందనలతాం-తచ్ఛాయలందుండలే
కీ నీరాశ నిటేలవచ్చితి, భయం బెట్లోకదే, ఈశ్వరా. 56

టీ. ఈశ్వరా=ఓదైవమా ! నానానేకప = అనేక ఏనుగులయొక్క, యూథముల్=గుంపు, వనములోనన్ = అరణ్యమునందు, పెద్దకాలంబు = విశేషకాలము, సన్మానింపన్=గౌరవింపగా, దశలక్షకోటీ = పదిలక్షలకోట్లు, కరణీనాథుండనై = ఆడుఏనుగులకు భర్తగానుండి, మత్ + దాన + అంభః = నామదజలముచేత, పరిపుష్టలు = చక్కగా పెఱుగబడిన, చందనలతా = మంచి గంధపుతీగలయొక్క, అంతచ్ఛాయయందు=మధ్యనీడలందు, ఉండన్‌లేక = ఉండలేక, ఈనీరు+ఆశన్=ఈనీటిపై ఆశతో, ఇటు+యేలవచ్చితి=ఇక్కడికేలవచ్చితిని? భయంబు=ఈకష్టము ఎట్లు+ఓ+కదా = ఎట్లోకదా = ఏ విధముగనో కదా !

తా. ఓ యీశ్వరా! ఈ అడవియందు నన్ను గౌరవించుచు నాతోడ వచ్చు యేనుగుగున్నలు నాతో వచ్చుచుండగా, నాపదజలముచే దడుపబడి ఎదుగుచున్న చందనపుచెట్లు పొదరిండ్లలోని నీడలందు దిరుగాడుచు, నట్లుండలేక దారితప్పిన కారణమున నేనీ కొలనిలోనికి వచ్చి నీటి యాశచే యీ యాపద దెచ్చుకొంటినిం నా ఆపద ఏ విధముగా తొలఁగిపోవునో కదా.

ఉ॥ ఎవ్వనిచే జనించు జగ - మెవ్వనిలోపల నుండు లీనమై
యెవ్వనియందుడిందుబరమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడు మూలకారణం
బెవ్వఁడనాదిమధ్యలయుఁ-డెవ్వఁడు సర్వముదానయైన వాఁ
బెవ్వఁడు వానినాత్మభవు-నీశ్వరునే శరణంబు వేడెదన్. 57

టీ. జగము = లోకము, ఎవ్వనిచే జనించు=పుట్టినదో, ఎవ్వనిలోపలన్ = ఎవని కడుపునందు, ఉండు=ఉండునో, లీనమై=నశించి, ఎవ్వని యందు, డిందు= అణగియుండునో, పరమేశ్వరుఁడు = చరాచర రూపములగువాని కన్నింటికిని ప్రభువు, ఎవడు = ఎవడో, ఎవ్వండు, మూలకారణంబు = ప్రధాన కారణుఁడో, ఎవ్వఁడనాదిమధ్య లయుఁడు = పుట్టుట పెరుగుట నశించుట అనునవి లేనివాఁడె వఁడో, ఎవ్వఁడు సర్వమున్=సమస్తమెవ్వడో, దానయైనవాఁడు=తానే యైనవాఁడు, యెవ్వఁడో,వానిని=అట్టివానిని- ఆత్మభవున్=తనకుతానే పుట్టినవాఁడైన, ఈశ్వరున్= దేవతలకు దేవుఁడై=వానిని, నేశరణంబు వేఁడెదన్ = నేను శరణు వేడికొందునుం

తా. ఎవనిచే ప్రపంచము బుట్టిపెరిగి హరించుచుండునో! ఎవ్వడు సమస్త మునకును మూలకారణుండునై ప్రభువైయుండునో, ఎవనికి పట్టు చావు అను నవి లేవో ఎవ్వండు బరమాత్మ స్వరూపముగలవాడో అట్టి పరమేశ్వరుడు నన్ను కాపాడుటకొఱకు శరణము వేడుకొందును.

క॥ ఒకపరి జగములు వెలినిడి
యొకపరి లోపలికిఁగొనుచు-నుభయముఁ గనుచున్
సకలార్థసాక్షి యగు న
య్యకలంకుని నాత్మమూలు-నర్థితలంతున్. 58

టీ. ఒకపరి=ఒకసారి, జగముల వెలినిడి=సమస్త భువనములను బైటనుంచి, ఒకపరి=మరొకసారి, లోపలికిన్ = తనలోపలికి, కొనుచున్ = ఇముడ్చుకొనుచు, ఉభయమున్ = అన్నిటినీ, కనుచున్ = సృష్టిసంహారములను చూచుచు, సకలార్థ సాక్షియగు=జూచువాడైన, అ + కలంకుని అయ్యకలంకుని = కళంకరహితుడైన వానిని, ఆత్మమూలు= జ్ఞానమయుడైన పరాత్పరుని, అర్థిన్ = తలంతున్, ఆశతో, ధ్యానింతును.

తా. సర్వలోకములను ఒక పర్యాయము వెలుపల ప్రకాశింపజేసి, తన యిచ్ఛామాత్రంబున తన గర్భమునం దిముడ్చుకొని, యీలోక సృష్టి సంహారము లను జూచుచు సమస్తమునకు సాక్షియై కళంకరహితుండై జ్ఞాన స్వరూపమైన యా పరమేశ్వరుని ఆశతో నారాధించెను.

క॥ లోకంబులు లోకేశులు
లోకస్థులుఁ దెగినఁ దుది న-లోకంబగు, పెన్
జీకటికవ్వల నెవ్వఁడు
నేకాకృతి వెలుగునతని - నే సేవింతున్. 59

టీ. లోకంబులు=పదునాల్గుభువనంబులు, లోక+యీశులు = లోకపాలురగు యింద్రాదిదేవతలు, లోకస్థులు=లోకములందుండెడి చరాచరవస్తుజాలమును, తెగిన= హరించిన, తుదిన్ = ప్రళయకాలాంతంబున, అలోకంబు + అగు+ పెనుచీకటిని= లోకము లేనట్టి గాఢాంధకారమునకు, అవ్వల=పైనెచ్చటనో, ఎవ్వఁడు = ఏ పర మేశ్వరుడు, నేకాకృతితోడ = ఒకటే యాకారముతో, వెలుగు = కాంతి గలిగించు చుండునో, అతని=ఆ పరమాత్మ స్వరూపుని, నే సేవింతున్=భజించుచున్నాను.

తా. లోకములును, లోకపాలకాది లోకవాసులును నశించినతరువాత వ్యాపించు అంధకారమునకు అతీతముగా ఒకేస్వరూపమున నెవ్వఁడు ప్రకాశించుచుండునో యా పరమాత్మని నేను ఆరాధింతును.

క॥ నర్తకుని భంగిఁ బెక్కగు
మూర్తులతో నెవ్వఁడాడు - మునులున్ దివిజుల్
గీర్తింపనేర రెవ్వని
వర్తన మొరులెఱుఁగ రట్టి - వాని నుతింతున్. 60

టీ. నర్తకునిభంగిన్ = వేషము వేయువానివలె, పెక్కగు మూర్తులతోన్= అనేక రూపములుగల రూపముతో, ఎవ్వడు+ఆడున్ = ఎవ్వఁడు మసలుచున్నాడో, మునులు=ఋషీశ్వరులు, దివిజుల్ = దేవాదిదేవతలును, ఎవ్వని వర్తనము=ఎవ్వని నడవడికను, కీర్తింపనేరరు = పొగడనేరరో, ఒరులు=ఇతరులు, ఎఱుగరు=తెలిసికొనజాలరో, అట్టివానిని=అటువంటివానిని, నుతింతున్=స్తుతించెదను.

తా. నాటకశాలయందు అనేక వేషములనుదాల్చు నటునివలె ఎవఁడు సమస్తభూతములలోపలను నిండియున్నాడో, యెవని మహిమను మునీశ్వరులు, వేల్పులు సైతము గీర్తించలేరో, అతని చరిత్ర మిట్టిదని యెవరికిని తెలియనివాడెవడో, యా పరమేశ్వరుని నేను స్మరించుచున్నాను.

ఆ॥ ముక్తసంగులైన మునులు దిదృక్షులు
సర్వభూతహితులు - సాధుచిత్తు
లసదృశవ్రతాఢ్యు - లై కొల్తురెవ్వని
దివ్యపదము వాఁడు - దిక్కు నాకు. 61

టీ. ముక్తసంగులు = సంసారబంధమునుండి విడువబడినవారు, మునులు-త్యాగులైన ఋషులు, దిదృక్షులు = పరమేశ్వరుని దర్శింపగోరువారు, సర్వభూతహితులు=సమస్తప్రాణుల మేలుగోరువారు, సాధుచిత్తులు = మంచి బుద్ధి గలవారు,

అసదృశవ్రత+ఆఢ్యులై=ఎడతెగని నియమములు గలవారై, ఎవ్వనిదివ్యపదము = ఏ పరమేశ్వరునియొక్క లెస్సయగు పాదములు, కొల్తురు = ఆశ్రయించుదురో, వాడు=ఆ యీశ్వరుడే, నాకు దిక్కు = నా కాశ్రయము.

తా. సంసార బంధములను త్యజించి మునీశ్వరులు, బ్రహ్మము కనుగొన గోరు తలంపుగలవారై సమస్త ప్రాణులందును సమబుద్ధి గలవారు, సత్పురుషులైన వారు, తామెంత నియమవ్రతులుగా నున్నను, ఏ పరమేశ్వరుని నెఱుఁగజాలరో అతనిని నేను ధ్యానించెదను. అతడే నాకు రక్షకుఁడు అగునుఁగాక.

సీ॥ భవము దోషంబు రూ-పంబు, కర్మంబు, నా
హ్వాయమును గుణము లె-వ్వనికిలేక,
జగములఁ గలిగించు - సమయించు కొఱకునై
నిజమాయ నెవ్వఁడీ-న్నియునుదాల్చు
నా పరమేశు క-నంతశక్తికి, బ్రహ్మ
కిద్ధరూపికి, రూప - హీనునకును,
జిత్రచారునికి సా-క్షికి నాత్మరుచికిని,
బరమాత్మునకుఁ, బర-బ్రహ్మమునకు,

ఆ॥ మాటల నెఱుకల - మనములఁ జేరంగ
రాని శుచికి, సత్త్వ - గమ్యుడగుచు
నిపుణుఁడైనవాని - నిష్కర్మతకు మెచ్చు
వానికే నొనర్తు - వందనములు. 62

టీ. భవముదోషంబు = పుట్టుటయను పాపమును, రూపంబు కర్మంబు = పోలికయు; పనియు, ఆహ్వాయమును = పేరును, గుణములు, సత్త్వరజ

స్తమోగుణములు, ఎవ్వనికి = ఎవరికైతే, లేక = లేకయున్నను, జగముల కలిగించు=ఉత్పత్తిజేయు, సమయించుకొఱకునై=సంహరించుటకునై, అన్నియును=జననమరణాది నామరూపగుణములు, నిజమాయను=తన మాయాశక్తిచేత, ఎవ్వఁ=యెవ్వఁడు, తాల్చును = అనుసరించునో, ఆ పరమేశునకును=ఆ ప్రభుముఖ్యునకు, అనంతశక్తికి=సాటిలేని బలముగలవానికి, బ్రహ్మకు = సృష్టికర్తయగు విశ్వరూపునకు, ఇద్ధరూపికి=ప్రకాశరూపునికి, రూపహీనునకు = రూపరహితునకు, చిత్రచారువికి=అపురూప చరిత్రము గలవానికి, సాక్షికిన్ = మూలకారకుడై నన్నిటిని జూచువానికి, ఆత్మరుచి=స్వయంప్రకాశవంతునకు (స్వయంభవునకు) పరమాత్మకున్ = సమస్తమునకు మూలమయినవానికి, పరబ్రహ్మమునకు = బ్రహ్మను సృజించినవానికి, మాటలన్ = పలుకులచేతను, ఎరుకలను = జ్ఞానముచేతను, మనములన్ = మనస్సుచేతను, చేరంగరాని=తెలిసికొనుటకు వీలుగలుగని,శుచికి=కళంకరహితునికి, సత్త్వగమ్యుడు + అగు = సాధుగుణముగలిగి, తన్ను చేరజాలిన నిపుణుడు = నేర్పరి, ఐనవావి=అయినట్టి వారియొక్క, నిష్కర్మతకు= కర్మపరిత్యాగమునకు, మెచ్చువానికి, ఏన్ + వందనములు + ఒనర్తు=నేను నమస్కరింతును.

తా. ఎవనికి జన్మ రూప నామ రూపములు గుణకర్మలు స్వయముగా లేకున్నను సృష్టిస్థితి లయములందలి నామరూపములుగలిగి మాయను దాటినవాడును, బహుబలసంపన్నుడగు, పరాత్పరుండును, స్వయంప్రకాశుడు, చిత్రచరిత్రము గలవాడును, అవాఙ్మానస గోచరుండునై సాత్త్వికగుణప్రధానుండును. సంసారత్యాగియునైనవారికి సాక్షాత్కరించువాడయిన ఆవిశ్వమయునికి నేను నమస్కరింతును.

సీ॥ శాంతున కపవర్గ - సౌఖ్య సంవేదికి
నిర్వాణ భర్తకు - నిర్విశేషు
నకు ఘోరునకుఁ గూఢు - నకు గుణ ధర్మికి
సౌమ్యున కధిక వి - జ్ఞానమయున

కఖిలేంద్రియ ద్రష్టక - ధ్యక్షునకు బహు
క్షేత్రజ్ఞునకు దయా - సింధుమతికి
మూలప్రకృతి కాత్మ - మూలునకు జితేంద్రి
యజ్ఞాపనకును దుః - ఖాంత కృతికి

ఆ॥ నెఱి నసత్యమనెడి నీడలో వెలుఁగుచు
నుండు నెక్కటికి మ - హోత్తమునకు
నిఖిల కారణునకు - నిష్కారణునకు న
మస్కరింతు నన్ను - మనుచుకొఱకు. ౬౩

టీ. శాంతునకు = ఓర్పు గలవానికి, అపవర్గసౌఖ్య = మోక్షానందమును, సంవేదికి=బాగుగా తెలిసినవానికి, నిర్వాణభర్తకు=మోక్షాధిపతియగువానికి, నిర్విశేషునకు=తనకన్న గొప్పగలది లేనివానికి, ఘోరునకు = శత్రువులకు భీతిని గలిగించువానికి, గుణధర్మికి=రజస్సత్త్వగుణ దానకర్తునకు, సౌమ్యునకు=సాధువర్తనుడయినవానికి, అధిక విజ్ఞాన=మయునకు=గొప్పజ్ఞానము గలవానికి, అధ్యక్షునకు = ప్రభుడయినవానికి, బహుక్షేత్రజ్ఞునికి = సమస్తమందును వ్యాపించువానికి, దయాసింధుమతికి=దరిలేని సముద్రమువంటి కరుణగల మతిమంతుడగువానికి, మూలప్రకృతికి=ముఖ్యకారణమగువానికి, ఆత్మమూలునకు = జీవులకు ఆధారమయినవానికి, అఖిల+ఇంద్రియజ్ఞాపకునకు = సమస్త ఇంద్రియములను నడపు శక్తిగలవానికి, నెఱిన్ = ప్రేమతో, అసత్యమనెడి నీడలో = ఏమియులేని నీడక్రింద, వెలుగుచుండు నెక్కటికి=ప్రకాశించువానికి, మహా+ఉత్తమునకు = మిగుల గొప్పవానికి, నిఖిల కారణునకు=సమస్తమునకు కారణభూతుడయినవానికి, నిష్కారణునకు = తన పుట్టుకకు కారణము లేనివానికి, నన్నుమనుచుకొఱకు = నాజీవము కాపాడుకొఱకు, నమస్కరింతు=నమస్కారము చేయుచున్నాను.

తా. శాంతగుణము మోక్షసంతోషము చక్కఁగా నెరిఁగినవాడును, మోక్ష మిచ్చు అధికారియు, సర్వయునకు యితరుడు, అజ్ఞానులకు భయము గలుగజేయు వాడు, తెలిసికొనుటకు వీలులేనివాఁడు, మూడు గుణములు కలవాడు, సమబుద్ధి కల వాఁడు, జ్ఞానరూపుడు, సర్వేంద్రియ సాక్షియగు ప్రభువు, తనకు శరీరము లేనివాఁడు, దయాసముద్రుఁడు మూలకారణుఁడు, జీవుల కాపాడువాడు, సర్వేంద్రియ వ్యాపార ములను నడిపించువాడు, సమస్త దుఃఖములను వారించువాఁడు, మాయకు అతీతుడు, మాయకు లోబడి యుండునటుల వర్తించువాడు, జగత్తునకు కారణభూతుడు, స్వయంకారణ రహితుఁడు, ఉత్తముఁడైన యాపరమేశ్వరుడు నన్ను రక్షించు నట్లుగా నమస్కరించుచున్నాను.

క॥ యోగాగ్ని దగ్ధ కర్ములు
యోగీశ్వరులే మహాత్ము - నొండెఱుఁగక స
ద్యోగ విభాసిత మనముల
బాగుగ నీక్షింతు రట్టి - పరము భజింతున్. 64

టీ. యోగ+అగ్ని=తపస్సమాధియను అగ్నిచేత, దగ్ధకర్ములు = దహింప పడిన పాపకర్మలు గలవారు, యోగీశ్వరులు=మేలైన మహిమ గలవారు, ఒండెఱు గక=మరొకటి దెలియక, సద్యోగవిభాసిత=మంచి ధ్యానముతో నిండిన, మనముల= మనస్సులందు, ఏ మహాత్ముని బాగుగాన్ = ఏ మహాత్ముని బాగుగా, ఈక్షింతురు = చూచెదరో, అట్టి పరము=అట్టి పరమేశ్వరుని, భజింతున్=సేవింతును.

తా. జగత్తునందలి మాయా సంబంధమగు పాపకృత్యములన్నింటిని విడిచి పుచ్చిన యోగీశ్వరులు తెంపులేక ధ్యానముచే మానసమందు యితర విషయముల నన్నింటినీ మఱచి యే భగవంతునికొఱకు మాత్రమే ఆశించెదరో అట్టి పరమేశ్వ రుని నేను స్మరించుచున్నాను.

సీ॥ సర్వాగమామ్నాయ - జలధికి, నపవర్గ
మయునికి, నుత్తమ - మందిరునకు,
సకల గుణారణి - చ్ఛన్నబోధాగ్నికిఁ,
దనయంత రాజిల్లు - ధన్యమతికిఁ,
గుణ లయోద్దీపిత - గురుమానసునకు, సం
వర్తిత కర్మని - ర్వర్తితునకు,
దిశలేని నాఁబోటి - పశువుల పాపంబు
లణఁచు వానికి, సమ - స్తాంతరాత్ముఁ
ఆ॥ డై వెలుంగు వాని కచ్ఛిన్ననకు, భగ
వంతునకుఁ దనూజ - పశునివేశ
దార సక్తులయిన - వారికందఁగ రాని
వాని, కాచరింతు - వందనములు.

టీ. సర్వ+ఆగమ = సమస్త దేవతా పూజావిధానము తెలుపు, అమ్నాయ= వేదములను, జలధికిన్ = సముద్రమువంటివానికి, అపవర్గమయునికిన్ = మోక్ష స్వరూపునకు, ఉత్తమమందిరునకు = శ్రేష్ఠులకు ఆటపట్టయినవానికి, సకల గుణ+ ఆరణి=సమస్త గుణములను కొయ్యలచే, ఛన్న = మూయబడిన, బోధాగ్నికిన్= జ్ఞానాగ్నిని గలవానికి, తనయంతరాజిల్లు=తనంతదానే ప్రకాశించెడు, ధన్యమతిన్= నిర్మలబుద్ధి గలవానికి, గుణ = గుణములయొక్క, లయ+ఉద్దీపిత = నాశనముచే, ప్రకాశించు, కర్మనిర్వర్తితునకు = అనుష్టానములు చేయువానికి, దిశలేని=ఆధారము లేని;నాబోటి పశువుల = నావంటి జ్ఞానములేనివారి, పాపంబులు + అణచువానికి= పాపములు పోగొట్టువానికి, సమస్త+అంతరాత్ముఁడై = అన్నిటను నిమిడియున్న వాఁడై, వెలుంగువానికి=ప్రకాశించువానికి,అచ్ఛిన్ననకు=నాశరహితునికి, తనూజ= కుమారులు, పశునివేశ = పశువులు ఇండ్లు, దారాసక్తులు + అయినవారికి = భార్యల

యందు ప్రేమగలవారికి, అందగరానివానికి= పొందగశక్యముకానివానికి, భగవంతునికి=పరమేశ్వరునకు వందనము లాచరింతును=నమస్కారములు చేయుచున్నాను.

తా. వేదములకు నిధియైనవాఁడును, మోక్షరూపుడును, సుజనులచే సేవించబడువాడును, శాంతగుణములచే ఆవరింపబడినవాడును, అంతర్ జ్ఞానదీపముచే ప్రకాశించు స్వయం ప్రకాశకుడును, సత్వాదిగుణ రహితమైన అనుష్ఠానములు గలవాడును, కర్మయోగులచే బొగడబడువాడును, దిక్కులేని నాబోటివారి మొఱలాలకించి పాపములను పోగొట్టువాడును, సర్వాంతర్యామియై ప్రకాశించువాడును, సంసార సముద్రమున మునిగినవారికి అసాధ్యుడయినవాడునూ యగు యాపరమేశ్వరునికి నమస్కరించుచున్నాను.

వ. మఱియును = యింకను. 66

సీ॥ వర ధర్మకామార్థ - వర్జిత కాములై
విబుధు లెవ్వాని సే - వించియిష్ట
గతిఁబొందుదురు, చేరి-కాంక్షించు వారి క
వ్యయ దేహమునిచ్చు నె-వ్వాఁడు కరుణ,
ముక్తాత్ము లెవ్వని-మునుకొని చింతింతు :
రానందవార్ధి మ - గ్నాంతరంగు
లేకాంతు లెవ్వని - నేమియు గోరక
భద్రచరిత్రంబు - పాడుచుందు.

ఆ॥ రా మహేశు, నాద్యు, - నవ్యక్తు, నధ్యాత్మ
యోగగమ్యుఁ, బూర్ణు, - నున్నతాత్ము,
బ్రహ్మమైన వాని, - బరుని, నతీంద్రియు
నీశు, స్థూలు, సూక్ష్ము - నే భజింతు. 67

టీ. పర శ్రేష్ఠములయిన, ధర్మకామార్థ = ధర్మార్థ కామములను మూడు పురుషార్థములందును, వర్జితకామములయి=విడువబడిన కోర్కెగలవారై, విబుధులు= తెలిసినవారు, ఎవ్వాని సేవించి = ఎవరినికొల్చి, ఇష్టగతిన్ = కోరిన మార్గమును, పొందుదురు = అనుభవింతురో, చేరి కాంక్షించువారికి = దగ్గరకువచ్చి కోరువారికి, ఎవ్వాడు=ఎవ్వడు, అవ్యయదేహము=సుస్థిరమైన దివ్యదేహమును, కరుణనిచ్చున్= దయతో ప్రసాదించునో, ముక్తాత్ములు = శరీరాభిమానములు విడుచువారు, ఎవ్వని= ఏ పరమేశ్వరుని, మునుకొని చింతింతురు = నిష్ఠవహించి ధ్యానింతురో, ఆనంద వార్థి=సంతోషసముద్రమందు, మగ్నాంతరంగులు=మునిగిన మనసులు గలవారయిన ఏకాంతులు=విడువని శక్తిగల మునులు, ఎవ్వని = ఏ దేవుని, ఏమియున్ కోరక= ఫలమపేక్షింపక, భద్ర చరిత్రంబున్ = పుణ్యమగు కథనమును పాడుచుందురు= కీర్తించుదురో, ఆ మహా యీశున్ = ఆ ఘనమగు ప్రభువును, ఆద్యున్ = మొదటి వానిని, అవ్యక్తు=తెలిసికొనుటకు శక్యముకానివానిని, పూర్ణుని=సర్వమును నిండిన వానిని, ఉన్నతాత్మున్=గొప్ప మహిమాతిశయములు గలవానిని, బ్రహ్మమైనవాని= పరమేశ్వరుడయినవానిని, పరునిని=ఉత్తముని, అతీంద్రియున్ = ఇంద్రియములకు గోచరముకానివానిని స్థూలు=అతి విశాలరూపుని, సూక్ష్మ = అణురూపధారుని, ఈశు భజింతు = సర్వేశ్వరుని కొలుతును.

తా. ధర్మార్థకామములను త్యజించిన జ్ఞానులెవనినిగొల్చి తామాసించు మోక్షమును సంపాదింతురో, అటుల తన్ను భజించువారికి ఏ పరమేశ్వరుడు స్థిర మగు మోక్షమిచ్చునో, ఏ ముముక్షువులు ప్రేమతో భగవంతుని భజించి తమ యిష్టంబు పొంది యానందముచే నోలలాడుదురో, అట్టి మహేశ్వరుడును వాక్కు మనసులకు కనుపడనివాడును, నిశ్చలభక్తిపరులగువారిచే బొందదగినవాడును, అంతట నిండియుండువాడును, బ్రహ్మస్వరూపుడును, స్థూల సూక్ష్మరూపములు గల వాడును, పరాత్పరుడయిన పరమేశ్వరుని సేవించుచున్నాను.

వ, అని మఱియు నిట్లని వితర్కించె, 68

తా. ఆ గజేంద్రుం డిటుల పరమేశ్వరుని స్తుతించి మరల తన మానసము నిటుల తలపోసెను.

సీ॥ పావకుం డర్చుల - భానుండు దీప్తుల
నెబ్భంగి నిగిడింతు - రెట్లడంతు
రా క్రియ నాత్మ క - రావళిచేత బ్ర
హ్మాదుల వేల్పుల - నఖిలజంతు
గణముల జగముల - ఘన నామరూప భే
దములతో మెఱయించి - తగ నడంచు
నెవ్వండు, మనము - బుద్ధీం ద్రియంబులుఁ దాన
యై గుణ సంప్రవా - హంబు బఱపు

తే॥ స్త్రీ నపుంసక పురుషమూ - ర్తియును గాక ।
తిర్య గమర నరాదిమూ - ర్తియును గాక ।
కర్మ గుణభేద సద సత్ప్ర - కాశి గాక ।
వెనుక సన్నియుఁ దానగు - విభు దలంతు. 6

టీ. పావకుండు=అగ్నిహోత్రుండు, అర్చుల = మంటలను, భానుండు = సూర్యుఁడు, దీప్తులన్=కిరణములను, ఎబ్భంగి=ఏరితిన, నిగిడింతురు=వృద్ధిపొం తురో, ఎటు=ఏరీతిగ, అడంతురు = అణచియుంచుదురో, ఆ క్రియన్ = ఆరీతిగ ఎవ్వఁడు=ఏ పరమేశ్వరుఁడు, ఆత్మకరావళిచేత = తనయొక్క కాంతులచేత బ్రహ్మాదుల=బ్రహ్మ మొదలగువారిని, వేల్పులన్=దేవతలను, అఖిల జంతుగణ బుల=సమస్త జంతుసమూహంబును, ఘననామ రూపజగముల = గొప్ప పేరు రూపంబులతోగల ప్రపంచములను, మెఱయించి=సృష్టి గావించి.

అడంచున్ = సంహారింపఁజేయునో, ఎవ్వఁడు = ఎవడు, మనము = మానసమును, బుద్ధీంద్రియములు=జ్ఞాన కర్మేంద్రియములును, తానయై = తానుగానేయుండి, గుణ సంప్రవాహంబు = మూడుగుణములయొక్క పనులను బఱపు = ప్రాప్తిచేయునో, స్త్రీ పుం నపుంసక రూపములలో నొకటియునుగాక, తిర్యక్ = జంతుజాలములు, అసుర నరాధి+దేవతల=మానవులు ఆదిగాగల వారియొక్క, మూర్తియునుఁగాక = స్వరూపములలో నొకటియుఁగాక, కర్మగుణభేద = కర్మగుణ వ్యాపారాది మరి యే ఇతరములయొక్కయు, సత్+అసత్ = చెఱుపుయొక్కయు, మంచియొక్కయు, ప్రకాశికాక=వెలుఁగుతేనిదియు, వెనుకన్=సృష్టిసమయమున, అన్నియున్=అన్నిటను, తానగువిభునిన్=తానగునట్టి పరమాత్మని, తలంతు=స్మరింతును.

తా. సూర్యుఁడు అగ్ని తమతమ కాంతుల నొకేసారి ప్రజ్వలింపజేసి మఱి యొక సమయమున వానిని శాంతింపజేయునట్లు పరాత్పరుఁడగు ఏ పరమేశ్వరుడు భూమ్యాదిలోకంబులను, బ్రహ్మాదిదేవతలను చరాచరాది వస్తుసముదాయమును పుట్టించినవాని కన్నింటికి నానారూపభేదంబులు కల్పించి, ప్రళయంబున వాని నన్నిటిని నాశనమొసరించి, తనలోకిఁ జేర్చుకొనునో, ఎవడు మనోబుద్ధులను జ్ఞాన కర్మేంద్రియములను తానుగానుండి త్రిగుణకార్యము లాచరించుచుండిన తరువాత నేమియు లేనివాడగునో స్త్రీపున్నపుంసక భేదరూపంబులలో నొకటియుంగాకదేవతలు మానవులు, పశువులు మున్నగువాని రూపంబులనుగాక కర్మంబులు గుణంబులు మున్నగువానిచే బొందు భేదములను బొందక సత్త్వ-అసత్త్వరూపుండును గాక యుండియు, కడపట నన్నింటిని, దనయందు జేర్చుకొను పరమాత్మ స్వరూపుండగు భగవంతుని స్మరించుచున్నాను.

క॥ కలడందురు దీనులయెడఁ
గలడందురు పరమయోగి - గణములపాలన్

గలఁడందు రన్ని దిశలను
గలఁడు కలండనెడువాఁడు - గలడో ? లేడో ? 70

టీ. దీనులయెడన్ = భయకంపితులయిన వారివైపు, గలడు+అందురు=భగవంతు డుండెనని చెప్పుదురు, పరమయోగి గణములపాలన్ = శ్రేష్ఠులగు యోగుల కండగ, కలడందురు, అన్నిదిశలను=దిక్కులన్నిటియందును, కలడని చెప్పుదురు. కలడుకలండు + అనెడివాడు = ఉన్నాడున్నాడని చెప్పబడువాడు, కలడో-లేడో= ఉన్నాడో, లేడో గదా !

తా. ఆపన్నులు, యోగులు, మున్నగువారియెడను, సమస్త దిక్కులందును, పరాత్పరుడు నిండి యుండెనని పెద్దలందురు. అట్టి పరమేశ్వరునిగూర్చి నే నెన్ని రీతుల ప్రార్థించినను రాకయుండెను. అట్టి పరమాత్ముడు నాపాలిట నుండెనో లేదో సందేహమగుచున్నది. ఉండినచో.... ....

సీ॥ కలుగఁడే నాపాలి - కలిమి సందేహింపఁ
గలిమిలేములు లేకఁ గలుగువాఁడు,
నాకడ్డపడరాఁడె - నలి నసాధువులచేఁ
బడినసాధులకడ్డ - పడెడువాఁడు
చూడఁడే నాపాటు - జూపులఁ జూడక
జూచువారలఁ గృపఁ - జూచువాఁడు.
లీలతో నామొఱా - లింపఁడే, మొఱఁగుల
మొఱలెఱుఁగుచు దన్ను - మొఱఁగువాఁడు,
తే॥ నఖిల రూపులుఁ దన రూప - మైనవాఁడు
నాది, మధ్యాంతములుఁ లేకఁ - యలరువాఁడు,
భక్తజనముల దీనుల - పాలివాఁడు
వినఁడె చూడఁడె, తలపఁడె, - వేగరాఁడె. 71

టీ. నాపాలి = నా కష్టమునెడల, అదృష్ట భాగ్యములగుఱించి, సందేహింపన్=అనుమానపడుచుండగా, కలిమిలేములులేక కలుగువాడు = ఒకానొకప్పుడున్నాడు, ఒక సమయమున లేడను సందేహములేక సదా యుండునట్టి భగవంతుడు, కలుగడే=నాకష్టమును బాపరాదా ! నలిన్=మిగుల, అసాధువులచేన్ = దుష్టాత్ముల చేత, పడిన సాధులకు = బాధపడు మంచివారికి, అడ్డపడెడువాడు=సహకారియగువాడు, నాకు+అడ్డపడరాడె=నాకు సహకారికాడా? చూపులన్=నేత్రములతో చూడక, చూచువారలన్=జ్ఞాననేత్రములతో తన్ను చూచువారిని, కృప చూచువాడు = కరుణతో రక్షించెడువాడు, నాపాటు జూడడే=నాకష్టమును చూడకున్నాడే, మొఱగులమొఱలు= మోసజనుల పలుకులు, ఎఱుంగుచున్ = తెలిసికొనుచు, దన్ను మొఱగువాడు=మోసగించువాడు, లీలతో నామొఱ = సంతోషముతో నా కష్టముయొక్క ప్రార్థనలు, ఆలింపదే=వినడే, అఖిలరూపులున్ = సమస్త రూపములును, తన రూపము అయినవాడు = తనరూపముగనే యున్నవాడును, ఆది+మధ్య+అంతములు లేక = పుట్టుట పెంచుట నశించుట, లేకయుండువాడు=లేకుండా నిత్యుడైనవాడు,భక్తిజలముల,దీనుల పాలివాడు=భక్తులయందు, దీనులయందుండువాడు, వినడె=నా ప్రార్థనలను వినడే, చూడదే = దయచూడడే, తలపడే = తన మనంబున దయపూనడే, వేగరాదే = త్వరితముగ రాడే.

తా. జనన మరణాది సర్వశక్తి సంపన్నుడగు పరాత్పరుడు నాయందున్నాడో లేడో యని సందేహించెను. నన్ను చూడకున్నాడుగదా ! దుష్టులచే బాధపడు సజ్జనులను రక్షించు ఈశ్వరుడు యీ మొసలిచే బాధింపబడు నన్ని బాధనుండి తప్పించరాకున్నాడే, జ్ఞానదృష్టులతో జూచువారిని, తన వశము జేర్చుకొనువాడు, నా బాధను చూచుచు నూరకుండెనే, మాయభక్తులకు మాయావేషధారులకు ప్రసన్నము కాని పరాత్పరుడు నావంటి దీనుల మొరలు వినకుండెనే జగత్స్వరూపుడయి సృష్టిస్థితి లయకారుడయి ప్రకాశించు వాడయి తన్ను

ప్రార్థించు దీనులను కాపాడ కంకణము దాల్చువాఁడయి రక్షించు వాఁడునయిన యా పరబ్రహ్మ నా మొరవిని నాపై దయగలిగి నన్ను రక్షించుట కే కాలమునకు వచ్చునోగదా !

క॥ విశ్వకరు విశ్వదూరుని
విశ్వాత్ముని విశ్వవేద్యు - విశ్వునవిశ్వున్
శాశ్వతు నజుబ్రహ్మప్రభు
నీశ్వరునిన్ బరమపురుషు - నే సేవింతున్. 72

టీ. విశ్వకరు=ప్రపంచ సృష్టికర్త, విశ్వదూరుని = ప్రపంచమునకు వెలుపలివానిని, విశ్వాత్ముని=ప్రపంచరూపము గలవానిని, విశ్వవేద్యు=ప్రపంచమందలి వారిచే నెఱుఁగఁదగినవానిని, విశ్వునవిశ్వున్ = ప్రపంచమే తానై ప్రపంచమునకు వేరైనవానిని, శాశ్వతున్ = స్థిరరూపుని, అజు=పుట్టుట లేనివానిని, బ్రహ్మప్రభున్= బ్రహ్మకంటె అధికుడగువానిని, ఈశ్వరునిన్=సృష్టికర్తయగు విశ్వకర్మను, పరమపురుషు=ఉత్తమ పురుషుని, సేవింతున్=నేను భజింతును.

తా. ప్రపంచమునకు సృష్టికర్తయయి, ప్రపంచమునకూ దనకూ ఏ విధ సంబంధము లేనివాఁడయి యున్నవాఁడును, జగత్స్వరూపుడును, ప్రపంచమే తన యందుండు నిత్యుడు, విశ్వకర్ముఁడు, బ్రహ్మకంటె అధికుఁడునయిన ఉత్తముడగు విశ్వకర్తను నేను సేవించుచున్నాను.

వ. అని పలికి తన మనంబున నగ్గజేంద్రుం డీశ్వర సన్నిధానంబు గల్పించుకొని యిట్లనియె, 73

తా. ఇట్లు విలపించుకొని యా గజరాజు తన మనస్సునందే యీశ్వరుం డుండినట్లు ధ్యానించి తన యెదుటనెవరో మానవుం డుండినట్లట్లు పలుకసాగెను.

శా॥ లా వొక్కింతయు లేదు, ధైర్యము విలో-
　　　　లం బయ్యెం, బ్రాణంబులున్,
తావుల్దప్పెను, మూర్ఛవచ్చెఁ, దనువున్, -
　　　　డస్సెన్, శ్రమం బయ్యెడిన్,
నీవేతప్పనితఃపరం బెఱుఁగ మ-న్నింపందగున్దీనునిన్
రావేయీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షింపు
　　　　భద్రాత్మకా. 74

టీ. లావొక్కింతయులేదు = శక్తి కొంచమయినను లేదు, ధైర్యము విలోంబు+అయ్యెన్ = ధీరత్వము చెదరిపోయినది, ప్రాణంబులున్ దావుల్ తప్పెను= జీవములు తమ నెలవులు మారినవి, మూర్ఛవచ్చెన్ = మైమఱపు గలిగినది, తనువున్ డస్సె=శరీరము అలసిపోయినది, శ్రమంబు+అయ్యెడిన్ = ఆయాసము గలిగెను; నీవు+ఏ+తప్పన్ = నీవేతప్ప, ఇతఃపరంబు = ఇంతకంటె వేఱొకదానిని, ఎఱుఁగ=తెలియదు, దీనునిన్ మన్నింపన్+తగున్=దిక్కులేనిదానిని నన్ను రక్షింపవలెను, ఈశ్వరా రావే=ఓ ప్రభువా! రమ్ము, వరద కావవే=కోరికలనిచ్చి రక్షింపుమీ! భద్ర+ఆత్మకా=కాంతివంటి దేహము గలవాడా, రక్షింపు=కాపాడుము.

తా. ఓ ఈశ్వరా, యింతవఱకును ధీరత్వముతో మొసలితోఁ బోరితిని, బలము నశించినది. దీనిని గెలువగలనను ధైర్యము పోయినది. నీవుదక్క నా కొక దిక్కులేదు. నేను ఇదివర కెన్ని నేరములు చేసితినో వానిని క్షమించుము. భగవంతుడా ! నావద్ద కేతెంచి నా కష్టములను బాపి నన్ను కాపాడుము.

॥ వినుదఁట జీవుల మాటలు
　జనుదఁట చనరానిచోట్ల - శరణార్థుల కో

యనుదఁట పిలిచిన, సర్వముఁ
గనుదఁట సందేహమయ్యెఁ - గరుణావార్ధీ 76

టీ. కరుణావార్ధీ=దయకు సముద్రమైనవాఁడా, జీవుల మాటలు = ప్రాణుల మాటలను, వినుదువఁట, పిలిచిన = పిలిచినచో, శరణ+అర్థులకు = నమస్కరించు వారికి, "ఓ" అనుదువట = ఇదిగో వచ్చుచున్నానని మాటలాడెదవట, సర్వమున్= అంతయు, కనుదువట = చూచెదవట, సందేహము + అయ్యెన్ = అనుమానముగా నున్నది.

తా. ఓ దయాసింధూ! నీవు ఆపన్నుల మాటలను వినెదవనియు, పోపుటకు వీలుగాని స్థలములకు పోవుదువనియు, శరణార్థులు నిన్నుఁ బిలువంగా ! "ఓహో వచ్చుచున్నానని" పలుకుదువనియు జెప్పగా వింటిని. నేనెంత సేపటినుండి బిలచినను రాకుంకుటచే నా నే మాటలు నిజమో కాదో యని సందేహపడుచుంటిని.

ఉ॥ ఓ కమలాప్త ! యో వరద ! - యోప్రతిపక్ష విపక్షదూర ! కు
య్యో! కవియోగివంద్య ! సుగుణోత్తమ ! యో శరణా
గతామరా
నోకహ ! యో మునీశ్వర మనోహర ! యో విపులప్రభావ! రా
వే! కరుణింపవే! తలపవే! శరణార్థిని నన్ను గావవే, 76

టీ. ఓ కమలాప్త=ఓ లక్ష్మిప్రియుఁడా ! ఓ వరద = కోరికల నిచ్చువాఁడా ! ఓ ప్రతిపక్షవిపక్షదూర = శత్రుపక్షపాతము లేనివాఁడా ! ఈశ్వరా ! ఓ కవియోగవంద్యా=కవీశ్వరులు, మునీశ్వరులుచేత వందనము చేయబడువాఁడా ! ఓ సుగుణ+ఉత్తమ =మంచిగుణసంపన్నుడా ! ఓ శరణాగత మనోహరా=శరణు వేడినవారికి కల్పవృక్షమువంటివాడా ! ఓ మునీశ్వర మనోహర = మునీంద్రుల మానసము హరించువాఁడా ! ఓ విపుల ప్రభావ=నిర్మల చరిత్ర ! మహానుభావా ! రావే

ణింపవే=రావా, రక్షింపవా! శరణార్థిని=శరణు కోరినవాఁడను, నన్నున్ కావవే=
న్ను కాపాడవా.

తా. లక్ష్మికి ప్రియుడవు, భక్తులకు గోరిక లొసంగువాఁడవు, పండితులు,
నీశ్వరులచేతను యెల్లప్పుడు ధ్యానింపబడువాఁడవు, గుణ సంపన్నుండవు,
ణార్థులకు కల్పవృక్షమవు, యోగీంద్ర మానసహరుండవు, మహాప్రభావము
వాడనైన యో పరాత్పరా ! నేను నిన్ను శరణు వేడితిని. నా మొఱలు విని
్వరితముగ నా కష్టమును నివారించి గాపాడుము.

వ. అని పలికి మఱియు నరక్షిత రక్షకుండైన యీశ్వరుండా
న్నుండైన నన్నుంగాచుగాకయని నింగి నిక్కి-జూచుచు, నిట్టూర్పులు
గుడింపుచు, బయలాలకింపుచు నగ్గజేంద్రుడు మొర సేయుచున్న
మయంబున. 77

టీ. అని పలికి మఱియును, అరక్షిత రక్షకుండైన = అనాథలను గాపాడు
ఁడయిన ఈశ్వరుండు, ఆపన్నుండు = ఆపదపొందినవాఁడు ఐన నన్నున్ కాచున్
ాక=అయియున్న నన్ను రక్షించుగాక, అని నింగిన్ చూచును=అనుచు ఆకసము
ూచుచు, నిట్టూర్పులు, నిడిగించుచు=ఒగర్చుచు, బయలుఆలకించుచున్=ఆకాసము
ైపు ఏమివచ్చునో యని వినుచు, ఆ గజేంద్రుండు, మొర సేయుచున్న సమ
యంబున = మొరలు పెట్టుచున్నపుడు.

తా. గజరాజు విశేషకాల మీ విధముగా చింతించి అనాధరక్షకుండగు పరా
త్పరుడు నన్ను రక్షించుగాక యని ఆకాశమువయిపు తన తొండముచాపి ఒగర్చుచు
ఆయాసము బొందుచు ఆ పరాత్పరు డేమి చెప్పునో యని చెవియొగ్గి, వినుచు
మొరపెట్టుచున్న సమయంబున.

ఆ॥ విశ్వమయత లేమి - వినియు నూరకయుండి
రంబుజాసనాదు - లడ్డుపడక

విశ్వమయుఁడు విభుఁడు ॥ విష్ణుండు జిష్ణుండు
భక్తియుతున కడ్డ పడఁ దలంచి. 78

టీ. అంబుజ+ఆసనాదులు=కమలము పీఠముగాగల బ్రహ్మ మున్నగువారు, అడ్డపడక = ఎదురురాక, విశ్వమయతలేమి=జగత్తునవ్యాప్తులుగాని, పక్షంబున, విని యున్=ఊరకుండిరి, విశ్వమయుఁడు = ప్రపంచరూపుడును, విభుఁడు = ప్రభువును, విష్ణుండు=సర్వమునా వ్యాపించు, జిష్ణుఁడు = జయసిద్ధిగల శ్రీమహావిష్ణువు, భక్తి యుతునకున్=భక్తితో నున్న గజరాజునకు, అడ్డుపడన్ = తోడ్పడుటకు, తలంచి= ఊహించి....

తా. బ్రహ్మ మున్నగువారాతని మొరలు వినియు శక్తిలేక యా గజేంద్రు నికి తోడ్పడక యూరకుండిరి. ఆ సమయంబున విశ్వమును సృజించు సర్వేశ్వ రుండు, సర్వమున వ్యాపించు పుత్కృష్టుండయిన ఆ మహానుభావుఁడగు విష్ణువు తాను సహాయముచేసి గజరాజును రక్షింప నెంచెను.

మ॥ అల వైకుంఠపురంబులో, నగరిలో-నామూలసౌధంబు దా
పల,మందారవనాంతరామృతసరః-ప్రాంతేంతు కాంతోపలో
త్పల, పర్యంక రమావినోదియగు-నాపన్నప్రసన్నుండు వి
హ్వల నాగేంద్రము 'పాహి-పాహి' యనఁ గు-
య్యాలించి సంరంభి యై, 79

టీ. అల వైకుంఠపురంబులో = ప్రసిద్ధమగు వైకుంఠ పట్టణంబున, నగరి లోన్ = రాజభవనంబున, అమూలసౌధంబుదాపల = అమూలనుండు మేడవైపున, మందారవనాంతర=మందారముల తోటలోని, అమృతసరః=అమృతమే నీరుగాగల కొలను, ప్రాంత=చెంతను, ఇందుకాంత+ఉపల+ఉత్పల = చంద్రకాంత శిలలతో నిర్మితమయిన తామరలున్న, పర్యంక = పాన్పునందు, రమావినోదియగు = లక్ష్మి

దేవితో వినోదించుచున్న, ఆపన్న ప్రసన్నుండు = కష్టజీవులందు దయగలవాఁడు, విహ్వలనాగ+ఇంద్రము=భయకంపితమయిన గజరాజు, పాహి-పాహి=కాపాడుము కాపాడుము! అనన్=మొరలిడగా, కుయ్యి + ఆలించి=ఆ మొరవిని, సంరంభియై = త్వరపడినవాఁడునై -

తా. వైకుంఠపురమునందలి గొప్ప మేడవైపుగల గల్పవృక్షముల వనము నందలి అమృత సరోవరయొక్క తీరమందు చంద్రకాంత శిలావేదికయందు తామర పూల పాన్పునందు శ్రీదేవితో ఆనందించుచుండిన దీనశరణ్యుండగు శ్రీమన్నా-రాయణమూర్తి తన భక్తుడయిన గజరాజు బాధపడుచు "దేవా! నన్ను రక్షింపు" మని వేడుకొనుచుండగా యా మొరవిని తొందరపడి లేచి-

మ॥ సిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁడే
పరివారంబును జీరఁ డభ్రగపతిం - బన్నింపఁ డాకర్ణికాం
తరధమ్మిల్లముఁ జక్కనొత్తఁడు, వివాదప్రోద్ధత శ్రీకుచో
పరి చేలాంచల మైన వీడఁడు గజ-ప్రాణావనోత్సాహియై, ౬౦

టీ. గజప్రాణ + అవన + ఉత్సాహియై = గజరాజు ప్రాణమును రక్షించు కుతూహలముతో, సిరికిన్ చెప్పఁడు=లక్ష్మితో చెప్పడు! శంఖచక్ర యుగమున్ = శంఖచక్రములను రెంటినీ, చేదోయి సంధింపడు = తనచేతులలో నుంచుకొనడు, ఏ పరివారంబున్=పనివారలనెవరినీ, చీరడు=పిలువడు, అభ్రగపతిన్=గరుత్మంతుని పన్నింపడు = సిద్ధము చేయించుమనడు, ఆకర్ణికాంతర = చెవులవరకు నుండెడు, ధమ్మిల్లము=శిరోజములను, చక్కన్+ఒత్తడు = సరిచేసికొనండు, వివాదప్రోద్ధత= లక్ష్మితో ప్రణయకలహమందు తిరిగి చుట్టుపట్టుకొనబడియున్న, శ్రీకుచ+ఉపరి = లక్ష్మి స్తనములమీఁది, చేల+అంచలము+ఐన = కొంగువస్త్రమునైనను, వీడఁడు= విడువడు.

తా. భక్తుల కధీనుండగు శ్రీమన్నారాయణుండు తన భక్తుండగు గజరాజు నాపదనుండి గాపాడగోరి తొందరలో లక్ష్మితో చెప్పక, శంఖ చక్రములను ధరింపక పరిజనులను బిలువక, గరుత్మంతుని సిద్ధపరుపక, విడిపోయిన తలవెంట్రుకలను ముడివేసుకొనక, దేవితో ప్రణయ కలహమునందు వినోదమునకై పట్టుకొనిన పయిటకొంగునైనను విడువక బయలు వెడలెను.

వ. ఇట్లు భక్తజనపాలన పరాయణుండును, నిఖిలజంతు హృదయారవింద సదన సంస్థితుండును నగు నారాయణుండు కరి కులేంద్ర విజ్ఞాసిత నానావిధ దీనాలాపంబు లాకర్ణించి, లక్ష్మీకాంతా వినోదంబులం దనివి పాలించి, సంభ్రమించి, దిశలు నిరీక్షించి గజేంద్రరక్షా పరత్వంబు నంగీకరించి, నిజపరికరంబును మరల నవధరించి, గగనంబున కుద్గమించి వేంచేయునప్పుడు. 81

టీ. ఇట్లు=ఈప్రకారముగ, భక్తజనపాలన పరాయణుండును = భక్తులను కాపాడు కోరికగలవాడును, నిఖిల హృదయారవింద = సమస్త ప్రాణులయొక్క మనస్సులను, సదనసంస్థితుఁడును=గృహవాసుండయిన వాఁడును, అయిన నారాయణుండు, కరికుల+యింద్ర=గజరాజుయొక్క, నానావిధ దీనాలాపంబులు = అనేక రీతుల దీనవాక్యములను, ఆకర్ణించి = విని, లక్ష్మీకాంతా వినోదంబులన్ = లక్ష్మితో వేడుకలందు, తనివిచారించి = కోర్కెవిడచి, సంభ్రమించి=తొందరపొంది, దిశలు నిరీక్షించి=దిక్కులు పరికించి, గజేంద్ర రక్షాపరత్వంబునుఅంగీకరించి=గజరాజును తప్పక కాపాడవలెనని మనస్సునందు తలచుకొని, మఱలన్=తిరిగి,నిజ పరికరకంబున్=తనదగు రక్షణాయుధములు, అవధరించి=తలంచుకొని, గగనంబునకున్= ఆకసమునకు, ఉద్గమించు, వేంచేయునప్పుడు=వెడలునప్పుడు.

తా. భక్తజనరక్షకుండును, సర్వభూతములందు వ్యాపించి యుండువాడును యగు శ్రీ మహావిష్ణువు గజేంద్రుని దీనంపుమాటలను విని, లక్ష్మితో వినోదంబులు విడచి గజేంద్రుని కాపాడ తలంపుగలిగి తనయూధంబుల, దలంచి ఆకాశమున కెగయునప్పుడు.

మ॥ తనవెంటన్ సిరి, లచ్చివెంట నవరోధవ్రాతమున్, దానివె
న్కనుబక్షీంద్రుఁడు, వానిపొంతనుధనుః - కౌమోదికీశంఖ చ
క్రనికాయంబును, నారదుండు, ధ్వజనీ కాంతుండు వచ్చిరో
య్యన వైకుంఠపురంబునన్ గలుగువా-రాబాలగోపాలమున్. 62

టీ. తనవెంటన్=తనవెనువెంటబడి, సిరి = లక్ష్మీదేవియు, లచ్చి వెంటన్= లక్ష్మీదేవితో, అవరోధవ్రాతమున్=అంతఃపుర స్త్రీ సమూహమును, దానివెన్కను= వానివెంబడి, పక్షీంద్రుండు = గరుత్మంతుడును, వానిపొంతను = ఆతనివెంబడి, ధనుః=విల్లు, కౌమోదకకీ = కౌమోదకమను గద, శంఖచక్ర=శంఖము, చక్రముల, నికాయంబును=సముదాయంబును, నారదుండు = నారదమహర్షియు, ధ్వజనీ = సేన యొక్క, కాంతుండును=నాయకుఁడునైన విష్వక్సేనుఁడు, రాన్=రాఁగా, వైకుంఠ పురంబునన్ గలుగువారు=స్వర్గలోకవాసులు, ఆబాలగోపాలమున్=పిల్లలు మున్నగు వారెల్లరును, ఒయ్యన=క్రమముగా, వచ్చిరి.

తా. భక్తరక్షణ పరాయణుండగు శ్రీ మన్నారాయణుం డట్లు త్వరపడి పోవుచుండ, గారణమేమియో తెలిసికొనగోరి లక్ష్మినారాయణుని వెంబడించెను. ఆమెతో నంతఃపురాంగనలు, వానివెంట నారదమహర్షియు, విష్వక్సేనుఁడును వచ్చిరి. వారి వెంటబడి స్వర్గలోకవాసులెల్లరును వచ్చిరి.

వ. తదనంతరంబ ముఖారవింద మకరంద బిందుసందోహపరి ష్యందమానానందదిందిందిరయగు నయ్యిందిరాదేవి గోవిందకరారవింద

సమాకృష్యమాణ సంవాద చేలాంచలయై పోవుచు. 83

టీ. తత్+అనంతరంబ=అటుపై, ముఖారవింద=ముఖమను కమలమందలి, మకరందబిందు=పూఁదేనె బిందువులయొక్క, సందోహ=సమూహము, పరిష్యంద మాన=అంతటా గారుటచేత, ఆనందిత్=సంతోషించుచున్న, ఇందిందిర = తుమ్మెదలుగల, అగు ఆ+ఇందిరాదేవి=అగు లక్ష్మీదేవి, గోవిందకర = విష్ణుమూర్తి చేతియందు, వమాకృష్యమాణ=చక్కగా పట్టుకొనఁబడిన, సంవాదచేల = పైటకొంగు యొక్క, అంచలయైపోవుచు=కొనగలదై పోవుచు.

తా. ఆ లక్ష్మీదేవి తన ముఖమును కమలమను భ్రాంతిచే పూఁదేనె నాకర్షింప నెంచిన తుమ్మెదలు వ్రాలియుండగా తన కొంగు విడువగ విష్ణువు చేనంటి లాగుకొనిపోవుచుండ, నాతనిని వెంబడించిపోవుచు నిట్లు తలపోసి కొనెననుట.

మ॥ తన వేంచేయుపదంబుఁబేర్కొనఁ డనాథస్త్రీ జనాలాపముల్
విననో, మ్రుచ్చులు మ్రుచ్చిలించిరో ఖలు - ల్వేద
ప్రపంచంబులన్,
దనుజానీకము దేవతానగరిపై దండెత్తెనో, భక్తులం
గని చక్రాయుధుఁడేడిచూపుఁ డసిధిక్కారించిరోదుర్జనుల్. 84

టీ. తనవేంచేయుపదంబు=తాను వెళ్ళెడిచోటును, పేర్కొనడు=చెప్పఁడు, అనాథస్త్రీజన+ఆలాపముల్=దిక్కుమాలిన ఆడువారిశోకాలను వినెనో, మ్రుచ్చులు=దొంగలయిన, ఖలుల్ = దుష్టులు, వేదప్రపంచంబులన్ = వేదసంచయములను, మ్రుచ్చిలించిరో=అపహరించిరో, దనుజను+ఆనీకము = రాక్షసమూక, దేవతానగరిపై=స్వర్గముమీద, దండు+ఎత్తెనో=దాడిచేసెనో, దుర్జనుల్=హిరణ్యకశ్యపాదుల వంటి, దుర్మార్గులు భక్తులన్ = ప్రహ్లాదులవంటి వైష్ణవులను, కని=చూచి, చక్ర +

ఆయుధుఁడు = చక్రాయుధముగల విష్ణువు, ఏడీ చూపుడు = ఎక్కడ చూపించుడీ అని, ధిక్కరించిరో=ఎదుర్కొనిరో.

తా. శ్రీ మహావిష్ణువు తానే తావునకు వెళ్ళుచున్నాడో తెలియచెప్పడు. అనాధ స్త్రీలు తనను కాపాడుమని పిలచిరో? సోమకుడు మున్నగు క్రూరరాక్షసులు వేదములను తస్కరించిరో ? రాక్షసులు ఇంద్రపురముపై దాడిచేయుటకు పోయిరో, దుష్టులు భక్తులను జూచి "ఏడీ ? విష్ణువును జూపు" దని బెదిరించిరో ? యేమో.

వ. అని వితర్కించుచు=అని తలపోసికొనుచు.	85

తా. ఈ విధముగా లక్ష్మీదేవి తనలో తాను అనుకొనుచు,

శా॥ తాటంకాచలనంబులో భుజనట-ద్ధమ్మిల్ల బంధంబుతో
శాటీముక్తకుచంబుతో, నదృఢ చం - చత్కాంచితోశీర్ణ లా
లాటాలేపముతో మనోహరకరా-లగ్నోత్తరీయంబుతోఁ
గోటీందుప్రభతో, నురోజభరసం-కోచద్వలగ్నంబుతోన్. 86

టీ. తాటంక+అచలనంబుతో = చెవి కమలముల అదరుతో, భుజనటత్ = భుజములం దాడుచున్న, ధమ్మిల్లబంధంబుతో = కొప్పుముడితో, శాటీముక్తకుచం బుతో-పైట తొలగిన స్తనములతో, అదృఢ = వదలుగా నున్నందున, చంచత్= కదులుచున్న, కాంచితో = మొలనూలితో, శీర్ణలలాట = చెదరిన లలాటమందలి, ఆలేపముతో=బొట్టుతో, మనోహర = భర్తయొక్క, కర = చేతియందు, ఆ లగ్న= తగులుకున్న, ఉత్తరీయంబుతోన్ = పమిటకొంగుతో, కోటి ఇందుప్రభతోన్=కోటి చంద్రులబోలు కాంతితో, ఉరోజ భరసంకోచత్ = స్తనముల బరువుచే ముడుచు కొనిన, వలగ్నంబుతోన్=నడుముతో కూడినదై.

తా. అదరుచూనున్న చెవికమలముల సరిదిద్దుకొనక, విడిపోయిన కొప్పు ముడి వేసుకొనగయు, వదులుగా నుండిన మొలనూలు బిగువుగా గట్టుకొనకయు,

చెదరిన నుదుటిపై బొట్టుతో, ప్రాణేశ్వరునిచేతఁ జిక్కిన పైటకొంగుతో స్తనభ
ముచే వంగిన నడుముతో మిగుల నంచగత్తెయగు లక్ష్మీదేవి....

క॥ అడిగెదనని కడువడిఁజను
నడిగినఁదను మగుడనుడుగఁ - డని నడయుడుగున్
వెడవెడ సిడిముడి తడఁబడ
నడుగిడు నడుగిడదు జడిమ - నడుగిడు నెడలన్.

టీ. అడిగెదన్+అని=తనపతి ఎక్కడకేగుచున్నాఁడో అడిగితెలుసుకొం
నని, కడువడిన్ = మిగుల తొందరగా, చనున్=పోవును, అడిగినన్ = అడిగినచ
తనుమగుడనుడుగఁడు అని=అతఁడు తిరిగి చెప్పడని,నడయుడుగున్=వెనుదు
వెడవెడన్=మెల్లమెల్లగా, చిడిముడితడబడన్=తొట్రుపాటుకలిగి, అడుగు+ఇడున్
ముందునకు నడచును, అడుగు+ఇడు వెడలన్ = నడచునప్పుడు, జడిమన్ = మం
బుద్ధితో, అడుగు+ఇడదు = కాలుపెట్టదు.

తా. తన భర్త వేగిరముతో నెచటి కేగుచున్నాడో తెలిసికొనగోరి ముంద
కడుగువేయును, తన కాతఁడు తొందరలో బదులు చెప్పనో లేదో యని వె
కాడును, మరల మెల్లమెల్లన తొట్రుపాటుతో నొక యడుగు ముందునకు వే
బోయి, ఏమనునో యని భయముచే నట్లే నిలచిపోవును.

సీ॥ నిటలాలకములంటి - నివురఁ జుంజుమ్మని
ముఖసరోజమునిండ - ముసరు దేంట్లు
నళులఁ జోపగజిక్కు - లల్లనల్లనఁ జేరి
యోష్ఠబింబద్యుతు - లొడియనుఱుకు,
శుకములందోలఁ జఞ్చూర్మి సములకు పం
డాకినీపాఠీన - లోకమెగుచు,

మీనపంక్తులుదాట - మెయిదీగెతో రాయ
శంపాలతలు మింట - సరణిగట్టు,
అ॥ వె॥ శంపలను జయింపఁ జక్రవాకంబులు
కుచయుగంబుఁ దాఁకి - క్రొవ్వుచూపు
మెలఁత మొగులు పిఱిఁది ॥ మెఱుగుదీఁగెయుఁబోలె
జలదవర్ణు వెనుక - జనెడు నపుడు 88

టీ. మెలఁత=లక్ష్మీదేవి, మొగులుపిఱిఁది=మేఘము వెనుకనుండు, మెరుగు తీగెనుబోలెన్ = మెరుఁపుతీగవలె, జలదువర్ణువెనుకన్=నల్లని మబ్బులవంటి రంగు రంగుగల విష్ణువెంట, చనెడునపుడు = పోవు తరుణమున, నిటల+అ౦కలములు= నొసలి ముంగురులు, అంటినివుర=అణగునటుల చక్కదిద్ది,తేఁటులు=తుమ్మెదలు, ముఖసరోజము=ముఖకమలము, నిండన్=నిండునట్లు, జుంజుమ్మని అను శబ్దముతో, మురున్=మూగుచు, అళలన్=తుమ్మెదలను, చోపగన్ = చెదరగొట్టగా, చిల్కలు అల్లనల్లన్=చిలుకను మెల్లమెల్లగా, చేరి=సమీపించి, ఓష్ఠబింబద్యుతులు = దొండ పండంటి పెదవికాంతులు, ఒడియన్=పీల్చుటకు, ఉరుకు, శుకముల=చిలుకలను, తోలన్=వెడలగొట్టగా, చక్షుర్మీనములకు=నేత్రములను చేఁపలకై, మందాకినీ పాఠీన లోకము+ఎసగు=గంగానదిలోని చేపల వరుసలు, దాటన్=తప్పిపోగా, మెయిదీఁగె తోన్=తనూలతతో, రాయన్=తగులుచుటకు, శంపాలతలు=మెరుపుతీఁగలు,మింట+ సరశిగట్టు = ఆకసమందు వరుసలు దీర్చుచు, శంపలను జయింపన్ = మెరుపులను గెలువగా, చక్రవాకంబులు జక్కవపిట్టలు కుచయుగంబు = స్తనద్వయమును, తాఁకి, క్రొవ్వుచూపు=గర్వము గనబరచును,

తా. కమలమువంటి ముఖము, తుమ్మెదలవంటి నల్లని ముంగురులు దొండ పండువంటి పెదవులు, చేపలవంటి నేత్రములు, మెఱుపువంటి శరీరము, మెఱుపు తీగవంటి మేను, చక్రవాకములవంటి స్తనములు గల లక్ష్మీదేవి మేఘము వెంబడి మెరపువలె నలుపురంగుగల శ్రీమన్నారాయణమూర్తిని వెంబడించెను.

మ॥ వినువీధిం జనుదేరఁగాంచి రమరుల్విష్ణుస్సురారాతి జీ
వనసంపత్తి నిరాకరిష్ణుఁ గరుణా - వర్ధిష్ణు యోగీంద్రహృ
ద్వనవర్తిష్ణు సహిష్ణు భక్తజనబృం-దప్రాభవాలంకరి
ష్ణు నవోఢోల్లసదిందిరాపరిచరిష్ణున్-జిష్ణురోచిష్ణునిన్, 89

టీ. వినువీధిన్=ఆకాశమార్గమందు, చనుదేరన్=బయలుదేరగా, అసురల్=దేవతలు, విష్ణున్, సుర+ఆరాతి=దేవతలకు, శత్రువులగు రాక్షసులయొక్క, జీవన సంపత్తి=బ్రతుకు భాగ్యము, నిరాకరిష్ణున్=పోజేయు బుద్ధిగలవానిని, కరుణావర్ధిష్ణు=పరిపూర్ణ దయావంతుని, యోగీంద్రహృత్+వన = మునివరుల మనస్సనెడు, వనమందు, వర్తిష్ణు=ఉండువానిని, సహిష్ణు = ఓర్పు గలవానిని, భక్తజనబృంద=భక్తకోటికి, ప్రాభవ=మహిమను, అలంకరిష్ణు = కల్పించువానిని, నవోఢ=క్రొత్త పెండ్లి కూతురువలె, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించుచుండు, ఇందిరా=లక్ష్మీదేవిని, పరిచరిష్ణున్=పరిచారికగా గలవానిని, విష్ణు=జయశీలుని, రోచిష్ణున్=వెలుగొందువానిని, విష్ణున్=విశ్వవ్యాపకుండైన శ్రీవిష్ణుమూర్తిని, కాంచిరి=చూచిరి.

తా. రాక్షసుల మానప్రాణములు తీయువాడును, దయాసింధువును, యోగీంద్ర హృదయవాసియు, భక్తులకు మహిమనిచ్చువాడును, ఆశ్రితరక్షకుడైన, సర్వదా పెండ్లికూతురువలె నుండు లక్ష్మీదేవిచే సేవింపబడువాడయి జయశీలమయిన బుద్ధి గలవాడయిన శ్రీమన్నారాయణుఁడు ఆకసంబున బయలు వెడలుచుండగా వేల్పులతనిని జూచిరి.

వ. ఇట్లు పొడగని 90

టీ. ఇట్లు పొడగని = ఈ విధంగా చూచి

తా. దేవతలు నభోమార్గమునఁ బోవుచున్న శ్రీమన్నారాయనిం జూచి

మ॥ చనుదెంచెన్ ఘనుఁడల్లవాఁడెహరిప-జ్జంగం టిరేలక్ష్మి శం
ఖనినాదం బదెచక్రమల్లదెభుజం-గధ్వంసియున్ వాఁడెక్ర
న్నన యేతెంచెనటంచువేల్పులు 'నమోనారాయణా' యేతిని
స్వనులై (మొక్కిరిమింటహస్తిదురవస్థావక్రికిన్ జక్రికిన్ 91

టీ. చనుదెంచెన్=వచ్చెను, ఘనుడు = గొప్పవాడు, అల్లవాడె = అడుగో, అతనేహరి=విష్ణువు, పజ్జన్ = అతనిసరసనే, కంటిరేలక్ష్మి=లక్ష్మీదేవిని చూచితిరే, శంఖనినాదంబు=శంఖధ్వని, అదె=అదిగో, చక్రమల్లదె=సుదర్శనమదిగో, భుజంగ ధ్వంసియున్ = పాములను హరింపఁజేయు గరుత్మంతుఁడు, వాడె=అడుగో, క్రన్న నన్ ఏతెంచెన్=విష్ణువు వెనువెంటనే వచ్చెను, అటంచు, వేల్పులు=అధి దేవతలు, "నమోనారాయణాయ" ఇతి నిస్స్వనులై = నారాయణమంత్రము జపించుచు నమస్కారమని ధ్వని చేయువారయి, మింట=ఆకాసమందు, హస్తి = గజేంద్రుని, దురవస్థా క్రికిన్ = గొప్ప ఆపదను పరల్ప బూనువాడయిన, చక్రికిన్ = చక్రాయుధునకు, మ్రొక్కిరి = నమస్కరించిరి.

తా. దేవలోకమందలి వేల్పులందరును అదిగోఁ శ్రీహరి వచ్చుచున్నాడు. అదిగో లక్ష్మి యాతనితోఁడనే యున్నది. అదిగో పాంచజన్య నాదమువినఁబడు చున్నది. చక్రము అదిగో, గరుత్మంతుడున్నాడు అనుకొనుచు "నమో నారాయణాయ" అను మంత్రము జపించుచు, గజరాజును కాపాడుటకయి పోవుచున్న శ్రీ మహావిష్ణువుకు నమస్కరించిరి.

వ, అ య్యవసరంబునఁ గుంజరేంద్రపాలన పారవశ్యంబున దేవతా నమస్కారంబు లంగీకరింపక, మనస్సమాన సంచారుడై పోయిపోయి, కొంతదూరంబున శింశుమార చక్రంబునుంబోలె గురుమకర కుళీర మీనమిథునంబై, కిన్నరేంద్రుని భాండారంబునుంబోలె స్వచ్ఛవర కచ్ఛపంబై, భాగ్యవంతుని భాగధేయంబునుఁ బోలె సరాగజీవనంబై,

వైకుంఠపురంబునుంబోలె శంఖ చక్ర కమలాలంకృతంబై, సంసార చక్రంబునుంబోలె ద్వంద్వసంకుల పంకసంకీర్ణంబై యొప్పు నప్పంక జకరంబు బొడగని. 92

టీ. ఆ+అవసరంబునన్=ఆ సమయమున, కుంజర+ఇంద్ర = గజరాజును, పాలన పారవశ్యంబున = కాపాడు కోరికచే, దేవతా నమస్కారంబులు = దేవతల నమస్కారములు, అంగీకరింపక=తీసికొనక, మనస్సమాన సంచారుండునై=సాటి లేని వేగముతో, పోయి పోయి=విశేషదూరమరిగి, కొంత దూరంబున=కొలది దూర మున, శింశుమారచక్రంబును బోలె = శింశుమార చక్రమువలెనుండు, గురుమకర కుళీర=ఘనమగు మొసళ్ళు, ఎండ్రకాయలు, చేపలసంపతుల గలిగి మకరకర్కాట మీనమిథునరాసులు గలదానివలె అలరునదియై, కిన్నర+ఇంద్రుని = కిన్నరులకు ప్రభువగు కుబేరుని, భాండాగారంబునుంబోలె=ఖజానావలె, స్వచ్ఛకచ్ఛపంబునై= నిర్మలమగు తాబేళ్ళుగలదియై (ప్రశస్తమకరకచ్ఛపం అను నిధులు గలదై) భాగ్య వంతుని భాగధేయంబునుంబోలె = ధనవంతుని అదృష్టమువలె, పరాగజీవనంబునై (కొలనుగూర్చి) పుప్పొడితోగూడిన నీయగలదై అదృష్టపక్షమున ప్రసిద్ధిమగు జీవ నము గలదై, వైకుంఠమునుంబోలె, శంఖచక్రకమల అలంకృతంబునై = శంఖ ములు, చక్రవాకములు గలదై, సంసారప్రకారంబునులబోలె = కుటుంబమువలె. ద్వంద్వ....సంకీర్ణంబునై=శీతోష్ణంబులు సుఖదుఃఖములు కలిమిలేములను జంటలతో కూడియుండు పాపముతో = నిండినదియై, కరిమకరులుపోరుచేయు ఆ తామర కొలనిని చూచి,

తా. గజరాజు రక్షణమున కతివేగమునపోవు శ్రీ మహావిష్ణువు ఆ దేవ తల మ్రొక్కులు తీసికొనక, పోయిపోయి ఆ గొప్ప మొసళ్ళు యండ్రలు చేపలు

తావేళ్ళ శంఖములు చక్రవాకజమిధునములు పద్మములు కరిమకర యుద్ధకారణ యొప్పునట్టి యా కొలనుం జూచి—

మ॥ కరుణాసింధుఁడు శౌరివారిచరమున్ ఖండింపఁగాఁ బంపె స
త్వరితాకంపిత భూమిచక్రము మహోద్యద్విస్ఫులింగచ్ఛటా
పరిభూతాంబరశుక్రమున్, బహువిధబ్రహ్మాండభాండచ్ఛటాం
తరనిర్విక్రముఁ బాలితాఖిల సుధాంధశ్చక్రమున్ జక్రమున్. 93

టీ. కరుణాసింధుఁడు=దయాసాంద్రుఁడునైన, శౌరి=హరి, వారిచరమున్=మొసలిని, ఖండింపగా = త్రుంచుటకు, సత్వరిత....చక్రము = వేగముగా అదురు భూమండలము గలది, మహోద్యద్విస్ఫులింగచ్ఛటా పరిభూతాంబర శుక్రమున్= గొప్పగా నెగురు అగ్నిరేణువుల సమూహమును ఆకసమునందు శుక్రునివంటి ప్రకాశము గలదియు, బహువిధ బ్రహ్మాండభాండ=అనేకరీతుల బ్రహ్మాండములను కుండలయొక్క, ఛటా=సముదాయపు, అంతర నిర్విక్రమున్ = నడుమ ఆటంకము లేని, పాలితాఖిల = కాపాడు అందఱు, సుధాంధః = దేవతలయొక్క, చక్ర=సమూహము, చకమున్=సుదర్శనమును, పంపె=విడచెను.

తా. మిగుల దయగల శ్రీహరి యా మొసలిని సంహరింపనెంచి తానేగు వేగముచే భూమి అదరి మిగుల ప్రకాశించు నిప్పురవలురాల్చు భువనములతో గూడినదై యుండు నిరాటంకముగ వ్యాపించు దేవతలందరమువారి శత్రువులనుండి రక్షించు చక్రాయుధమును విడచెను.

వ. ఇట్లు పంచిన - విడువగా. 94

తా. ఆ ప్రకారము హరి చక్రమును విడువగా

శా॥ అంభోజాకర మధ్యనూతన నళి

న్యాలింగన క్రీడ నా

రంభుడైన వెలుంగుఱేని చెలు - దారన్

వచ్చి నీటన్ గుభుల్

గుంభద్వానముతోఁ గొలంకును గలం -

కంబొందఁగా జొచ్చి దు

ష్టాంభోవర్తి వసించు చక్కటికి డా -

యంబోయి హృద్వేగమై 95

టీ. అంభోజ+ఆకర=తామరకొలనుకు, మధ్య, నూతననళినీ=క్రొత్తతామర తీగ-ను, ఆలింగనక్రీడన=కౌగిలించుకొనుట, జలవిహారము సేయుటయను రెండింటి యందును, ఆరంభుడయిన=తలపుగలవాఁడయిన, వెలుగులేని = సూర్యుని, చెలువు ఆనన్=అందము వచ్చురీతిగా, వచ్చి, నీటన్=నీటియందు, గుభుల్ గుంభధ్వానముతో=గుభిల్లని శబ్దముగల ధ్వనిచేయుచు, కొలంకును = చెరువంతయు, కలంకం బొందగా = కల్లోల పడిపోవునట్టుగా, దొచ్చి=వెళ్ళి, దుష్టాంభోవర్తి = క్రూరమైన మొసలి, చక్కటికి=ఉన్న స్థలమునకు, డాయన్‌బోయి=సమీపించి, హృత్+వేగమై= మనోవేగము గలదై.

తా. శ్రీహరిచే విడువబడిన ఆ చక్రము వెంటన్ తామరకొలను నందుండు శ్రీని కౌగిలించు చందంబున జలక్రీడ సల్పుటకు యేతెంచిన సూర్యునిభంగి ఆ సుదర్శనచక్రము కొలనునంతటను కలచివైచి గుభిల్లుగుభిల్లను ధ్వనితోనందు ప్రవేశించి యా క్రూర మొసలియున్న తావునకుఁబోయి మనోవేగమువలె నుండు త్వరితగతిని.

శా॥ భీమంబై తలఁద్రుంచి ప్రాణములఁ బా -

పెం జక్ర మాత్రుక్రియన్ ।

హేమక్ష్మాధర దేహమున్ జకిత
వన్యేభేంద్ర సందోహమున్
గామక్రోధన గేహమున్ గరటి
రక్తస్రావగాహంబు ని
స్సీమోత్సాహము వీతదాహము జయ-
శ్రీమోహమున్ గ్రాహమున్. 96

టీ. చక్రము=సుదర్శనము! హేమక్ష్మాధర దేహమున్=బంగారు పర్వతము (మేరు) వంతటిశరీరము గలదియు, చకిత+వన్య+ఇభ+ఇంద్ర=భయపడిన, అడవి గజరాజుయొక్క,సందోహమున్ = సమూహము గలదియు, కామక్రోధనగేహము= కామక్రోధముల కాటపట్టును, కరటి రక్తస్రావగాహంబు = ఏనుగు నెత్తుటిధారలచే స్నానమాడునదియునైన, నిస్సీమ + ఉత్సాహము = సాటిలేని పూనికగల, వీత దాహము = దాహముతీరని, జయశ్రీ మోహమున్ = గెలుపొంద పట్టుదలగలదియు నయిన, గ్రాహమున్=మొసలిని, భీమంబై తలద్రుంచి=భయపడునట్లు శిరస్సునరికి, ఆశుక్రియన్=త్వరితముగ, ప్రాణములన్ బాపెన్=జీవములు తీసెను.

తా. సుదర్శనచక్రము వేగముతో మేరుపర్వతమువలె నుండు దేహములు గల అడవిఏనుగు లన్నింటికి భయమును గలిగించుచు మిగుల కామక్రోధములు గలఏనుగురక్తధారలో మునిగి దప్పిదీరని పట్టుదలతో పోరాడునట్టియు గెలువ నిచ్ఛగలదైన మొసలి తలను ద్రుంచివైచెను.

వ. ఇట్లు నిమిషస్పర్శనంబున సుదర్శనంబు మకరి దల ద్రుంచు నవసరంబున. 97

టీ. ఇట్లు=ఈ విధమున, నిమిషస్పర్శనంబున=తృటిమాత్రముచే, సుదర్శనంబు=సుదర్శనచక్రము, మకరితలన్ = మొసలితలను, ద్రుంచు నవసరంబున= సంహరించు సమయంబున.

తా. ఇట్లొక నిమిషములో సుదర్శన చక్రము తాకుడుతో మొసలి తలను త్రుంచుతరి.

క॥ మకర మొకటి రవి జొచ్చెను
మకరము మఱియొకటి ధనదు-మాటున డాఁగెన్
మకరాలయమునఁ దిరిగెడు
మకరంబులు కూర్మరాజు - మఱువున కరిగెన్. 98

టీ. మకరము ఒకటి = రాశులలో ఒకటైన మకరము, రవిన్ చొచ్చె = సూర్యుని చేరెను, మకర మొకటి ధనదుమాటున = మకరమనునది కుబేరుని దాపు, డాగెను=దాగుకొనెను, మకర+ఆలయమునన్=మొసళ్ళ నిలయమగు సముద్రమందు, తిరిగెడు మకరంబులు = సంచరించునట్టి మొసళ్ళు, కూర్మరాజు మరువునకు = ఆది కూర్మముయొక్క చాటునకు, అరిగెన్ = పోయెను.

తా. ఒక మకరము రాశిచక్రమందలి సూర్యుని జేరెను. మఱియొకటి కుబేరుని దగ్గరకుబోయి చేరెను. ఆ కొలనుయందుగల తక్కిన మకరములన్నియు ఆదికూర్మావతారమెత్తిన శ్రీహరి మరుగునకు పోయెను.

మ॥ తమముంబాసిన రోహిణీవిభు క్రియన్ -
దర్పించిఁ సంసార దుః
ఖము వీడ్కొన్న నిరక్తచిత్తునిగతిన్ -
గ్రాహంబు పట్టూడ్చి పా
దములల్లార్చి కరేణుకావిభుఁడు సొం -
దర్యంబుతో నొప్పె సం
భ్రమ దాశాకరిణీ కరోర్జితసుధాం -
భస్స్నాన విశ్రాంతుఁడై, 99

టీ. తమమున్ బాసిన = రాహువునుండి విడివడిన, రోహిణీవిభుక్రియన్ = రోహిణి భర్తయగు చంద్రునివలె, దర్పించి=పెరిగి, సంసారదుఃఖము = సంసార మందలి చింతలు, వీడ్కొన్న = విడచిన, విరక్తచిత్తుని గతిన్ = విరాగునిపోలె, గ్రాహంబుపట్టు+ఊడ్చి = మొసలిపట్టినపట్టును వదలించుకొని, పాదములుఅల్లార్చి= కాళ్ళు నిగిడించి, కరేణుకావిభుఁడు = గజరాజు, సంభ్రమత్ = త్వరపడుచున్న, ఆశాకరిణీ=దిగ్గజముల భార్యలయొక్క, కర+ఊర్జిత+సుధా+అంభః=తొండముచే విడచు అమృత జలమందు, స్నాన=జలకమాడుటచే, విశ్రాంతుఁడై = ఆయాసము తీర్చుకొన్నవాఁడయి, సౌందర్యముతోన్+ఒప్పె=అందముతో ప్రకాశించెను.

తా. రాహువుచే మ్రింగబడి తిరుగ విడువబడు చంద్రునివలె, సంసార దుఃఖమును బాసిన విరాగివలె, నా గజేంద్రము మొసలి పట్టునుండి తప్పించుకొని, కాళ్ళు నిగుడదన్ని, దిగ్గజముల భార్యలు తమ తొండములతో జల్లిన నీటియందు దడియుటచే ఆయాసమును దీర్చుకొనినదై మిగుల అందముగా కనబడెను.

శా॥ పూరించెన్ హరి పాంచజన్యము - గృపాం
భోరాశి సౌజన్యమున్
భూరిధ్వానచలాచలీకృతమహా - భూతప్రచైతన్యమున్
సారోదార సితప్రభాచకిత పర్జన్యాది రాజన్యమున్
దూరీభూతవిపన్నదైన్యమును,నిర్ధూతద్విషత్సైన్యమున్. 100

టీ. హరి=శ్రీమహావిష్ణువు, సుధాంభోరాశి=పాలసముద్రమందు, సౌజన్యమున్=జనించినదియు, భూరి=గొప్పదగు, ధ్వానంధ్వనిచే, చలాచలీకృత = ఊపబడిన, మహాభూతప్రచైతన్యమున్=భూతముల బుద్ధి గలదియు, సార + ఉదార = బలిమి గొప్పదగు, సితప్రభా = తెల్లుపుగల కాంతిచేత, చకిత = ఒప్పుచున్న, పర్జన్య + ఆదిరాజన్యమున్ = ఇంద్రాది రాజశ్రేష్ఠుల సమూహము

గలదియు, దూరీభూత = తరుమబడిన, విపన్న = కష్టములు నొందినవారియొక్క, దైన్యమును = దుఃఖమును పొందినదియు, నిర్ధూత = పోగొట్టఁబడినది, ద్విషత్ = శత్రువులయొక్క, సైన్యమున్=సేనలు గలదయిన, పాంచజన్యము = శంఖమును, పూరించెన్ = ఊఁదెను.

తా. శ్రీమహావిష్ణువు పాలసముద్రమందు జన్మించిన గొప్పధ్వనితో భూతము లన్నింటిని గదల్చునదీ తెలుపై గొప్ప కాంతిచే నింద్రాదిదేవతలనుగూడ ఆశ్చర్య పరచునదియు, భయపడు భక్తుల కష్టముల నివారించునదియు, శత్రుసేనలను సంహరించునదియునయిన పాంచజన్యమును పూరించెను.

మ॥ మొరసెన్నిర్జరదుందుభుల్ జలరుహా-
మోదంబులై వాయువుల్
దిరిగెన్ బువ్వుల వానజల్లు గురిసెన్-
దేవాంగనాలాస్యముల్
పరఁగెన్, దిక్కులయందు జీవ జయ శబ్ద
ధ్వానముల్ నిండె, సా
గర ముప్పొంగెఁ దరంగ చుంబిత నభో-
గంగాముఖాంభోజమై. 101

టీ. నిర్జరదుందుభుల్=దేవతలనగారములు, మొరసెన్=ధ్వనించెను, వాయువుల్=గాలులు, జలరుహ+ఆమోదంబులై = కమలముల వాసనలుగలవై, తిరిగెన్=వీచెను, పువ్వుసవాన జల్లు కురిసెను=పుష్పవర్షము వచ్చెను. దేవాంగనాలాస్యముల్=అప్సరస్త్రీల నాట్యములు, పరగెన్ = జరిగెను, జయశబ్ద ధ్వానముల్ = జయజయ ధ్వనులు, దిక్కులన్=అన్నిదిశలను, పిక్కటిల్లి = చెలఁగి, నిండె = వ్యాపించెను, సాగరము=సముద్రము,తరంగచుంబిత=అలలచే తాకబడిన, నభోగంగా = ఆకాశ గంగయొక్క, ముఖ+అంభోజమై = కమలమువంటి ముఖముగలదై, ఉప్పొంగెన్=పెంపొందెను.

తా. శ్రీహరి శంఖమును పూరించినప్పుడు దేవతల నగారములు మ్రోగినవి. మందమారుతములు తామరపూలవాసనతో నొప్పెను. పుష్పవర్షము కురిసెను. అప్సరసలు వేడుకతో నృత్యములు సల్పిరి. అన్నివయిపులను జయజయనాదములు చెలరేగినవి. సముద్రుఁడు తన కెరటములతో ఎత్తుగా చెలరేగి ఆకాశగంగను ముద్దిడునట్టుగా మిన్నుముట్టెను.

క॥ నిడుదయగు కేల గజమును
మడువున వెడలంగఁ దిగిచి - మద జల రేఖల్
దుడుచుచు మెల్లనఁ బుణుకుచు
నుడిపెన్ విష్ణుండు దుఃఖ ముర్వీనాథా. 102

టీ. ఉర్వీనాథా=ఓపరీక్షిన్నరేంద్రా? విష్ణువు, నిడుదయగుకేల = పొడవైన చేతితో గజమును=ఏనుఁగును, మడువునవెడలన్‌తిగిచి = మడుగునుండి బయటికితీసి, మదజలరేఖల్=మదోదకధారలను, తుడుచుచు మెల్లనన్=నెమ్మదిగా తుడిచి, పుణుకుచును=నిమురుచు, దుఃఖము=రోదనను, ఉడిపెన్=వారించెను.

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజా ! విష్ణువు తన బాహువులతో నా గజరాజును మడుగునుండితీసి దాని మదజలము తుడిచి వీపు తట్టి భయమును పోగొట్టెను.

క॥ శ్రీహరి కర సంస్పర్శను
దేహము దాహంబుమాని - ధృతిఁ గరణీ సం
దోహమును దాను గజపతి
మోహన ఘీంకార శబ్దములతో నొప్పెన్. 103

టీ. శ్రీహరి కరసంస్పర్శను=శ్రీమన్నారాయణునియొక్క కరస్పర్శముచే, గజపతిదేహము=గజరాజు శరీరముయొక్క, దాహంబుమాని = ఆయాసము తీర్చుకొని, తృతిన్=సంతోషమున, కరణీసందోహమున్=ఆడఏనుగుల సమూహమునుఁ

తానును, మోహన ఘీంకారముల శబ్దములతోన్=ఇతరులకు ముచ్చటగొలుపు ఘీంకార ధ్వనులతో, ఒప్పెన్ = తేజరిల్లెను.

తా. శ్రీ మహావిష్ణువువలన గజేంద్రుఁడు భయంబువిడచి శరీరము బడలిక తీర్చుకొని ఆడయేనుగులతోడఁ గూడి, మిగుల ప్రేమతో వినువారికి వింతగొలుపు ఘీంకారము చేసెను.

క॥ కరమున మెల్లన నివురుచు
గర మనురాగమున మెఱసి - కలయంబడుచున్
గరి హరికతమునఁ బ్రతుకుచు
గరపీడన మాచరించె-గరిణుల మఱలన్. 105

టీ. కరి=ఏనుగు, హరికితమున=శ్రీహరివలన, బ్రతుకుచు = జీవింపఁగా, మఱలన్=తిరుగ, కరిణులు=ఆడయేనుఁగులు, కరములన్=తొండములతో, మెల్లన నివురుచున్=మెల్లగా తడుముచు, కరము + అనురాగమునన్ = మిగుల ప్రేమతో, మెఱసి=ప్రకాశించి,కలయంబడుచున్ = కేరుచు, కరపీడనము+ఆచరించెన్=తొండములతోఁ దొండములను బెనవేసుకొనెను.

తా. గజరాజు శ్రీహరి దయచే బ్రతికిరాగా బెంటి యేనుగులన్నియు మహానురాగనుంబున దానిం జుట్టుకొని తమ తొండములతో తొండములను బెనవేసికొనెను.

సీ॥ జననాథ దేవల - శాపవిముక్తుఁడై
పటుతర గ్రాహరూపంబుమాని
ఘనుఁడు 'హూహూ' నామ గంధర్వుడప్పుడు -
తన తొంటి నిర్మల - తనువు దాల్చి
హరికి నవ్యయునకు - నతి భక్తితో మ్రొక్కి
తవిలి కీర్తించి గీతములు వాడి

యా దేవు కృపనొంది - యంనంద మఱియును
వినత శిరస్కుఁడై - వేడ్కతోడఁ
ఆ॥ దళిత పాపుఁడగుచుఁ - దన లోకమున కేగె
నపుడు శౌరి కేల - నంటిఁదడవ
హస్తిలోకనాథుఁ - డజ్ఞానరహితుఁడై
విష్ణురూపుఁ డగుచు - వెలుఁగుచుండె. 108

టీ. జననాథ=ఓరాజా! ఘనుఁడు= గొప్పవాఁడగు, హూహూ నామ గంధర్వుఁడు="హూహూ" అను పేరుగల గంధర్వుఁడు, దేవల శాపవిముక్తుఁడై= దేవలమహర్షి యిడిన శాపముచే విడువఁబడినవాఁడై, పటుతర గ్రాహరూపంబు= మిగుల బలముగల మొసలిరూపంబు, మాని=విడిచి, తనతొంటి = తనపూర్వపు, నిర్మలతమవున్‌దాల్చి=పవిత్రమగు శరీరమును ధరించి, అవ్యయునకున్=నాశనము లేనివాఁడగు, హరికిన్ = విష్ణుమూర్తికి, అతి భక్తితో మ్రొక్కి, తవిలి = మిగుల ప్రేమతో, కీర్తించి గీతములుపాడి=కొనియాడి కీర్తనలు పాడి, ఆదేవునికృపన్= భగవంతుని దయను, ఒంది=పొంది, అందు+అందు+అ = అచ్చటచ్చటనే, మఱి యును, వేడ్కతోడన్ = ఉత్సాహముతో, వినతశిరసు=తలవంచి నమస్కరించిన వాఁడై, దళితపాపుఁడు+అగుచున్=పాపములు విడచినవాఁడై, తన లోకమునకున్= తన గంధర్వ లోకమును, ఏగె=వెళ్ళెను, అపుడు, శౌరి=విష్ణువు, కేలన్+అంటి= చేతితో తాకి, తడవ=నిమరగా, హస్తిలోకనాథుఁడు=గజసమూహముల పెద్ద, అజ్ఞాన రహితుఁడయి=అజ్ఞానమును విడచినవాఁడై, విష్ణురూపుఁడు అగుచున్=శ్రీహరిరూప మును పొందినవాడయి, వెలుగుచుండె=తేజరిల్లుచుండెను.

తా. ఓ రాజా! తొల్లి దేవమహర్షి శాపముచే మొసలిరూపంబు ధరించిన "హూహూ" అను గంధర్వుఁడు శాపవిముక్తుడయి తన నిజరూపమును దాల్చి నాశరహితుఁడయిన శ్రీహరికి మిగుల భక్తితో మ్రొక్కి నాతనిం గొనియాడి

భగవన్నామ సంకీర్తనము జేయుచు తన పాపముల నెల్ల బోగొట్టుకొని గంధర్వ లోకమున కేగెను. శ్రీహరి తన చేతిలో తదవుటచే గజరాజు తన తెలివితక్కువ తనము విడిచి విష్ణురూపుఁడయి ప్రకాశించెను.

మ॥ అవనీనాథ గజేంద్రుఁడా మకరితో -
నాలంబు గావించె, మున్
ద్రవిశాధీశుఁ డతండు పుణ్యతము 'డిం -
ద్రద్యుమ్న' నాముండు, వై
ష్ణవముఖ్యుండు గృహీతమౌననియతిన్ -
సర్వాత్ము నారాయణున్
సవిశేషంబుగఁ బూజచేసెను మహా -
శైలాగ్రభాగంబునన్. 106

టీ. అవనీనాథ = ఓ పరీక్షిన్మహారాజా ! గజేంద్రుఁడు, ఆమరికరితోన్ = ఆ మొసలితో, ఆలంబు = యుద్ధము, కావించెన్ = చేసెను, ఆతఁడు పూర్వము, ద్రవిడమను+అధీశుఁడు=ద్రవిడదేశపు రాజు, పుణ్యతముఁడు=మిగుల పవిత్రుఁడు, ఇంద్రద్యుమ్న నాముండు = "ఇంద్రద్యుమ్న" డను పేరుగలవాఁడు, వైష్ణవ ముఖ్యుఁడు, విష్ణుభక్తశ్రేష్ఠుఁడు, గృహీత మౌననియతిన్=మౌనము పాటించు నియమముతో నుండి, సర్వాత్మ=ప్రపంచమే రూపముగా గలవాఁడగు, నారాయణున్= విష్ణుమూర్తిని, మహాశైలాగ్రభాగంబునన్=గొప్ప పర్వతశిఖరముమీద, సవిశేషంబుగన్=గొప్పగా, పూజచేసెను=పూజించెను.

తా. ఓ రాజా ! మకరముతో యుద్ధ మొనర్చిన గజేంద్రుని సంగతి వివరింతును వినుము. పూర్వమతడు ద్రవిడదేశమునకు రాజు. పుణ్యాత్ముడయిన ఇంద్రద్యుమ్నుడనువాఁడు, విష్ణుభక్తులలో శ్రేష్టుఁడు, అతఁడొక పర్వత శిఖరముపై

గూర్చుండి, మౌనవ్రతమూని సర్వేశ్వరుఁడగు నారాయణమూర్తికి బూజ చేయుచుండెను.

మ॥ ఒకనాఁ డా నృపుఁడచ్యుతు న్మనములో -
నూహించుచు న్మౌనియై
యకలంకస్థితి నున్నచోఁ, గలశజుం డచ్చోటికిన్వచ్చి, లే
వక, పూజింపక, యున్న రాజుఁగని న
వ్య క్రోధుఁడై 'మూఁఢలు
బ్ధఁకరీంద్రోత్తమయోని బుట్టు' మని శా
పంబిచ్చె భూవల్లభా. 107

టీ. భూవల్లభా = ఓ పృథమితేఁడా! ఒకనాడు, ఆ నృపుడు = ఆ రాజు, అచ్యుతున్ = విష్ణువును, మనములోన్ ఊహించుచున్ = మనస్సున తలంచుచు, మౌనియై, మౌనవ్రతుఁడై, అకలంకస్థితిన్ = నిర్విచారావస్థయందు, ఉన్నచోన్= ఉన్నసమయమున, కలశజుండు=అగస్త్యమహర్షి, అచ్చోటికన్వచ్చి=ఆ ప్రదేశమునకు రాగా, లేవక = తపము చాలించక, పూజింపక = అతిథిసత్కారము చేయక, ఉన్నమౌనివ్రతుఁడగు యా యింద్రద్యుమ్నుని, కని=చూచి, క్రోధుఁడై = కోపము గలవాఁడై, మూఢ, లుబ్ధ=ఓ తెలివిలేనివాఁడా, ఆశ గలవాఁడా, కరీంద్ర + ఉత్తమ యోనిన్=ఏనుగుల వంశమందు పుట్టుమని, శాపంబు+యిచ్చె=శపించెను.

తా. ఇంద్రద్యుమ్నుడు హరిని మనస్సుననే ధ్యానించుకొను సమయంబున, అగస్త్యముని అచ్చటికి వచ్చి తనని గౌరవించ లేదని కోపముతో ఏనుగువై పుట్టుమని రాజుకు శాపం బిచ్చెను.

క॥ మునిపతి నవమానించిన
ఘనుఁ డింద్రద్యుమ్న విభుఁడు - కౌంజర యోనిం
జననం బందెను విప్రులఁ
గని యవమానింప దగదు - ఘనపుణ్యులకున్. 108

టీ. మునిపతిన్ = మునులలో శ్రేష్ఠుఁడైన యగస్త్యుని, అవమానించిన = అమర్యాదచేసిన, ఘనుఁడు = గొప్పవాఁడైన, ఇంద్రద్యుమ్న విభుఁడు, కౌంజర యోనిన్=ఏనుగుల జాతియందు, జననంబు + అందెను = పుట్టెను, విప్రులన్‌కని = బ్రాహ్మణులనుచూచి, అవమానింపన్=మన్నన చేయకుండుట, ఘనపుణ్యులకున్ = పుణ్యాత్ములకైనను, తగదు=యోగ్యము కాదు.

తా. అగస్త్యు నవమానపఱచిన యింద్రద్యుమ్న మహారాజు కుంజర జాతి యందు బుట్టెను. కావున బుద్ధిమంతులగువారు పుణ్యశాలులైన బ్రహ్మజ్ఞానముగల బ్రాహ్మణుల నవమానించిన జేటు కల్గునని తెలియవలెను. (ఇచట నిష్ఠతో మౌనముతో తపస్సు జేయువాఁడు ఋషిని గౌరవించలేదని శాపమిచ్చుట.)

క॥ కరినాథుఁడయ్యె నాతఁడు
కరులైరి భటాదులెల్ల - గజమైయుండన్
హరి చరణ సేవ కతమునఁ
గరివరునకు నధికముక్తి - గలిగె నరేంద్రా, 109

టీ. ఆతఁడు = ఆ ఇంద్రద్యుమ్న మహారాజు, కరినాథుఁడు = గజరాజు, అయ్యె=అయ్యెను, భట+ఆదులు+ఎల్లన్=ఆరాజభటులందఱును, కరులైరి=తక్కిన ఏనుగులుగ పుట్టిరి, నరేంద్రా=ఓ రాజా! గజముగనయ్యున్=ఏనుగై యుండియు, హరి చరణసేవకతమునన్=విష్ణు పాదసేవ చేయుటవలన, కరివరునకున్ = ఏనుగుల రాజునకు, అధికముక్తి = ఎక్కువ మోక్షము, కలిగె=ప్రాప్తించెను.

తా. ఓ రాజా! ఆ యింద్రద్యుమ్నుఁడు డా కొలనియందు మొసలితోఁ బోరాడిన గజమును, తక్కినవారా గజేంద్రునితో దిరుగాడు ఏనుగులుగా బుట్టిరి. ఆ యింద్రద్యుము డా గజేంద్రుడయ్యెను. విష్ణుమూర్తి పాదసేవచే నతనికి స్థిరమైన మోక్షము ప్రాప్తించెను.

ఆ॥ కర్మతంత్రుఁడగుచుఁ - గమలాక్షుఁ గొల్చుచు
నుభయ నియతవృత్తి - నుండెనేని
జెడును గర్మమెల్ల - శిథిలమై మెల్లన
బ్రబలమైన విష్ణు - భక్తిచెడదు. 110

టీ. కర్మతంత్రుఁడు+అగుచున్ = కులాచారకర్మలకు లోబడినవాఁడై వాని నాదరించుచు, కమలాక్షు కొల్చుచున్=విష్ణుని భజియించుచు, "ఉభయనియతవృత్తిన్= ఈ రెండును వదలిన నిలకడతో, ఉండెనేని = ఉన్నచో, కర్మము + ఎల్లన్ = పూర్వముచేసిన కర్మలు, మెల్లనన్ = క్రమముగా, శిథిలమై=క్షీణించి, చెడును = చెడిపోవును, ప్రబలమైన విష్ణుభక్తి = భగవంతునియెడల నియమభక్తి, చెడదు = హరించదు.

తా. మానవుఁడు సంసార ధర్మములందున్నను తీరిక గలిగినప్పుడు పరాత్పరుని సేవించుట తప్పక రెంటినీ మరువక సదా సమానముగా ప్రవర్తించువాని కర్మలు నానాట క్షీణించునుగాని విష్ణుభక్తి యెప్పటికి జెడదు. (అనగా సదా పరమేశుని సేవించుచుండినచో మరొక జన్మయందయినను ముక్తి గలుగును. అటులనే గజరాజును పూర్వజన్మ పాపము విడువక ముక్తినొందక హీనమగు మృగజాతి యందు పుట్టినను పూర్వజన్మ తపఃఫల విశేషంబుచే ముక్తినందె ననుట.)

క॥ చెడుఁగరులు హరులు ధనములుఁ
జెడుఁదురు నిజసతులు సుతులుఁ జెడుచెనఁటులకున్
జెడక మను నెఱసుగుణులకుఁ
జెడని పదార్థములు విష్ణు - సేవానిరతుల్, 111

టీ. చెడుచెనటులకున్ = భగవంతుని ధ్యానములేని మానవులకు, కరులు= ఏనుగులు, హరులు=గుఱ్ఱములు, ధనములున్ = కలుములును, చెడున్=చెడిపోవును,

నిజసతులు మతులున్=తమ భార్యలు కొడుకులును, చెడుదురు = నశింతురు, చెడక మను నెఱ సుగుణులకున్ = హరించినంతగల్గి బ్రతుకగోరు మిగుల యోగ్యులకు, విష్ణుసేవానిరతులు = పరమేశుని సేవచేయువారు, చెడని పదార్థములు = హరింపని వస్తు విశేషములు.

తా. తెలివిలేనివారు భగవంతునియందు కొంచమైనను భక్తిలేక సంసార బంధములలో బడి దిరుగుచు పశువాహన ధనధాన్యములు, పుత్రమిత్ర కళత్ర బాంధములు శాశ్వతమని నమ్మియుందురు. అవి స్థిరములైనవిగావు. ఎవరు సంసార ధర్మమందున్ననూ ఫలాపేక్షలేక పరాత్పరార్పణముతో సత్కార్యములు జేయుచు, శ్రీహరిని విడువక భజించుచుందురో వారు ఇహమున పుత్రమిత్ర కళత్ర బాంధవ పరివారాది సమేతులై ధనకనక వస్తువాహన సమృద్ధితోనుండి తరువాత పరమందు స్థిరమగు మోక్షమునందురు.

వ. అప్పుడు జగజ్జనకుండగు నప్పరమేశ్వరుండు దరహసిత ముఖకమలమగు నక్కమల కిట్లనియె. 112

టీ. అప్పుడు=ఆ గజరాజరక్షణమును నింద్రద్యుమ్న శాపవిమోచనంబును జేసిన తరువాత, జగత్+జనకుండు = లోకములకు కారణభూతుఁడు అగు, ఆ పరమేశ్వరుండు = అన్నింటికిని ప్రభువగు నా విష్ణుమూర్తి, దరహసితముఖ కమల= చిరునగవుతోనున్న ముఖమువంటి ముఖముగల, ఆ కమలకు=ఆ లక్ష్మీదేవినిఁ జూచి, ఇట్లనియె = ఈ ప్రకారము అనెను.

తా. అంతట సర్వములకు సృష్టికర్తయు భర్తయునైన విష్ణుమూర్తి కమలమునుబోలు ముఖముగల లక్ష్మినిజూచి యిట్లనియె.

క॥ బాలా నా వెనువెంటను
హేలన్విను వీధినుండి యేతెంచుచు నీ
చేలాంచలంబు బట్టుట
కాలో నేమంటి నన్ను నంభోజముఖీ, 113

టీ. అంభోజముఖీ = కమలమువంటి ముఖముగలదానా !, బాలా నా వెను వెంటను=ఓచిన్నదానా ! నా వెంటను, హేలన్ వినువీధి=సంతోషముతో ఆకాశమార్గమున, ఏతెంచుచు = వచ్చుచు, నీచేలాంచలంబునత్ = నీ పైటకొంగు, పట్టుటకు ఆలోన్ = పట్టుకొన్న సమయంబున, నన్నున్+ఏమంటి = నన్ను గురించి ఏమని తలంచితివి.

తా. ఓ కమలముఖీ ! నీవు నా వెంట వచ్చుచు నీ పైటకొంగు నీడ్చుకొని పోయినందు కేమని తలంచితివి ?

క॥ ఎఱుఁగుదుఁ దెఱవా ! యెప్పుడు
మఱవను సకలంబు నన్ను మఱచిన యెడలన్
మఱతునని యెఱిఁగి మొఱఁగక
మఱవక మొరయిడిరయేని మరి యన్యములన్. 114

టీ. తెఱవా=ఓ సుందరీ ! నన్ను మఱచిన ఎడలన్=నన్ను మరచిపోయిన పక్షమున, మఱతున్=నేను అట్టివారిని మఱచిపోదును, అని ఎఱిఁగి=అనితెలిసికొని, మాఱి అన్యములన్=ఇతర విషయములలో, మరువక = నన్ను మఱచిపోక, మొఱగగ = మోసముచేయు, మొఱయిడిరి+అయేని = కష్టములు కలిగినప్పుడు మొఱపెట్టుకొందురేని, సకలంబు = అట్టివారందరిని, నేను మరువను, మఱచిపోను, ఎప్పుడు= ఏ సమయమందును, ఎరుంగుచున్=వారిని కాపాడి వారి యోగక్షేమంబును విచారించుకొనుచుందును.

తా. ఓ ప్రియసఖీ ! నన్ను మఱచినచో నేను వారిని మఱతునని తెలిసికొని నన్నొకప్పుడు మరువక సేవించువారి ఆపదలందు మొరఁబెట్టువారిని నే నెన్నడును మరువక వారి యోగక్షేమములను విచారించుకొందును. వారు నాకొకప్పుడును గ్రొత్త లేదు. అట్టివారి నందరినీ తెలిసికొందును.

వ. అని పలికిన, నరవిందమందిరయగు నయ్యిందిరా దేవి మంద స్మిత చంద్రికాదరహాస సుందర వదనారవింద యగుచు ముకుందున కిట్లనియె. 115

టీ. అని పలికినన్=అని చెప్పగా, అరవిందమందిరయగు = కమలవాసిని యింధిరాదేవి, చంద్రికా దరహాస=వెన్నెలవంటి చిరునగవుతో గూడిన, సుందర= అందమైన, వదన+అరవింద+అగుచు = కమలములబోలు ముఖముగలదై, ముకుందునకు=విష్ణువునకు, ఇటులనియెను.

తా. విష్ణుమూర్తి పలికిన మాటలు విని కమలవాసిని యగు లక్ష్మీదేవి చిరునగవుతో నిట్లనెను.

క॥ దేవా దేవర యడుగులు
భావంబున నిలిపికొలుచు పని నాపనిగా
కో వల్లభ యేమనియెద
నీ వెంటనె వచ్చుచుంటి నిఖిలాధిపతీ. 116

టీ. నిఖిలాధిపతీ = అన్నింటికీ అధిపతివగు నో పతీ, దేవర యడుగులు = తమ పాదములు, భావంబున = మనసున, నిలిపికొలుచు పని = ఉంచుకొని సేవ చేయుటే, నాపనికాగా=నాకార్యముకాగా, ఓ వల్లభ=ఓ నాథా ! ఏమి+అనియెద= ఏమి చెప్పుదును, నీవెంటన=నీవెనువెంటనే, వచ్చుచుంటిని.

తా. సమస్తము కాపాడుదేవా ! ప్రాణవల్లభా ! మీ దివ్య పాదములను నా మనంబున నిల్పి ధ్యానించుటకంటె నాకు వేరేమి పనియున్నది. కావున మరేమియు తలంచక తా మేగునప్పుడు వెంబడినే వచ్చుచుంటినిగాని నేనేమియుఁ దలంపలేదు.

క॥ దీనుల కుయ్యాలింపను
దీనుల రక్షింప మేలు - దీవనఁ బొందన్
దీనావన నీ కొప్పును
దీన పరాధీన దేవ దేవ మహేశా ! 117

టీ. దీనావన=కష్టాతులిలను రక్షించువాఁడా ! దీనపరాధీన=ఆపదల నొందు భక్తులకు స్వాధీనమగువాఁడా ! దేవ మహేశా = దేవతలకు పెద్దయగు ఓ మహా

ప్రభువా ! దీనులకుయ్యి=కష్టాత్ముల మొరలను, ఆలింపను = వినుటకు, దీనుల రక్షింపను=ఆపన్నుల కాపాడుటకు, మేలుదీవనలు పొందన్=పొగడ్తలను గోరుట, నీకు+ఒప్పున్=నీకే తగును.

తా. నొచ్చినవారికి ప్రాపై వారికి లోబడి రక్షించు దేవదేవుఁడవయిన "సర్వేశ్వరా ! నీవే యాపన్నుల దీనాలాపంబులు విని వారిని రక్షించి వారిచే పొగడ బడుదువు. నీవుదక్క నింక నాకు దిక్కులేదు" అని లక్ష్మీదేవి శ్రీమన్నారాయణునిఁ గొనియాడెను.

వ. అని మఱియును సముచిత సంభాషణంబుల నంకించుచున్న యప్పరమ వైష్ణవీరత్నంబును సాదర సరస సల్లాప మందహాస పూర్వకంబుగా నాలింగనంబు గావించి సపరివారుండై గంధర్వసిద్ధవిబుధగణ జేగీయమానుండై గరుడారూఢుండగుచు హరి నిజసదనంబునకుం జనియె నని చెప్పి శుకయోగీంద్రు డిట్లనియె. 118

టీ. అని, మఱియు, సముచిత సంభాషణంబుల=తగిన మాటలతో, అంకించుచున్న=కొనియాడుచున్న, ఆ పరమ వైష్ణవి రత్నంబును=విష్ణుభక్తిగల్గిన యా పరమశ్రేష్ఠురాలగు లక్ష్మీదేవిని, సాదర=మర్యాద, సరససల్లాప=ప్రేమముచ్చటగా, మందహాస పూర్వకముగా = చిరునగవుతో, ఆలింగనంబు కావించి=కౌగిలించికొని, సపరివారుండై=భృత్యులతో గూడి, గంధర్వసిద్ధవిబుధ=గంధర్వులు సిద్ధులు దేవతలు, గణజేగీయమానుండై = సమూహములచే కొనియాడబడుచు, గరుడ+ఆరూఢుండు+ అగుచు=గరుడవాహన మెక్కినవాఁడై, హరినిజసదనంబునకు=శ్రీహరి తన స్థానమునకు, చనియెను, అని, శుకయోగీంద్రుండు = యోగులలో ముఖ్యుడగు శుక మహాముని, ఇట్లు అనియె.

తా. లక్ష్మీదేవి స్తోత్రము చేయుచుండగా నద్దేవదేవుండు ఆ లక్ష్మిని చూచి ప్రేమతో ముచ్చటలాడుచు జిరునగవుతో నామెను కౌగిలించి, నారదుఁడు

విష్వక్సేనుఁడు మున్నగువారు వెంట వచ్చుచుండగా గంధర్వ సిద్ధసాధ్యులు స్తోత్రములు చేయుచుండ గరుడవాహనంబెక్కి వైకుంఠమునకు బోయెను అని శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో జెప్పి మరల నిట్లనెను.

సీ॥ నరనాథ, నీకును నాచేత వివరింపఁ
బడిన యీ కృష్ణాను భావమైన
గజరాజమోక్షణ కథ వినువారికి
యశము లిచ్చును గల్మషాపహంబు
దుస్స్వప్న నాశంబు దుఃఖ సంహారంబు
ప్రొద్దుట మేల్కాంచి పూతవృత్తి
నిత్యంబు పఠియించు నిర్మలాత్మకులైన
విప్రులకును బహు విభవమమరు

తే॥ సంపదగల్గుఁ బీడలు శాంతిఁబొందు
సుఖము సిద్ధించు వర్ధిల్లు శోభనములు
మోక్ష మరచేతిదై యుండు ముదము జేరు
ననుచు విష్ణుండు ప్రీతుఁడై యానతిచ్చె. 119

టీ. నరనాథ = ఓ రాజా! నీకును, నాచేత = నావలన, వివరింపఁబడిన = స్పష్టపరచబడిన, ఈ కృష్ణానుభావమైన = శ్రీకృష్ణుని మహిమ దెల్పు, గజరాజ మోక్షణకథ=గజేంద్ర మోక్షమను చరిత్రము, వినువారికిన్=ఆలకించినవారికి, యశము హెచ్చును=కీర్తి వృద్ధిపొందును, కల్మష+అపహంబు=పాపనాశనంబగు, దుస్స్వప్న నాశంబు=చెడుకలలు తొలగించునది, ప్రొద్దున మేల్కాంచి = ఉదయమున మేలు కొని, పూతవృత్తి=నిర్మలమగు నియమముతో, నిత్యంబు పఠియించు=అనుదినము చదువునట్టి, నిర్మలాత్మకులైన=నిర్మల మనస్కులగు, విప్రులకును = బ్రాహ్మణుల

కను=(అపర బ్రహ్మజ్ఞానులు) బహువిభవము=గొప్ప వైభవము, అపరు = కలుగును, సంపదలుగల్గు = ఐశ్వర్యములు కలుగును, పీడలు శాంతిబొందు = బాధలు నివారించు, సుఖము సిద్ధించు = సౌఖ్యములబ్బును, ముదముచేకూరు = సంతోషము అబ్బును, మోక్షము అరచేతిదై యుండు = ముక్తి ప్రాప్తించును, అని విష్ణుండు= శ్రీహరి, ప్రీతుఁడై ఆనతిచ్చె=సంతోషించి సెలవిచ్చెను.

తా. ఓ మహారాజా ! నీకు వినిపించిన కృష్ణమహిమయను గజేంద్రమోక్షణ కథను వినువారికి నెక్కుడగు కీర్తి కలుగును. ఈ కథ పాపంబులను పోగొట్టి మోక్షమిచ్చును. దీనిని విన్నవారికి పీడకలలు రావు. వ్యసనములు సంభవింపవు. ప్రతి దినము వేకువజామునసే మేల్కాని, నిర్మలులయి, గజేంద్రమోక్షంబు చదివిన ద్విజులకు సకల శుభంబులు ఐశ్వర్యములు గలుగును. సమస్తరోగములు నివారింపబడును. సుఖములు అబ్బును. అట్టివారికి మోక్ష మరచేతియందుండి సంతోషము గలుగును . అని విష్ణుమూర్తి సంతోషపూర్వకముగ సెలవిచ్చెను.

వ. అని మఱియు నప్పరమేశ్వరుఁడిట్లని యానతిచ్చె 'నెవ్వరేనియు నపరరాత్రంబున మేల్కాంచి, సమాహితమనస్కులై శ్వేత ద్వీపంబును, నాకు బ్రియంబైన సుధాసాగరంబును, హేమనగంబును, నిగ్గిరి కందర కాననంబులను, వేత్ర, కీచక, వేణు లతాగుల్మ సురపాదపంబులను, నేనును బ్రహ్మయు ఫాలలోచనుండును నివసించియుండు నక్కొండ శిఖరంబులను, కౌమోదకీ కౌస్తుభ సుదర్శన పాంచజన్యంబులను, శ్రీదేవివి శేష గరుడ వాసుకి ప్రహ్లాద నారదాది ఋషులను, మత్స్యకూర్మ వరాహాద్యవతారంబులనుఁ తదవతారకృత కార్యంబులును, సూర్యసోమపావకులను, ప్రణవంబును, ధర్మతపస్సంత్యంబులను, వేదంబులను, వేదాంగంబులను, శాస్త్రంబులను, గోభూసురసాధు

పతివ్రతాజాలంబులను, చంద్ర కాశ్యపజాయా సముదయంబును, గౌరీ గంగా సరస్వతీ కాళిందీ సునందా ప్రముఖ పుణ్యతరంగిణీ నిచయం బును, నమరులను, నమరతరువులను, నైరావతంబును, నమృతంబును, ధ్రువుని, బ్రహ్మర్షి నివహంబును, పుణ్యశ్లోకులైన మానవులను! సమాహితచిత్తులై దలంచువారలకు, ప్రాణావసానకాలంబున మదీయం బగు విమలగతి నిత్తు''నని హృషీకేశుండు నిర్దేశించి శంఖంబు పూరించి విహగపరివృఢవాహనుండై వేంచేసె - విబుధానీకంబు సంతోషించెనని చెప్పి శుకుండు రాజున కిట్లనియె. 120

తా. మఱియు నా పరమేశ్వరుండగు హృషీకేశుండు, వేకువజామునెవ్వరు మేల్కాంచి నిర్మలమనస్కులై శ్వేతద్వీపంబును, పాలసముద్రమును గజరాజునకు మోక్షమొసంగిన నాకు ప్రియమగు తటాకమును, మేరుపర్వతమందలి గుహలను, వనములను వృక్షలతలను, నేను, బ్రహ్మశంకరుడు విహరించు పర్వత శిఖరములను, నాకౌమోదకీయను గదను కౌస్తుభమణిని, సుదర్శనమును, పాంచజన్యమను శంఖము, లక్ష్మిని, ఆదిశేషుని, గరుడుని, నారదమునిని మత్స్యాద్యవతారములన్ నందలి కార్యములను సూర్యుని-చంద్రుని-అగ్నిహోత్రుని ఓంకారమునుతపస్సును, సత్యమును, నాల్గువేదములను, శిక్షవ్యాకరణాది చందస్సు నిరుక్తజ్యోతిష్కల్పము లను, షట్శాస్త్రములను, గోవులను, బ్రహ్మజ్ఞానులను, పతివ్రతలను, ముప్పది ముగ్గురగు చంద్రుని భార్యలను, కశ్యపుని, దితి, మున్నగు పదునేవురు భార్యలను, గంగాదినదులను, దేవతలను, కల్పవృక్షమును, ఐరావతమును, అమృతమును, ధ్రువుని బ్రహ్మాదులను దలంచి పుణ్యమూర్తులగు హరిశ్చంద్ర, కుచేల, ప్రహ్లాద మహాభక్తుల కథలను చదువుచుందురో అట్టివారికి నా శాశ్వతలోకంబులను ఇచ్చె దరు-అని చెప్పి శంఖమును పూరించి పక్షులకు రాజైన గరుడవాహనమెక్కి

పై కుంఠంబునకుఁ జనెను. వేల్పులు భక్తితో నమస్కరించి సంతోషభరితాత్ములైరి.
అని శుకుండు పరీక్షిన్మహారాజుతో నిటు లనెను.

—• ఫ ల శ్రు తి •—

క॥ గజరాజు మోక్షంబును
నిజముగఁ బఠియించునట్టి నియతాత్ములకున్
గజరాజ వరదుఁ డిచ్చును
గజతురగ స్యందనములుఁ గైవల్యంబున్. 121

తా. గజేంద్రమోక్షము కథను శ్రద్ధతో విను జితేంద్రియులగు మానవులకు గజేంద్రునికి మోక్షమొసంగిన పరాత్పరుఁ డేనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు మున్నగు నిహలోక సుఖములనూ, మోక్షమునూ, యిచ్చు ననుట.

క॥ జనకసుతా హృచ్చోరా
జనకవచోలబ్ధ విపిన శైలవిహారా
జనకామిత మందారా
జనకాది మహేశ్వరాతిశయ సంచారా. 122

టీ. జనకసుతా=జనకుని కుమార్తె సీతయొక్క, హృత్+చోరా=హృదయమును దొంగిలించినవాడా! జనకవచోలబ్ధ=తండ్రి ఆజ్ఞ పొంది, విపిన శైలవిహారా=అడవులందు, పర్వతములందు సంచరించినవాఁడా, జనకామిత మందార =ప్రజలచే కోరబడిన కల్పవృక్షమువంటివాఁడా ! జనక+ఆదిమహేశ్వరా=జనకుఁడు మున్నగు నృపాలుర, అతిశయసంచారా=మించిన వర్తన గలవాఁడా !

తా. సీతాదేవి భర్తయగువాఁడవును, తండ్రి అనుమతిని అరణ్యములందు, పర్వతములందుండువాఁడవును, కల్పవృక్షమువలె జనులకోర్కెలు దీర్చువాడవును, జనకుఁడు మున్నగు నృపాలురను మించిన నడవడి గలవాఁడవునయిన ఓ రామా ! వినుము.

మాలిని॥ దివిజరిపు విదారీ దేవలోకోపకారీ
భువనభరనివారీ పుణ్యరక్షానుసారీ
ప్రవిమల శుభమూర్తీ బంధుపోషప్రవర్తీ
ధవళ బహుకీర్తీ ధర్మనిత్యానువర్తీ ।

టీ. దివిజరిపు = దేవతల శత్రువులను, విదారీ = సంహరించువాఁడా, దే
కోపకారీ= దేవతలను రక్షించువాఁడా ! భువనభరనివారీ = లోకభారమును పో
వాఁడా ! పుణ్యరక్షానుసారీ = పుణ్యాత్ములను రక్షణ చేయువాఁడా ! ప్రవిమల
మూర్తీ=మిగుల నిర్మలమగు శుభంకరుడా (చక్కని ఆకారము గలవాడా)
పోష ప్రవర్తీ=బంధువులను పోషింప శ్రద్ధగలవాడా ! ధవళబహుకీర్తీ =
మగు తెల్లని యశము గలవాఁడా ! ధర్మనిత్యానువర్తీ = సదా ధర్మమును
రించువాఁడా !

తా. రాక్షస సంహారుఁడవు, దేవతలను రక్షించువాఁడవు, దుష్టసంహారుఁ
భూభారమును తగ్గించువాఁడవు, పుణ్యవంతుల కనుకూలుఁడవు, నిర్మలమైన
దేహము గలవాఁడవు, బంధువులను పోషింప శ్రద్ధవహించువాఁడవు, విస్తార
గలవాఁడవు, సదా సత్యము, ధర్మము ననుసరించువాఁడవు నయిన ఓ రామచ
మూర్తీ ! అవతరింపుము.

శ్రీ పరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితా విచిత్ర కేతన మంత్రిపు
సహజ పాండిత్య బమ్మెరపోతనామాత్య ప్రణీతంబైన
శ్రీ మదాంధ్ర మహాభాగవ తాష్టమస్కంధ మందలి
గజేంద్రమోక్షము టీకా తాత్పర్య సహితము
సంపూర్ణము.

శ్రీ సూర్యరత్న ఆర్ట్ ప్రింటర్స్, కోటగుమ్మం, రాజమండ్రి - 1.

మావద్ద లభ్యమయ్యే సినీ గీతమాలికలు

పద్మశ్రీ ఘంటసాల గానసుధ	15-00
పద్మశ్రీ ఘంటసాల మధురగీతాలు	8-00
ఘంటసాల గీతాలు	6-00
స్వరధుని S. P. బాలు గానసుధ	18-00
S. P. బాలసుబ్రహ్మణ్యం మధురగీతాలు	8-00
సుశీల, చిత్ర, జానకి, శైలజ పాడిన మధురగీతాలు	8-00
మెగాస్టార్ చిరంజీవి బంపర్ హిట్స్	8-00
చిరు హిట్ సాంగ్స్	6-00
బాలకృష్ణ హిట్ సాంగ్స్	6-00
నాగార్జున హిట్ సాంగ్స్	6-00
కృష్ణ హిట్ సాంగ్స్	6-00
జె. ఏసుదాసు హిట్ సాంగ్స్	6-00
కీరవాణి హిట్ సాంగ్స్	6-00
చిత్ర హిట్ సాంగ్స్	6-00
చిరంజీవి జీవిత చరిత్ర	6-00
బాలకృష్ణ జీవిత చరిత్ర	5-00
ఇళయరాజా హిట్స్	6-00

పై పుస్తకములు వలయువారు సొమ్ము ముందుగా M. O. ద్వారా పంపిన V P P ద్వారా పోస్టుఖర్చులకు పుస్తకములు పంపగలము.

గొల్లపూడి వీరాస్వామి సన్
కోటగుమ్మం - రాజమండ్రి-533101